

KRIMINAAL- POLITSEINIKU EETIKA

URMAS KRÜGER

Õppematerjal on mõeldud politseieetika aine ühe osa õpetamiseks Sisekaitseakadeemias, kuid on kasulik ka kohtueelse uurimise ja jälitustegevusega seotud ametkondade töötajatele.

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. VÄÄRTUSED	5
1.1. Unelmad ja soovid või reaalsus?	5
1.2. Väärtuste rakendamisest.....	15
1.3. Väärtuste omandamisest.....	21
2. VÄÄRTUSSÜSTEEMID	26
3. EETIKA ja TÖÖ.....	32
3.1. Inimene ja ametikoht.....	32
3.2. Tegutsemine praktikas. Tegu ja tagajärg.....	34
3.2.1. Füüsiline vägivald.....	35
3.2.2. Psüühiline „terror”, moraalitsemine	43
3.2.3. Valetamine, pettus, tüssamine	46
3.3. Väärtuste säilitamine	49
4. LÕPETUSEKS	51
LISA Valik teemakohaseid mõtteteteri	52

ISBN-13: 978-9985-67-144-3

ISBN-10: 9985-67-144-9

© Autoriõigused Urmas Krüger ja Sisekaitseakadeemia, 2006

Sisekaitseakadeemia
Kase 61, 12012 Tallinn
november 2006

SISSEJUHATUS

Kriminaalromaanis „Kohtunik ja tema timukas” on romaani autor, XX sajandi kirjandusklassik Friedrich Dürrenmatt peategelasele, vanale politseikomissar Bärlach'ile ühes dialoogis suhu pannud järgmise väljütlemise:

„Olen Konstantinoopoli ja Berni vahel näinud tuhandeid politseinikke, häid ja halbu. Paljud polnud paremad kui need vaesed kaabakad, kellega me asustame igasuguseid vanglaid, ainult, et juhuslikult seisid nad teisel pool seaduse piiri.”

Mida Dürrenmatt sellise lausega, nagu paljud teised kirjanikud samase žanriga teostes analoogsete mõtteavaldustega on nentinud? Arvatavalt seda, et paljud politseinikud või mõned politseinikud pole oma olemuselt või toimetamistes sugugi etemad kaabakatest. On sellisesisuline väide pelgalt kirjanduslik liialdus, teose põnevamaks komponeerimise literatuurne nipp? Aastaid kriminaaluurimistega tegelenuna võin kahjuks öelda: „Ei ole”.

Käesoleva õppevahendi pealkirjaks on „Kriminaalpolitseiniku eetika”. Just-nimelt „kriminaalpolitseiniku”, mitte „kriminaalpolitsei”. Kuigi igasugune organisatsioon mõjutab talle olemuslikuks saanud töökultuuriga organisatsiooni üksikliikmeid, eriti uusi töötajaid, on igal inimesel alati võimalus valida, mida teha ja mida mitte teha, milline käitumisstiil omaks võtta ja millist vältida, milliste ideedega kaasa minna või mitte minna. Inimesed, kes satuvad kriminaalmenetluse mõju- ja huvivälja, ei suhtle ju abstraktse organisatsiooniga. Nendega tegelevad konkreetset, n.ö lihast ja luust inimeseks olevad kodanikunimedega politseiametnikud. Nii nagu iga õigust (tavamõistes „seadusi”) rakendava asutuse üldine töökorraldus, asjaajamissuutlikkus ning -kultuur on osaks riigi õiguskorra kvaliteedis ning üldises seadustest hoolivuses, nii kannab ka iga üksikametnik enda tegudes osakest samast õiguskorra kvaliteedist ja seadustest hoolivuses. Füüsikas kehtib Newtoni kolmas seadus, mis räägib mõjust ja vastasmõjust – jutt on materiaalse maailma kehadest. Ühiskondlikes protsessides, sotsiaalsetes suhetes kehtib samuti omamoodi mõju ja vastasmõju fenomen. Reaalsus mõjutab küll inimolemise kvalitatiivseid näite, kuid samas võib oma mõju olla ka n.ö „massilt” väiksema üksikisiku omadustel ja tegudel reaalsusele. Eriti vähemaarvulistes sotsiaalsetes kooslustes on üksikisiku toimetustel kooslusele potsentsiaalselt suurema mõjumise võimalus.

Kriminaalpolitseinik huvitub oma töös väga paljudest, erinevate elualade, erinevatel sotsiaalsetel positsioonidel ja rollides olevatest ning erinevate isikuomadustega inimestest, nende tegemistest ja sidemetest, nende potentsiaalsest kuuluvusest menetlusosaliste hulka, nende vajalikkusest kriminaalmenetlusele. Valdava osaga huvialustest isikutest peab kriminaalpolitseinik ka vahetult suhtlema. Kriminaalpolitseiniku töö on stressirohke. Tema tegevusalas leiab pidevalt aset erinevate huvide kas otsene ja täielik või siis kaudne või osaline vastandumine – näiteks on loomulik, et kuriteos kahtlustatav püüab vastu tegutseda politseiniku pingutustele tõendusmaterjali kogumisel või vähemalt saavutada kahtlustuse sisu endale soodsamat tõlgendamist. Kriminaalpolitseiniku töö eripära nii oma tegevusobjektilt kui -rütmit, uurimistaktikaliste („uurimistaktika” asemel võiks kohati öelda ka „uurimiskavalus”) vajaduste teadvustamine ja eesmärkide seadmine ning valikute tegemine seavad politseiniku olukordadesse, millistes ta teeb, tihti iseendale teadvustamatultki, otsuseid ja tegusid, mis inimeste meeltes ja „silmis” on mõõdetavad selliste mõistetega nagu „hea” ja „halb”, „õige” ja „väär”, „lubatav” ja „lubamatu”, „aus” ja „ebaus”, „õiglane” ja „ülekohtune” või „õiglane” ja „ebaõiglane”. Sisuliselt toimetab kriminaalpolitseinik pidevalt sellises sotsiaalses mõõdusfääris, mida kultuurkeeles nimetatakse eetiliseks või ebaeetiliseks käitumiseks.

Teaduslikus käsitluses tegeleb eetilise või ebaeetilise käitumise probleemistikuga selline filosoofia haru nagu eetika. Eetika kujutab endast teisisõnu moraalifilosoofiat. Sõna eetika tuleneb kreekakeelsest sõnast „ethos”, milline sõna tähistas mõisteid „komme” ja „iseloom”. Minu poolt vabas sisus tõlgendatuna võiks nende sõnade seos väljenduda üteluses: „Milline on su iseloom, sellised on su kombed”, või üteluses: „Su kombed näitavad su iseloomu”. Sõna moraal tuleneb aga ladinakeelsetest sõnadest „mores” ja „moralis”, millised sõnad tähistasid vastavalt mõisteid „kombed” ja „kombeline”. Termineid eetika ja moraal käsitletakse sageli samamõistelistena. Aastaid tagasi olid kõnekeeles käibel sellised mõisted nagu „moraalne inimene” või „ebamoraalne isik”, „moraalikoodeks” ja muud sõnaga „moraal” täiendatud mõisted. Sõna „eetika” oli keeleliselt vähekasutatav. Praegusel ajal on moraalimõisted lõimitud rohkem sõnakasutusega „eetika”. West Pointi Sõjaväeakadeemia emeriitprofessor Louis P. Pojman peab eetika all silmas moraaliga ja moraalifilosoofia valdkondi tervikuna. Seega hõlmaks eetika nii inimeste väärtusmaailmu, käitumist ja kombeid, kui ka nende üle läbiviidavaid teoreetilisi mõttearendusi-mõtisklusi. Võtan Pojmani tõlgenduse mõistele „eetika” aluseks käesolevas õppevahendis kajastamisele tulevatele teemaarendustele. Seega hõlmaks sõnapaar „kriminaalpolitseiniku eetika” ühe kriminaalpolitseiniku võimalikku erialast käitumist,

suhetlemist erinevate inimestega ja inimestega seonduvate otsuste tegemist, samuti aga ka politseiniku väärtushinnanguid, sisemist mõtte- ning nn südametunnistuse maailma oma töö tegemisel.

Raamatus „Eetika. Õiget ja väärast avastamas” sõnastab Pojman moraalifilosoofia eesmärgid järgmiselt:

„Moraalifilosoofia püüab määrata kindlaks õige käitumise põhimõtteid, mis võiksid olla tegutsemisjuhisteks üksikisikutele ja rühmadele. Ta uurib, millised väärtused ja vourused on olulised, et elada rahuldustpakkuvat elu ühiskonnas.”

Samas raamatus tõstatab Pojman rea küsimusi:

„Mida tähendab olla moraalne inimene?”, „Miks on moraali tarvis?”, „Milline on moraali funktsioon?”, „Mis on hüve ja kuidas ma seda tunnetan?”, „Kas moraaliprintsiibid on absoluutsed või sõltuvad nad lihtsalt sotsiaalsest rühmast või individuaalsest otsusest?”, „Kas moraal on nagu ilugi vaataja silmades?”, „Kas on alati minu huvides olla moraalne?” või on vahel minu parimates huvides toimida ebamoraalselt?”, „Kuidas me oma moraaliuskumusi õigustame?”

ning märgib ära, et

„moraalireeglid puudutavad norme; laias laastus käsitlevad nad mitte seda, mis on, vaid seda, mis peaks olema. Kuidas ma peaksin oma elu elama? Mida oleks nii- või naasuguses olukorras õige teha?”

Edasiselt pakub Pojman oma raamatus erinevate eetikateooriate pinnalt välja põhjaliku arutelu eelnimetatud küsimuste üle. Paraku ei ole minul käesolevas õppevahendis võimalik toetuda meid huvitavas temaatikas üks-üheselt Pojmani arutlustele. Võttes ette vestelda kriminaalpolitseiniku eetikast saan ma küll parafraseerida Pojmani küsimusi meid huvitavas seades, toetada omapoolsed mõttekäigud Pojmani üldeetiliste seisukohtadega, kuid võimalikud kitsama valdkonna, kriminaaluurimistega seonduvad analüüsid tuleb mul välja pakkuda iseenese elulis-erialase kogemuse ja mõistuse pinnalt. Samas soovitan kõigile, kes eetikaprobleemistiku vastu laiemat ja sügavamalt huvi tunnevad, kindlasti tutvuda ülalnimetatud ja tsiteeritud Louis P. Pojmani raamatuga.

Sõnapaar „kriminaalpolitseiniku eetika” ei ole valitud ranges vastavuses ühiskonnateaduslike ainevaldkondade liigituse ning terminitega. Filosoofilisest, nii puhtteoreetilise kui rakenduseetika vaatenurgast on eetikaprobleemistik vägagi huvitav ning nüansirikas, kuivõrd ta hõlmab inimese ja -käitumise avaldumishetkede mõttelist „luubi alla võtmist” kõigi nende hetkede elulises kirevuses ning rohkuses. Antud õppevahendi raamistikus kavatsen ma eetikat vaadelda aga mitte niivõrd filosoofiliste konstruktsioonidena, vaid praktilis-rakendusliku väärtusena. Omistades kriminaalpolitseinikule eetikat, tahan ma kinnitada, et kriminaalpolitseinikul on kasulik omada ja kanda endas mingit väärtussüsteemi, millest juhindumine aitab kaasa professionaalsuse kasvule ning tagab isiksuse positiivsuse säilumise /või aitab ehk kaasa positiivse isiksuse kujunemisele/. Järgnevate teemade raames üritan ma mõistuspäraselt argumenteerida kriminaalpolitsei töös esinevate erinevate valikute otstarbekuse või ebaotstarbekuse, sobilikkuse või mitesobilikkuse üle. Loomulikult püüan ma asetada „otstarbe” ja „sobivuse” mingisse üldaktsepteeritavasse väärtuskonteksti, mingisse kindlapiirilisesse – mis on muide üks raskemaid ülesandeid, sest mis ühele on „hea”, ei pruugi seda olla teisele. Ma ei kavatse anda kõigile üleskergitatavatele probleemidele omalt poolt üheseid-ainuõigeid lahendusi – kriminaalpolitseinik peaks olema mõtlej inimene, mistõttu ma kutsun teda kaasa mõtlema. Ühtlasi palun ette vabandust – mu sõnakasutus ja teemaarendus ei saa olema rangelt akadeemiline, ja seda seetõttu, et teema sisulised ehk tuummõtted võivad akadeemiliselt puhtate mõttekäikude rägastikus kaotsi minna /ning olgem elulised – ei tule ju kriminaalpolitseinikel oma igapäevatoos just eriti sageli suhelda akadeemiliste isikutega/.

Minul on seda õppevahendit ühtaegu kerge ja raske kirjutada. Ja seda ühel ning samal aluspõhjusel – ma olen ise olnud kriminaalasjade menetleja, „ma tean, mida ma räägin”, kuid samas, edastades oma teadmist, tuleb mul paratamatult ka iseendale näkku vaadata, või vähemalt mõelda sellele Urmas Krügerile, kes kunagi aastate eest seisis korduvalt eetiliste valikute ees ja ei toiminud alati ehk kõige eetilisemalt.

Eeltoodu põhjal oleks seda õppevahendit kõige õigem vaadelda kui mõttevahetustele avatud loengusarja. Kusjuures n.ö „mõttevahetust” ei paku ma ainuüksi politseinikele, osalemine selles ei tule kahjuks ühegi õigustrakendava asutuse ametnikule.

Enne sisulise osa juurde asumist tahan tänada oma kauaegset kolleegi, ligi 30 aastat kriminaalasjade uurimisega tegelenud Heli Kesklaasi, kes oli mulle õppevahendi koostamisel abiks asjatundlike märkuste ja pühendunud hingega.

1. VÄÄRTUSED

1.1. Unelmad ja soovid või reaalsus?

Ma julgen arvata, et pea kõigis maailma keeltes on olemas vasted eestikeelsetele sõnadele „hea”, „sõprus”, „ausus”, „armastus”, „õige”, „õiglus” ja paljudele teistele sõnadele nagu näiteks „vabadus”, „võrdsus” ja „vendlus”. Lihtne mõttepingutus minus ütleb, et kui on olemas sõna, siis on olemas ka midagi, mille tähistamiseks see sõna on sündinud – milleks sõna, kui sellega ei saa midagi tähistada?!

Mida näiteks võiks tähistada sõna „hea”? Tundeseisundit, maitseelamust? Need meid meie teemas eriti ei huvita. Meie jaoks peaks sõnaga „hea” tähistatav kujutama endast midagi muud. Hinnangut millelegi – mingile sündmusele, kellegi tegevusele, mingi protsessi tulemusele? Kuivõrd kriminaalmenetlus kujutab endast protsessi, mida sisustab algetapis ka politseiniku tegevus, näiteks ülekuulamise läbiviimine, siis võime edukat ülekuulamist, ülekuulamist läbiviinud politseiniku tööd, süüdimõistva kohtuotsusega lõppenud menetlust nimetada „heaks”. Kas ka kurjategija, kelle suhtes on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus, võib nimetada politseiniku tööd ja menetlust tervikuna „heaks”? Kui autoavariis hukub kriminaalmenetluse jaoks oluline tunnistaja, siis näeb meneteleja selles vaevalt midagi head, kahtlustatav aga võib öelda rõõmsalt: „See on hea.”.

Ülaltoodud arutelust nähtub, et erinevad inimesed ei tarvitse ühele ja samale nähtusele anda kattuvat hinnangut. Miks nad seda ei tee? Nende huvid on vastuolulised. Kui politseinikul läheb tööalaselts hästi, näiteks sai ta ootamatult kuriteo avastamiseni viivat informatsiooni, siis üks tema kolleegidest võib olla ärritunud ja tusane, kirudes: „Miks sellistel küll veab?!”; teine kolleeg võib aga kolleegi edule kaasa rõõmustada, lausudes: „Ta oli selle ära teeninud.”. Miks siis nii? Lihtsalt nende kolleegide iseloomud on erinevad. Ja jällegi tuleb tõdeda, et üks ja sama protsess tekitab erinevate inimeste poolt erinevaid tundeid, mõtteid, hinnanguid.

Mis siis ikkagi on „hea”? Mille kohta saab üldse öelda „hea”, kui on selgunud, et keegi teine võib seda, mida mina heaks pean, pidada mitteheaks? Eeldan, et samasugust hinnangute lõhestumist on kogenud kõik kõikide selliste sõnade puhul, millega esmapilgul tähistatakse justkui vaid üheselt mõistetavaid asju: õigsust, õiglust jne. Sõnu ja mõisteid võib tõlgendada mitmeti. Kui öelda, et mingi sõna tähistab mingit väärtust, siis selle sõna vastand tähistab väärtuse puudumist. Kui mina pean midagi heaks, siis pean ma seda järelikult väärtuslikuks. Keegi teine, kes aga sama asja heaks ei pea, peab hoopis halvaks, ei pea seda asja ka väärtuslikuks. Siit tekib küsimus: „Kuidas me saame siis määratleda väärtusi, mingite ühiste väärtuste olemasolu kõigile, kõikjal ja kõiges?”. Probleem, millegi heaks ja halvaks arvamistest, millegi õigeks ja vääraks olemisest on vaevanud mitte ainult kõikide aegade suurmõtlejaid, vaid ka igat mõtlevat inimest kõikidel aegadel. Võtame näiteks sellise mõiste nagu „reetmine”. Kõlab halvasti, eks ju? Kes meist tahaks olla reedetud? Mis on reeturi palk? Reetmine vääraks justkui üldist hukkamõistu. Ometigi oleme me rõõmsad, kui grupiliselt toimepandud kuriteos üks grupiliikmetest „pane maha” teised liikmed – reedab nad politseile välja. Mille üle me rõõmustame? Eks ikka reetmise üle.

Mis siis ikkagi on siin elus ja meie töös hea, õige, õiglane, väärtuslik? Mida võtta järgimiseks? Kriminaalpolitseinikul nagu igal teiselgi õigusametnikul on nendele küsimustele vastuste leidmine lihtne. Palju lihtsam, kui tavakodanikul samadele küsimustele vastuste leidmine teda ümbritsevas igapäevaelus.

Vastused kriminaalpolitseinikule on siin:

NB! Allesitatud normatiivtekstid on minu kohendatud ja rõhutatud teemakohasel äranägemisel

Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon

Rooma, 4. november 1950*

arvestades, et selle deklaratsiooni eesmärk on kindlustada temas kuulutatud õiguste üldist ja tõhusat tunnustamist ja järgimist;

arvestades, et Euroopa Nõukogu eesmärk on suurema ühtsuse saavutamine tema liikmete vahel ning et üheks selle eesmärgi saavutamise vahendiks on inimõiguste ja põhivabaduste järgimine ning jätkuv elluviimine;

taaskinnitades oma sügavat usku neisse põhivabadustesse, mis on õigluse ja rahu aluseks maailmas ning mida kõige paremini tagab ühelt poolt tõhus poliitiline demokraatia ning teiselt poolt inimõiguste, millest nad sõltuvad, üldine mõistmine ja järgimine;

olles otsustanud kui ühel meelel olevad ja ühiste poliitiliste traditsioonide, ideaalide, vabaduse ja seaduslikkusega Euroopa riikide valitsused, astuda esimesi samme mõnede ülddeklaratsioonis sätestatud õiguste kollektiivseks tagamiseks,

on kokku leppinud järgnevas:

Artikkel 3

Kedagi ei või piinata ega ebainimlikult või alandavalt kohelda ega karistada.

Artikkel 5

1. Igaühel on õigus isikuvabadusele ja turvalisusele. Kellelki ei või võtta tema vabadust, välja arvatud seaduses kindlaksmääratud korras järgmistel juhtudel:

- a) seaduslik kinnipidamine pädeva kohtu süüdimõistva otsuse alusel;
- b) seaduslik vahistamine või kinnipidamine kohtu seadusliku korralduse täitmatajätmise eest või seaduses ettenähtud kohustuse täitmise tagamiseks;
- c) seaduslik vahistamine või kinnipidamine, et tuua ta pädeva õigusvõimu ette põhjendatult kahtlustatuna õiguserikkumises või kui põhjendatult peetakse vajalikuks takistada õiguserikkumise toimepanekut või põgenemist pärast seda;
- d) seadusliku korralduse alusel alaealise kinnipidamine hariduslikuks järelevalveks või tema seaduslik kinnipidamine pädeva õigusvõimu ette toomiseks;
- e) seaduslik kinnipidamine, takistamiseks nakkushaiguste levikut, samuti ebaterve psüühikaga isikute, alkohoolikute, narkomaanide või hulkurite seaduslik kinnipidamine;
- f) seaduslik vahistamine või kinnipidamine, vältimaks tema loata sissesõitu riiki või et võtta meetmeid tema väljasaatmiseks või -andmiseks.

2. Iga vahistatule teatatakse talle arusaadavas keeles viivitamata tema vahistamise põhjused ja kõik tema vastu esitatud süüdistused.

Artikkel 6

1. Igaühel on oma tsiviilõiguste ja -kohustuste või **temale esitatud kriminaalsüüdistuse üle** otsustamise korral õigus õiglasele ja avalikule asja arutamisele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus, seaduse alusel moodustatud õigusemõistmise volitustega institutsioonis.

2. Igaüht, keda süüdistatakse kuriteos, peetakse süütuks seni, kuni tema süü ei ole seaduse kohaselt tõendatud.

3. Igal kuriteos süüdistataval on vähemalt järgmised õigused:

a) saada kiires korras talle arusaadavas keeles üksikasjalikku teavet tema vastu esitatud süüdistuse iseloomust ja põhjustest;

b) saada piisavalt aega ja võimalusi enda kaitse ettevalmistamiseks;

c) kaitsta end ise või enda poolt valitud kaitsja abil või saada tasuta õigusabi juhul, kui õigusemõistmise huvid seda nõuavad ja süüdistataval pole piisavalt vahendeid õigusabi eest tasumiseks;

d) küsitleda ise või lasta küsitleda süüdistuse tunnistajaid, saavutada omapoolsete tunnistajate kohalekutsumine ja nende küsitlemine süüdistuse tunnistajatega võrdsetel tingimustel;

e) kasutada tasuta tõlgi abi, kui ta ei mõista või ei räägi kohtus kasutatavat keelt.

Artikkel 8

1. Igaühel on õigus sellele, et austataks tema era- ja perekonnaelu ja kodu ning korrespondentsi saladust.

2. Võimud ei sekku selle õiguse kasutamisse muidu, kui kooskõlas seadusega ja kui see on demokraatlikus ühiskonnas vajalik riigi julgeoleku, ühiskondliku turvalisuse või riigi majandusliku heaolu huvides, korratuse või kuriteo ärahoidmiseks, tervise või kõlbluse või kaasinimeste õiguste ja vabaduste kaitseks.

Artikkel 9

1. Igaühel on õigus mõtte-, südametunnistuse ja usuvabadusele. See õigus kätkeb vabadust muuta oma usku või veendumusi, samuti vabadust kuulutada oma usku või veendumusi nii üksi kui koos teistega, avalikult või eraviisiliselt kultuse, õpetamise, tava ja kombetalituse kaudu.

2. Vabadust kuulutada oma usku või veendumusi võib piirata üksnes seaduses ettenähtud kitsendustega ja kui see on demokraatlikus ühiskonnas vajalik ühiskondliku turvalisuse huvides, avaliku korra, tervise või kõlbluse või kaasinimeste õiguste ja vabaduste kaitseks.

Artikkel 14

Käesolevas konventsioonis sätestatud õiguste ja vabaduste kasutamine tagatakse ilma mingi diskrimineerimiseta selliste tunnuste alusel nagu sugu, rass, nahavärvus, keel, usutunnistus, poliitilised või muud veendumused, rahvuslik või sotsiaalne päritolu, rahvusvähemusse kuuluvus, varanduslik, sünni- või muu seisund.

Artikkel 17

Midagi käesolevas konventsioonis ei või tõlgendada selliselt, et see annab mingile riigile, isikute grupile või üksikisikule õiguse tegevuseks või teoks, mille eesmärgiks on konventsiooniga sätestatud ükskõik missuguste õiguste või vabaduste kaotamine või nende piiramine suuremal määral kui see on ette nähtud konventsioonis.

Artikkel 18

Käesolevas konventsioonis lubatud piiranguid temas osundatud õiguste ja vabaduste suhtes tohib rakendada üksnes neil eesmärkidel, milleks nad on ette nähtud.

Eesti Vabariigi Põhiseadus

§ 9. Põhiseaduses loetletud kõigi ja igaühe õigused, vabadused ja kohustused on võrdselt nii Eesti kodanikel kui ka Eestis viibivatel välisriikide kodanikel ja kodakondsuseta isikutel.

§ 10. Käesolevas peatükis loetletud õigused, vabadused ja kohustused ei välista muid õigusi, vabadusi ega kohustusi, mis tulenevad põhiseaduse mõttest või on sellega kooskõlas ja vastavad inimväärikuse ning sotsiaalse ja demokraatliku õigusriigi põhimõtetele.

§ 11. Õigusi ja vabadusi tohib piirata ainult kooskõlas põhiseadusega. Need piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud ega tohi moonutada piiratavate õiguste ja vabaduste olemust.

§ 12. Kõik on seaduse ees võrdsed. Kedagi ei tohi diskrimineerida rahvuse, rassi, nahavärvuse, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, poliitiliste või muude veendumuste, samuti varalise ja sotsiaalse seisundi või muude asjaolude tõttu.

Rahvusliku, rassilise, usulise või poliitilise vihkamise, vägivalda ja diskrimineerimise õhutamine on seadusega keelatud ja karistatav. Samuti on seadusega keelatud ja karistatav õhutada vihkamist, vägivalda ja diskrimineerimist ühiskonnakihtide vahel.

§ 14. Õiguste ja vabaduste tagamine on seadusandliku, **täidesaatva** ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste kohustus.

§ 17. Kellegi au ega head nime ei tohi teotada.

§ 18. Kedagi ei tohi piinata, julmalt või väärikust alandavalt kohelda ega karistada.

§ 19. Igaüks peab oma **õiguste** ja vabaduste **kasutamisel ning kohustuste täitmisel** austama ja arvestama teiste inimeste õigusi ja vabadusi ning järgima seadust.

§ 21. Igaühele, kellelt on võetud vabadus, teatatakse viivitamatult talle arusaadavas keeles ja viisil vabaduse võtmise põhjus ja tema õigused ning antakse võimalus teatada vabaduse võtmisest oma lähedastele. Kuriteos kahtlustatavale antakse viivitamatult ka võimalus valida endale kaitsja ja kohtuda temaga. Kuriteos kahtlustatava õigust teatada vabaduse võtmisest oma lähedastele võib piirata ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras kuriteo tõkestamiseks või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides.

Kedagi ei tohi vahi all pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu sellekohase loata. Kohtu otsus teatatakse vahistatule viivitamatult talle arusaadavas keeles ja viisil.

§ 22. Kedagi ei tohi käsitada kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus.

Keegi ei ole kriminaalmenetluses kohustatud oma süütust tõendama.

Kedagi ei tohi sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste vastu.

§ 23. Kedagi ei tohi süüdi mõista teo eest, kui seda tegu ei tunnista kuriteoks seadus, mis oli jõus teo toimepanemise ajal.

§ 25. Igaühel on õigus talle ükskõik kelle poolt õigusvastaselt tekitatud moraalse ja materiaalse kahju hüvitamisele.

§ 26. Igaühel on õigus perekonna- ja eraelu puutumatusse. **Riigiasutused**, kohalikud omavalitsused **ja nende ametiisikud** ei tohi kellegi perekonna- ega eraellu sekkuda muidu, kui seaduses sätestatud juhtudel ja korras tervise, kõlbluse, avaliku korra või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks või kurjategija tabamiseks.

§ 33. Kodu on puutumatu. Ei tohi tungida kellegi eluruumi, valdusse ega töökohta ega neid ka läbi otsida, välja arvatud seadusega sätestatud juhtudel ja korras avaliku korra, tervise või

teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks, kurjategija tabamiseks või tõe väljaselgitamiseks kriminaalmenetluses.

§ 41. Igaühel on õigus jääda truuks oma arvamustele ja veendumustele. Kedagi ei tohi sundida neid muutma.

Kedagi ei saa veendumuste pärast võtta õiguslikule vastutusele.

§ 43. Igaühel on õigus tema poolt või temale posti, telegraafi, telefoni või muul üldkasutataval teel edastatavate sõnumite saladusele. Erandeid võib kohtu loal teha kuriteo tõkestamiseks või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamiseks seadusega sätestatud juhtudel ja korras.

§ 45. Igaühel on õigus vabalt levitada ideid, arvamusi, veendumusi ja muud informatsiooni sõnas, trükis, pildis või muul viisil. Seda õigust võib seadus piirata avaliku korra, kõlbluse, teiste inimeste õiguste ja vabaduste, tervise, au ning hea nime kaitseks. Seadus võib seda õigust piirata ka riigi ja kohalike omavalitsuste teenistujatel neile ameti tõttu teatavaks saanud riigi- või ärisaladuse või konfidentsiaalsena saadud informatsiooni ning teiste inimeste perekonna- ja eraelu kaitseks, samuti õigusemõistmise huvides.

Kriminaalmenetluse seadustik

§ 6.

Kuriteo asjaolude ilmnemisel on **uurimisasutus** ja prokuratuur kohustatud toimetama kriminaalmenetlust, kui puuduvad käesoleva seadustiku §-s 199 sätestatud kriminaalmenetlust välistavad asjaolud või kui käesoleva seadustiku §-de 202, 203 või 205 kohaselt puudub alus lõpetada kriminaalmenetlus otstarbekuse kaalutlusel.

§ 7. Süütuse presumptsioon

(1) Kedagi ei käsitata kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus.

(2) Kriminaalmenetluses ei ole keegi kohustatud tõendama oma süütust.

(3) Kriminaalmenetluses kõrvaldamata kahtlus kahtlustatava või süüdistatava süüdiolukus tõlgendatakse tema kasuks.

§ 8. Menetlusosalise õiguste tagamine

(1) **Uurimisasutus**, prokuratuur ja kohus on kohustatud:

1) seaduses sätestatud juhtudel menetlustoimingut rakendades selgitama menetlusosalisele menetlustoimingu eesmärki ning tema õigusi ja kohustusi;

2) tagama kahtlustatavale ja süüdistatavale reaalse võimaluse end kaitsta;

3) tagama kahtlustatavale ja süüdistatavale kaitsja abi käesoleva seadustiku § 45 lõikes 2 sätestatud juhtudel või kui ta seda taotleb;

4) edasilükkamatutel juhtudel võimaldama vahistatud kahtlustatava või süüdistatava taotlusel talle muud õigusabi;

5) andma vahistatud kahtlustatava või süüdistatava järelevalveta vara tema nimetatud isiku või kohaliku omavalitsuse hoiule;

6) tagama vahistatu alaealise lapse järelevalve või vahistatu abi vajava lähedase hooldamise.

§ 9. Isikuvabaduse tagamine ning inimväärlikuse austamine

(1) Kahtlustatavat võib kohtu vahistamismääruseta kinni pidada kuni nelikümmend kaheksa tundi.

(3) **Uurimisasutus**, prokuratuur ja kohus peavad menetlusosalist kohtlema tema au teotamata ja tema inimväärikust alandamata. Kedagi ei tohi piinata ega muul viisil julmalt või ebainimlikult kohelda.

(4) Kriminaalmenetluses on isiku perekonna- või eraellu lubatud sekkuda vaid käesolevas seadustikus ettenähtud juhtudel ja korras kuriteo tõkestamiseks, kurjategija tabamiseks, kriminaalasjas tõe tuvastamiseks ja kohtuotsuse täitmise tagamiseks.

§ 10.

(2) Menetlusosalisele ja kohtumenetluse poolele, kes ei valda eesti keelt, tagatakse tõlgi abi.

§ 33.

(2) Kahtlustatavale selgitatakse viivitamata tema õigusi ja kohustusi ning ta kuulatakse üle kahtlustuse sisu kohta. Ülekuulamise võib edasi lükata, kui kahtlustatava tervise seisund ei võimalda tema kohest ülekuulamist ning kui see on vajalik kaitsja ja tõlgi osavõtu tagamiseks.

§ 59.

(1) **Uurimisasutuse ametnik**, kelle menetluses on kriminaalasi, on kohustatud taanduma käesoleva seadustiku § 49 lõike 1 punktides 3–5 sätestatud alustel.

§ 49

(1) Kohtunik on kohustatud kriminaalmenetlusest taanduma, kui ta:

- 1) on varem samas kriminaalasjas teinud kohtulahendi;
- 2) on samas kriminaalasjas eeluurimiskohtunikuna teinud käesoleva seadustiku §-s 132, 134, 135 või 137 nimetatud kohtumääruse, välja arvatud kriminaalasja arutamisel kokkuleppe- ja käskmenetluses;

3) on varem osalenud samas kriminaalasjas kriminaalmenetluse muu subjektina;

4) on või on olnud käesoleva seadustiku § 71 lõike 1 järgi süüdistatava, kannatanu või tsiviilkostja lähedane;

5) muul põhjusel ei saa olla erapooletu.

§ 61.

(1) Ühelgi tõendil ei ole ette kindlaksmääratud jõudu.

(2) Kohus hindab tõendeid nende kogumis oma siseveendumuse kohaselt.

§ 64. Tõendite kogumise üldtingimused

(1) Tõendeid kogutakse viisil, mis ei riiva kogumises osaleja au ja väärikust, ei ohusta tema elu või tervist ega tekita põhjendamatult varalist kahju. Keelatud on tõendeid koguda isikut piinates või tema kallal muul viisil vägivalda kasutades või isiku mäluvõimet mõjutavaid vahendeid ja inimväärikust alandavaid viise kasutades.

(2) Kui isiku läbiotsimisel, läbivaatusel või võrdlusmaterjali võtmisel on vaja paljastada tema keha, peavad **uurimisasutuse ametnik**, prokurör ja menetlustoimingus osaleja, välja arvatud tervishoiutöötaja või kohtuarst, olema temaga samast soost.

§ 112. Jälitustoiminguga tõendite kogumise üldtingimused

(1) Jälitustoiming ei tohi ohustada isiku elu, tervist ja vara ega keskkonda.

§ 127.

(1) Tõkendit valides arvestatakse kriminaalmenetlusest või kohtuotsuse täitmisest kõrvalehoidumise, kuritegude toimepanemise jätkamise või tõendite hävitamise, muutmise ja võltsimise võimalikkust, karistuse raskust, kahtlustatava, süüdistatava või süüdimõistetud isikut, tema tervist, perekonnaseisu ja muid tõkendi kohaldamise seisukohalt tähtsaid asjaolusid.

Jälitustegevuse seadus

§ 5. Jälitustegevuse põhimõtted

(3) Jälitustegevust ei tohi kasutada erakondade, ühiskondlik-poliitiliste ühenduste ja liikumiste huvides või diskrediteerimiseks.

(4) Jälitusasutused ei tohi Eesti kodaniku vaba tahte vastaselt koguda ega talletada andmeid tema veendumuste kohta.

(5) Jälitustoimingud on lubatud üksnes siis, kui taotletavat eesmärki ei ole võimalik saavutada isiku põhiõigusi vähem riivaval viisil.

(6) Jälitustoimingud ei tohi kahjustada isiku elu, tervist, vara ega keskkonda.

§ 8. Jälitusasutuste kohustused

(1) Jälitusasutused on jälitustegevuse teostamisel kohustatud:

2) kaitsma jälitustegevuse sfääri sattunud Eesti kodanike ning teiste isikute seaduslikke õigusi ja vabadusi, samuti jälitustegevusse kaasatud isikuid ning muid füüsilisi ja juriidilisi isikuid, kes on osutanud abi jälitustoimingutes;

3) kaitsma jälitustegevuses osalevaid või osalenuid ja selleks kaasatud või kaasatud olnud isikuid, vältimaks ohtu neile ning nende lähikondsete elule, tervisele, varale, aule ja väärikusele;

4) tagama koostöö salajasuse;

§ 15.

(4) Jälitusasutused on kohustatud võtma tarvitusele abinõud, vältimaks ohtu, mis ähvardab salajasele koostööle kaasatud isikute ja nende perekonnaliikmete elu, tervist, au ja väärikust ning vara.

§ 16. Jälitustegevuses kogutud andmete kasutamine

(4) Jälitusteabe kasutamine tõendina kriminaalasjas ei tohi kaasa tuua jälitustegevuse salajaste andmete ning jälitustegevuses osalenud ja sellesse kaasatud isikute avalikustamist ilma nende nõusolekuta.

Selline oleks peamine pakett vastuseid kriminaalpolitseinikule selle kohta, mis on tema töös järgimiseks oluline, mille kaitsel ta peaks seisma, mida austama ja millest hoiduma. Lisaks võiks veel pakkuda Karistusseadustiku eriosa sätteid, milliste rakendajana peaks kriminaalpolitseinik eriti hoolsalt jälgima, et ta ise rakendatavate väärtuste ühegi osaku vastu ei eksiks. Kriminaalpolitseinik peab arvestama ka Avaliku teenistuse seaduse sätteid – §§ 59, 62, 63, 67-74, 76, 84 ja 118 ning nendekohaseid Riigikohtu lahendeid; samuti tuleb silmas pidada Politseiteenistuse seaduse § 33 ja Korruptsioonivastase seaduse §§ 5, 6, 24-26 ettekirjutusi.

Nii lihtne see ongi!? Kahjuks ei ole.

Ülal esiletoodud sätetes on juttu vabadusest, inimeste elust, tervisest, varast, isikupuutumatuses, eraelulistest valikuvabadustest, heast nimest, aust, inimväärikusest, usaldusest, vääritud tegudest, kõigest sellest, mida moraalfilosoofia kohaselt tuleks kriminaalpolitseinikul kui ametnikul ja inimesel oma tegemistes, inimestega käitumisel arvesse võtta. Tegemist on nii kõikehõlmava üldnimliku eetika kui ametialase eetika huviorbiidis olevate väärtustega. Eelesitatud sätete näol on tegu eetilistele väärtustele õigusjõu andmisega ehk eetiliste väärtuste seadustamisega. Kusjuures mitte ainult seadustamisega – lisaks siseriiklikele sunnimehhanismidele on kõigi üldnimlike väärtuste kaitseks loodud veel rahvusvahelised institutsioonid: Euroopa Inimõiguste Komisjon, Euroopa Inimõiguste Kohus, Piinamiste ja Ebainimliku või Alandava Kohtlemise või Karistamise Tõkestamise Euroopa Komitee.

Mida see tähendab? Ajalooline kogemus, inimühiskonna arengu nüüdisaegki näitab, et inimesi, sealhulgas ametnikke tuleb ohjata. Repressioonid, justiitsvägivald, poliitilised tagakiusamised, usuline või muu diskrimineerimine, vangide piinamised jms – on näidanud, et inimesed ja ametnikud ei ole võimelised ise ära tundma eetilisi väärtusi või neid järgima, ning nad vajavad ettekirjutisi kuidas käituda ja teadmist-hoiatust, et kui nad neid ettekirjutisi ei järgi, siis saavad nad karistada määral, mis on neile kahjulik sedavõrd, et neil ja nendesugustel tuleb sügavalt kahetseda oma väärtusetut käitumist, milline kahju omakorda saab olema hoiatuseks teistele „mõistmatutele”.

Millises kvantiteedis või kvaliteedis on siinkohal eetiline selgus? Kas eetilised väärtused on tõesti midagi nii varjatut ja tabamatut ning omaksvõetamatut, et neid peab teadvustama ja kehtestama sunnijõuga? Miks ei ole need väärtused meile iseenesestmõistetavad ja loomupäraselt omaksvõetavad? Äkki nad siis polegi tõelised väärtused. Tõelised väärtused kasvaksid ju välja elust enesest ja jääksid niiviisi elujõulistena iseenesestki püsima. Nad oleksid nii öelda reaalsus, eluline paratamatus. Kui tegu pole elujõuliste väärtustega, vaid on tegu väärtustega, mis meile pannakse kunstlikult peale kitsaringiliste seadusandlike kogude poolt, siis kas pole selliselt deklareeritud väärtuste näol pigem tegu kellegi soovide ja unelmatega, vahest isegi luuludega? Ja kas pole nende väärtuste tegelik reaalsus sellisel juhul asendatud seadusliku reaalsusega, millega paraku tuleb karistushirmus leppida?

Nüüd jõuamegi taas algusesse tagasi: kas siis on olemas midagi iseenesest kõigi poolt heaks tunnistatavat? Kas on miski heaks tunnistatav ilma seaduse poputusteta ja „elukaugete” mõttetarkade targutusteta? Kas on midagi sellist, mille omaksvõtt teeks kriminaalpolitseinikust midagi enam kui seadustest antud tööülesannete hea täitja. Kas on midagi enam kui tarvidusest järgida eetilisi ettekirjutusi pelgalt nende normatiivsuse ja Karistusseadustikus väljendatud karistushoiatuse pärast?

Siinkohal võiks mulle ette heita: „Mis siin nii pikalt arutleda. Seadus on seadus. Küll demokraatlikus riigis targad mehed teavad, mis on hea, mis mitte. Siililegi on selge, et kui midagi on seadustes kirjas, siis on see ka järgimiseks kohustuslik.”

Jah. Nii see vist ongi. Kui ainult Demokraatlikule korrale ja õigusriigile tuginemine eeldab minu arvates isikliku mõtlemisvõime olemasolu. Toetumine vaid „tarkade meeste” tarkadele mõtetele ja tegudele on iseenda mõistuse ja süüme autonoomsuse loovutamine. See on n.ö autoriteedi kummardamise loomine või vähemasti loomise algidu. Ilma iseenda poolt asjade olemusse süüvimiseta hakatakse tunnistama midagi, mis lõppkokkuvõttes ei pruugi olla meie pärisosaks, meie suundumuseks, ning nii võidaksegi jõuda üldises plaanis sinnamaale, kus ähmastub demokraatia, õigus takkaotsa ning algab tribüünide ehitamine, et keegi saaks nende kõrgusest „targana” allolevatele „usklikele” (mõtlemisest loobunutele) lehvitada.

Teemaarendusest etteruttavalt ütlen, et minu arvates on hea, kui kriminaalpolitseinik etteantud seadusi lihtsalt seaduse olemasolu enda pärast järgimisvääraseiks peab ja ka järgib. Kuid ma tahaksin veel midagi, mul on veel üks noriv pretensioon – minu huvi seisneb tahtmises, et politseinik saaks oma toimetamiste mõttest aru sügavamalt, et ta mõtted ulatuks kaugemale kui vaid nendinguni: „Seadus ütleb, järelikult peab!”. Kujutagem ette, et üheski ülalesitletud normatiivses aktis poleks sõnakestki juttu piinamise lubamatusest, inimvääriskuse austamisest ja inimeste elu, tervise või vara ohustamise lubamatusest. Kuna seadus selliste asjade kohta mingit respekti ei soosiks, mingeid keelavaid piire ei seaks, siis kas nende väärtuste mitterespekterimine oleks ebaseaduslik? Vist mitte, sest kui midagi pole seaduses kirjas, siis selle „midagi” vastand ei saa ka olla seadusega hukkamõistetav ehk ebaseaduslik. Kui käitumine pole ebaseaduslik, kas ta siis on lubatav?

Siitmaalt kerkibki minu jaoks üles tuumküsimus: „kas kriminaalpolitseiniku jaoks võiks olla midagi sisemiselt ja sisuliselt väärtuslikku ilma, et seadus seda väärtustaks?”, ehk „kas kriminaalpolitseiniku jaoks oleks oma töö tegemisel miski sisemiselt ja sisuliselt väärtuslik isegi juhul, kui seadus seda „miskit” ei väärtustaks?”. Ja kui oleks, siis mis see oleks ja miks oleks? „**Kuidas peaks kriminaalpolitseinik oma tööd tehes inimestega käituma, millest peaks ta inimesi puudutavas otsustamisprotsessis juhinduma, kui seadus otseselt ei ütleks, mida teha ja millest hoiduda?**” See küsimus olekski kokkuvõttev parafraseering kõigist Louis P. Pojmani poolt siinse õppevahendi lk 4 kajastamist leidnud küsimustest.

Edasise mõttearenduse katseliseks eelduseks võtan ma väite, et kriminaalpolitseiniku töö eesmärgiks on kuritegude tõkestamine, nende toimepanemise avastamine, kuritegusid toime pannud isikute välja selgitamine ja nende tabamine.

Pakutud väitekonstruktsioonis eksisteerib üks tundmatu-määratlematu näitaja või suurus – see on „kuritegu”. Seaduse seisukohast on kuriteoga kõik selge. Aga kuivõrd erinevad inimesed annavad sündmustele erinevaid

hinnanguid, siis kõik, mis seaduses kirjas, ei pruugi veel „kummardamist” väärt olla. Mis ühele tundub kurja teona, ei pruugi seda teisele tunduda. Näiteks spekulatsioon oli NLiidu ajal kuritegu, Eesti Vabariigis aga spekulatsiooni sisuks olev hinnatõusuline vahenduskaubandus seda ei ole, see on tavaline turumajanduslikus ühiskonnas toimiv äri. Keeleliselt on „kuriteoga” asi paigas – iseloomustava sõna „kuri” lisamine sõnale „tegu” annabki teadmise, et tegu on kurja teoga. Kuivõrd meie teadvuses „kuri” kuulub kategooriasse „halb”, siis on asi selgemast selgem – tegu ei ole hea asjaga, millest võib järeldada, et sel pole ka väärtust. Paraku sisaldavad kõik eelnimetatud sõnad hinnangulist, s.t subjektiivset aspekti. Seega, isegi sellise justkui iseenesest selge kuuluvusega mõiste nagu „kuritegu” puhul tuleb meil tagasi pöörduda küsimuse juurde: „Kuidas me saame määratleda väärtusi, mingite ühiste väärtuste olemasolu kõigile, kõikjal ja kõiges?”

1. Loetleme üles kõik meile teadolevad positiivsed nähtused ja iseloomuomadused (viimaseid võib nimetada ka voorusteks) või vähemalt osad neist: *headus ja heasoovlikkus, sõprus ja sõbralikkus, abistamine ja abivalmidus, ausus ja ausameelsus, armastus, andustus, avameelsus ja avatus, siirus, hoolimine ja hoolivus, kaastunne, austus, poolehoid, sümpaatia, lahkus ja lahkemeelsus, tänulikkus ja tänumeel, sõnapidamine, kohusetunne, rahu ja rahumeelsus, kindlustunne, truudus, vaprus, õiglus, õilsameelsus, turvalisus* Lisage juurde, kui midagi veel meelde tuleb.

Kujutagem nüüd ette, et ühtki nendest nähtustest ja omadustest inimsuhetes ja inimestes poleks olemas. Ei vaja erilist mõttepingutust, et mõelda ülalloeletud nähtustele ja omadustele välja nende vastandnähtused ning –omadused. Küll aga ... – olen kindel, et ühelgi inimesel pole ligilähedastki kujutlusvõimet selle kohta, mis toimuks maa peal inimeste elus siis, kui ainuüksi viimased eksisteeriksidki.

2. Või võtame sellised nähtused ja tunded nagu *kannatus ja kannatamine, valu, piinad ja piinlemine, hirm, pettused ja pettumised, häbi ja häbistatus, nälg ja nälgimine, külm ja külmumine, ...* Kujutage ette, et need on teie või teie lähedaste igapäevased külalised, päevast päeva.

3. Nimetame veel selliseid nähtusi-omadusi nagu *kõrkus, ülbus, ihnus, kadedus, ahnitsemine ja ahnus, vaen ja vaenulikkus, keelepeks ja pealekaebamine, auahnus, õelutsemine ja õelus, vägivald ja vägivaldsus, teistele kuuluva himustamine, vimm ja vimmapidamine, viha ja vihapidamine, südametuumus või -külmus.* Kujutagem, et need oleksid kõigi inimeste põhitegevusteks või põhilisteks vaimu- ja meeleseisunditeks.

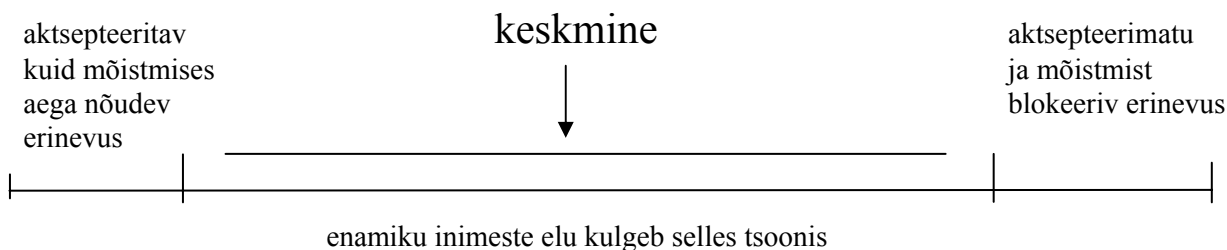
Laskumata pikemalt religiooni rolli kultuurmaailma kujunemises, ütlen vaid niipalju, et kõik meile enim teadaolevad ja suuremad usuliikumised, on toetanud punktis 1 loetletud nähtusi ja omadusi, kutsunud üles pidama aru punktis 2 nimetatute üle ning tauninud punktis 3 nimetatuid. Ristiusus näiteks peetakse surmapattudeks kõrkust, ihnust, kadedust, äkkviha, südametuumust, himustamist ja liialdusi. Analooigne suhtumine, mõnede lisandite ja erisustega, on omane ka islamile ja budismile

Tõsi, puhtsofistiliselt võib seada kahtluse alla kõigi eelnimetatud nähtuste ja omaduste üheselt mõistetavuse ja igasse olukorda sobivuse samamoodi, nagu ma eelnevalt olen ise tähelepanu juhtinud hinnanguliste sõnade kasutamise ja sündmuste kommenteerimise seosele kommenteeriva isiku huvide või hoiakutega. Ent säilitagem siiski seos n.ö keskmiselt mõistuspärase eluga: Kui keegi autoavariisse sattunu ütleb auto purunemise ja oma luude murdumise kohta, et „see on hea” ja „üldsegi pole valus”, siis on tegu: kas isiku omamoodi pingutusega juhtunust üle olla, s.t et ta psüühika teatud omaduste mõjul eitab hetkel reaalsust; või on tegu teadlikult äärmuslikku hinnangusüsteemi harrastava või eriskummaliste asjaolude tõttu äärmuslikku närvitalitust või meelelaadi omava inimesega.

Mis on „keskmiselt mõistuspärane elu”? Ärge arvake, et ma nüüd kutsun kedagi ülesse omama keskpärasest mõistust. Keskmiselt mõistuspäraseks pean ma selle tunnistamist, et igapäevases ekstreemsituatsioonideta elus näeme me inimesi toimimas, tundeid tundmas, end väljendamas ja teostamas küllaltki sarnaselt, mingite üldiselt omaksvõetud standardite, enamusele sobivate „skeemide”-, „mallide”-, „eluliselt väljakujunenud elujõulise tava ja -kava ning elujõulise sisukuse” järgi. Kultuuriruumi on olemas küll teatavad erinevused masside „keskmistes” olemistes, kuid midagi kõikidele kultuuriruumidele ühist, üldkasutatavat, üldtunnustatavat, üldloomulikku leiab igas kultuuriruumis. Inimeste põhilised vajadused ja huvid on sarnased. Näiteks psühholoogiateadusest on üldteada tõdemus, et rida emotsionaalseid seisundeid – rõõm, kurbus, viha jt – on ühtmoodi väljendamisest leidnud kõikidel seni uuritud inimrühmadel, olenemata nende elukohast ja muudest eristavatest tunnustest, kusjuures selliste seisundite esilekutsujaiks on kõikjal valdavalt kattuva mõõtme ja sisuga analoogsed objektiivsed, reaalelulised asjaolud. Samuti on olemas teod, mida läbi inimkonna ajaloo on pea kõikides kultuurides, ühiskondades ja riikides peetud kuritegudeks – tapmine, vägistamine, röövimine, vargus jt. Kõrvuti keskmisega esineb elus mõningate isikute või isikurühmade poolt keskmisest tuntavalt erinevate olemis – ja käitumismudelite viljelemist. Ärgem kiirustagem nendele

erinevustele hinnanguid andma! Ütleme nii, et „keskmiselt mõistuspärane” on see, mille meie ja enamused meiesarnaseid inimesi oma elukogemuse pinnalt koheselt tavapäraseks ja üldiselt aktsepteeritavaks tunnistame. Keskmisest erinev on aga see, mille mõistmine meil, juhul kui seda mõista tahame, natuke aega võtab – sunnib meid asja üle juurdlema, hinnangutes valikuid tegema.

Skemaatiliselt võiks n.ö keskmiselt mõistuspärast ja sellest erinevat (äärmuslikku) kujutada järgmiselt:

Kas keskmist, kuna ta tundub tavapärase ja üldiselt aktsepteeritav, ei pea mõttelisele läbitöötamisele allutama, seejuures samuti eetiliste hinnangute alla seadma? Peaks küll. Ajalugu on näidanud, et „keskmine” mõjub uinutavalt – nii mõtlemist kui südametunnistust uinutavalt. Just eetilise aspekti arvessevõtmine võib osutada, et keskmine olek on väärtusetu, keskmisest erinev olemine aga väärtuslik.

Ja olemegi taas tagasi väärtuste juures.

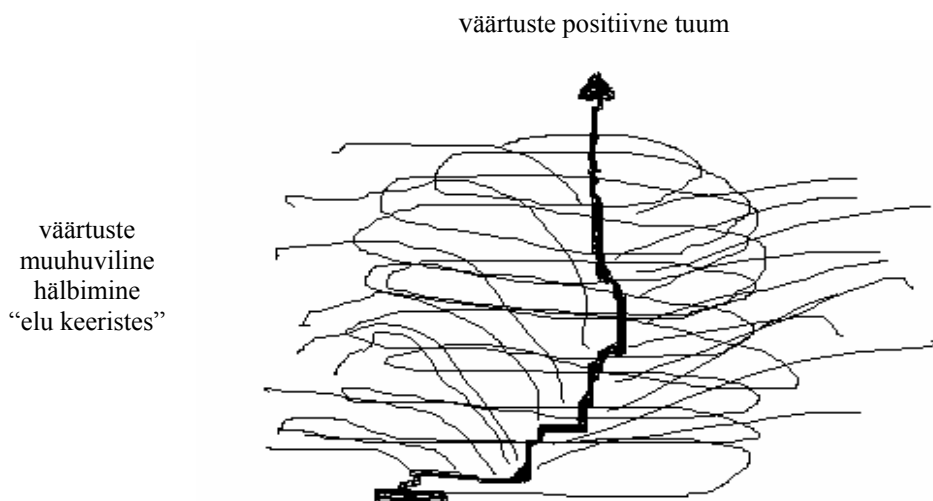
Vaatamata ajaloo koledustele, on inimkogukond liikunud **sihikindlalt** edasi ja saavutanud meie jaoks sellise elu, nagu ta meil tänasel perioodil on. Tuleb tunnistada, et vähemasti selles maailmajaos, selles maanurgas, kus meie elame, on elu üsna turvaline, puudub kaos ja vastastikuselt suhtlemisest on oodata rohkem positiivsust ja konstruktiivsust, kui negatiivsust ja äraarvatut destruktivistset käitumist. Ütlen „sihikindlalt”, sest tänu just nende nähtuste ja omaduste, mida nimetasin leheküljel 13 punktis 1, olemasolule, arengule-arendamisele ning nende arengu seadusandlikule toetamisele saame me tarbida seda positiivset, mis on tsiviliseeritud maailmas olemas. Ainult nende nähtuste ja omaduste domineerimise keskkonnas osutub võimalikuks inimestevaheline koostöö, mille najal saab midagi positiivset, kõigile kasulikku luua, korrastada ja üles ehitada.

Punktis 1 nimetatud nähtused ja omadused on reaaleluliselt domineerivamas seisus, kui punktides 2 ja 3 esiletoodud. Ja kuna nendega kaasneb positiivsem elu, siis peaksid nad olema meie jaoks väärtusteks. Kui need väärtused ei oleks domineerivamas, inimeste poolt tunnustatavas seisus, siis võtaks igapäeva elus koheselt tuntavamalt võimust punktides 2 ja 3 märgitud nähtused ja isikuomadused, mis väljenduks pea igapähe „sõjas” pea igapähe vastu. Rääkides väärtuste domineerimisest ja tunnustatumast seisust, pean silmas ühiskonna toimimise ja ühiskondlike suhete kogumit. Mis toimub igas üksikus peres, kollektiivis, arestimaja kambris ja mujal inimgruppides, on mul võimatu öelda. Isegi kui kuskil leiab aset kellegi X isiku poolt punktides 2 ja 3 nimetatud nähtuste põhjustamine või isikuomaduste endaskandmine, siis aeg-ajalt pöördub see X isik ikkagi punkti 1 väärtuste poole. Näiteks läheb ta poodi viina ostma, teades, et poemüüja annab talle ihaldatud viinapudeli, mitte ei võta raha ära ja ei löö mõne tagasitoodud tühja taarapudeligale talle vastu pead (väärtuseks pole siin viin, vaid kaubanduskorralduses avalduv kokkulepe või sõnapidamine – leiab aset tehing, kus üks isik soovib kaupa, maksab selle eest ja saab kokkuleppest kinnipidavalt müüjalt kauba). Kui isik X ei saaks kasutada punkti 1 väärtusi, siis ei julgeks ta ei poodi minna, ei magama heita, ei teoreetiliselt oleks tema tervislik heaolu, kui mitte elugi, üsna lühiajalised (reaalsed arengud oleks siin kontekstis vaid aja lühiduse “pikkuse” küsimuseks). On paradoks, aga eluline tõsiasi, et ka need inimesed, kes kogu oma olemusega eitavad väärtuste olemasolu ja toimivad neile vastu (näiteks erilisel küünilise hoiakuga kurjategijad, äärmuslikud anarhistid ja teised sotsiaalselt vähemsidusad isikud), kasutavad paratamatult ühiskonnas olles ja selles elades suurt osa neist väärtustest. Veelgi paradoksaalsem on aga see, et tänu nendele väärtustele nad saavadki vabamalt teha seda, mis neid väärtusi kahjustab.

Kas väärtused on siis väljamõeldis, kellegi soov või unelm või reaalsus? Kuna enamused väärtusi on ajalooliselt väljaarenenud või inimkoosluse poolt äratuntud juba enne õiguslike regulatsioonide ja riigi tekkimist ning nad on lausa aidanud inimühiskonnal tsiviliseeritumat suhetesüsteemi luua ja kasvõi nendesamade institutsioonideni – inimest kaitsma mõeldud õiguse ja riigini üldse jõuda, siis on nad vägagi reaalsed nähtused ja omadused. Küsimus on vaid selles, kui suur kaal on sellel reaalsusel ühel või teisel ajaloolisel epohhil, ühe või teise inimkoosluse olemasolus, ühiskondliku reaalsuse muude tegurite hulgas. Andmaks nendele, nagu nii alati kuskil ja kellegi läbi või kelleski elavatele väärtustele suuremat kaalu,

mõjujõudu, „hingamist”, on osad neist väärtustest toetatud õiguslike regulatsioonidega ja seadustatud sunnijõuga. Samas püüavad sunnijõuga tagatud õiguslikud regulatsioonid takistada nende väärtuste vastandite hulga ja mõju laienemist. Olles elulised, saame me aru, et alatiseks ja kõikjale võib jaguda inimesi, kes oma ambitsioonide teostamiseks, huvide realiseerimiseks, kirgede rahuldamiseks jne on valmis eirama teiste heaolu, turvatunnet, sõprust ja armastust ning muud positiivset. Ja seda mitte ainult halba takistavate ning karistavate regulatsioonide puudumise, vaid inimloomuse keerukuse ja vastuolulisuse või siis lihtsalt teatava rumaluse või tunde puudulikkuse tõttu. Seda arvestades võib ju tõesti rääkida unistustest ja unelmatest – et hea saaks domineerida kõikjal ja kõikides suhetes ja et samas kaoks siit maa pealt kuri. Kuigi see unelm on arvatavasti kättesaamatu, on selle poole tarvis püüelda lõpumatult. Seda unelmat ja selle poole püüdlemist, selle väärtustamisest pajatasid meile lapsepõlves muinasjutud, kui mäletate. Nii muinasjutud lastele, kui J.R.R. Tolkieni, G.Orwelli ja teiste oma ajastu südametunnistust kandvate isikute jutud täiskasvanutele annavad tunnistust nende väärtuste igipõlisusest, nende kandumisest ikka ja jälle läbi aegade ning inimeste, ükskõik kui keerulised ja inimeksistentsi jaoks kohutavad need ajad ka poleks olnud. Nendel väärtustel on olemas justkui mingi hävinematu põhituum, ajas edasi ja kvaliteedis ülespoole pürgiv keskjoon, mille ümber on nende väärtuste „lahjemate” näidiste virvarr, sasipundar, mis tekkinud erinevate „kahtlaste” huvide poolsest püüust kallutada-rebida neid enda poole.

See lugu võiks skemaatiliselt välja näha järgmine:

Tulles tagasi kuriteo mõiste ja kriminaalpolitseiniku töö eesmärgi juurde, võib üldnimlikus eetilises kontekstis pidada kriminaalpolitseiniku töö eesmärgiks väärtuste positiivse tuuma säilitamist ja igatist toetamist läbi kurjade tegude vastu tegutsemise. Selle tegutsemise sisuks on kurjade tegude paljastamine, võimaluse korral nende tõkestamine, selliseid tegusid toimepannud isikute väljaselgitamine ning õigusemõistmis- ja karistuspädevust omavatele institutsioonidele üleandmine. Seejuures peab kriminaalpolitseinik oma tegemistes hoiduma eetiliste väärtuste kahjustamisest või nende toimimise kahtluse alla seadmisest (näiteks teenib ta oma ametipalgale mitteametlikult lisa ühe ööbaari turvamehena ning ühtlasi menetleb selles baaris nädalapäevad tagasi baaridaami vastu toimepandud vägivallategu – nii seab ta kahtluse alla menetlusosaliste võrdse kohtlemise printsiibi toimimise, ning asjas õiglase menetluslahendi võimalikkuse).

1.2. Väärtuste rakendamisest

Kui ma leheküljel 13 märkisin põgusalt ära religioonide panuse kultuurmaailma tekkesse, siis loomulikult ei saa me eitada tõsiasja, et seesama religioon, vähemasti ristiusu ja islami puhul, on eksinud nende väärtuste vastu, mida nad propageerinud on ning on oma „sõgeduses” toetanud endi poolt taunitavaid nähtusi ning omadusi. Ütlen „sõgeduses”, sest igasugune dogmatism, tolerantsuse puudumine või selle vähesus seab tõkkes püüdlusele mõista teistsugust olemist, pidurdab avatud mõtlemist ning lõppkokkuvõttes jätab läbi kaalumata konfliktolukordades vastanduvate erinevate väärtuste ja ühe ning sama väärtuse erinevate tõlgenduste eetilise olemuse, mistõttu osutub ühtlasi võimatuks eetiliste valikute tegemine. On tõesti sõge loobuda mõtlemast lihtsalt sellepärast, et „vaimne isa” või sajandeid, kui mitte aastatuhandeid tagasi koostatud „bulla” kirjasõna on oma seisukoha juba välja öelnud. Lisaks religioonile on nii sõdu kui muud

kahju inimühiskonnale ja konkreetsetele inimestele põhjustanud poliitilised võimuvõnged, elust võõrandunud ideoloogiate rakendamine, võimukandjate erinevad ambitsioonid ning kired ja ihadki. Seejuures on paljud, sisult halvad nähtused aset leidnud ning paljud halvad isikuomadused külvi ning kihutust saanud sellest, et juba nimetatud punktis 1 loetletud väärtustele on toetunud demagoogiliselt või dogmatiseeritult sellises tõlgenduses, mis on olnud sobiv „masside” ees seisvate isikute eesmärkidega või kujutlustega mingist tulevikku suunatud tulemustest. Kuna ajalugu kestab, kestab ka mitmesuguste „vaimsete isade” ja kõikvõimalike „bullade” aeg-ajaline esilekerkimine. Silmas tuleb pidada sedagi, et seadusloomega tegelevad ja seadusi rakendavad institutsioonid ei ole iseeneslikult, nagu iga muugi ühiskondlik reaalsus, kaitstud n.ö halva reaalsuse – dogmatismi, demagoogia ja sõgeduse eest.

Ajaloo jooksul on palju sõditud ja paljud, aja kaugusest vaadatuna head mehed on vapralt võidelnud ning oma eludki jätnud positiivselt kõlavate mõistete (heatähenduslike sõnade), **väärtuste** eest. Samas täheldasin lühidalt, et häid sõnu, üldiselt heaks peetavaid nähtusi ning omadusi saab rakendada kahjutoomise vankri ette. Headus ja usaldus on iseenesest positiivsed nähtused, aga kui hea ning usaldav mees usaldab halbade kavatsustega inimest, siis saab ta kas ise kõvasti „haiget” või kisub halva inimese kavalalt läbimõeldud plaani teostamisele kaasa aidates teisedki inimesed häda sisse. Seega ei piisa eetilisteks otsustusteks ja eetiliseks käitumiseks ainuüksi üldteadaolevalt positiivsete nähtuste ja omaduste nimetamisest, vaid on tarvis midagi, mis takistaks või vähemasti teeks keerulisemaks „väärtuste edasikandmise” (moodsalt öeldes: „väärtuste eksportimise”) ning ärakasutamise mitteväärtuslikel eesmärkidel, ja samuti pidurdaks „väärtuste” loosungi all kellegi poolt, olgu või õilsal eesmärgil, oma tegude sisustamist halvaga. Selle „midagi”-ga saaks ühtlasi vältida väärtuste devalveerumist.

Meie teema puhul pole küsimus muidugi mitte niivõrd hetk tagasi räägitud „maailma asjades” ja „suurtes tegijates” (kuigi need mõjutavad ühtlasi oma pisemategi koostisosade, sõltuvuselementide olemist, eriti väljakujunemata isiksuste hoiakuid-suundumusi), eetiliste probleemide ette võib sattuda iga inimene oma igapäevastes toimetamistes, samuti iga ametnik oma igapäevases töös. Näiteks läheb noormees neiule lilli ostma. Lillimüüja loeb noormehele ekslikult lillede tarvis antud rahast rohkem raha tagasi, kui oleks pidanud – ütleme et ajas 25-kroonise rahatahe 50-kroonise rahatahega segi. Mida noormees peaks tegema? Miks?

Või näiteks saate te usaldusväärsest allikast teada, et teie poolt uuritava röövimisjuhtumi korraldajaks ja ühtlasi üheks toimepanijaks on K.L. Tõendeid teil tema vastu ei ole. Ühe oma kolleegi „usaldusliku” jutu järgi te teate, et K on üldiselt ara loomuga mees – teda tuleb veidi „hirmutada” ja ta hakkab rääkima. Teie kolleeg rõhutab sõna „hirmutada” tooniga ja kehakeelega, millest teie loete välja, et K kardab vägivalda. Mida teete? Igatahes eesmärk on teil kindlalt hea – paljastada kuriteo toimepanijad, võib olla isegi saada nende käest kätte kannatanult röövimise läbi äravõetud asjad, saata kurjategijad prokuröri vahendusel kohtu ette, et nad saaksid oma teenitud karistuse. Mida teete? Miks?

Meie valikute eetiline olemus, meie moraalsus, tulebki kõige enam ilmsiks just meie igapäevases elus ja töös. Mille alusel siis valida? Lilled on ilusad, neid neiule viia tähendab neit rõõmustada, inimest rõõmustada on hea, jne. Kuritegu avastada on hea. See et kurjategija karistada saab, on õiglane, ... jne.

Väärtuste rakendamiseks ja väärtuslike omaduste (vooruste) endas väljaarendamiseks (enesekujundamiseks) on tarvis seada endale, sõnastada endale, mingid eesmärgid – miks ma nii teen?; Mille nimel ma vaeva näen?

Kõige lihtsam üldisem eesmärgiseade võiks kõlada nii: „Ma rakendan väärtusi ja püüden enda arengus nende omandamise poole selleks, et need väärtused saaksid maailmas laieneda ja et neist saaks osa üha rohkem inimesi. Ma oleksin siis väärtuste seemnekülvaja, nende mahu paljundaja.”

Paraku on aga nii, et väärtusi võib ju levitada, nende mahtu laiendada püüda ja isikliku eeskujuga me ka ehk kedagi „nakatame”, aga sellega me võime sattuda vaid seisu, kus midagi tehakse meie n.ö autoriteedi pärast ilma, et saadaks aru, milleks see ikkagi hea või mispärast nii ikkagi õige on. Toimimise „headus” ja „õigsus” oleks seotud meie isiksusega, mitte järgija iseseisva valiku- ja otsustusvõimega. Meie ei pruugi järgija „silme all” sattuda kõigisse neisse situatsioonidesse, millesse meie järgija. Kuna järgijat võib tabada meie poolt antud eeskujust erinev situatsioon, siis selle teistsuguse situatsiooni lahendamiseks poleks tal kuskilt eeskujut võtta. Kuidas ta selle siis lahendaks? Vaat ei tea, kui me pole teda muuga peale isikliku eeskujut rikastanud.

Millega siis lisaks väärtuste loetlemisele ja nende tähtsustamisele väärtuste eneste pärast me inimesi eetiliseult rikastada võiks? Eks ikka probleeminägemis- ja mõtlemisoskusega, samuti aga valikujulguse või otsustusjulguse kasvatamisega (kuivõrd see muidugi täiskasvanud inimese puhul kasvatatav on, ehk oleks õigem rääkida „soodustamisest”). Selle minu poolt pakutud kõige lihtsama üldisema eesmärgiseadega saab

küll toetada üldist eetilist fooni, kuid temast napib eetilisteks valikuteks ühe ja sama või mitme väärtuse üheaegsel esinemisel vastandlike huvide sfäärides.

Eetiline olemine ei ole olemine iseeneses, olemine reaalsest elust eraldatuna. Eetiline olemine sisaldab endas asjakohast mõtetegevust, tundeid ja nende üle järelemõtlemist, valikute tegemist ehk otsustamist ja vastavat käitumist konkreetsetes elulistest olukordades, konkreetsete inimestega suhtlemisel ja nende suhtes. Eetiliselt sobiva käitumise valikuks on meil lisaks üldistlaadi „heale” suunatud hoiakule vaja abiks konkreetsemaid eesmäärke ja tegevusjuhiseid ehk moraaliprintsiipe.

„Milleks neid veel tarvis on?”, võib siinsest laustekstist tüdinud lugeja küsida. Pöördugem tagasi arvatava röövli K.L-i juurde. Teie kolleeg andis teile mõista, et K kardab vägivalda. Kui talle natuke füüsiliselt haiget teha, räägiks ta ehk kõik rööviga seonduva teile ära. Te saaksite n.ö kuriteo avastatud. Vahest isegi ülemus kiidaks teid selle eest. Kas olete nõus K-d lööma, kõrvast tirima, n.ö „sõrmi sahtli vahele panema”? Ei oleks? Miks? Ah-so, te olete loomult hea inimene, teile vägivald ei sobi. Äkki te olete loomult lausa nii hea, et te ei suuda isegi sarivarast kahtlustatavana kinni pidada, kuna tema naine, kaheaastane laps süles, nutab ja palub oma meest kodust mitte ära viia? Kui te teete midagi või jätate midagi tegemata vaid endast, antud juhul oma headusest, lähtuvalt, siis võite te toimida õigesti, aga võite toimida ka kahjulikult.

Mis te siis teete, kui teie küll ei saanud K „töötlemisega” hakkama, aga teie kolleeg ulatab abikäe, öeldes, et ta ise „räägib” K-ga, ning te ju tegelikult vähemasti aimate, mida see „rääkimine” tähendab? Kas annate K kolleegile üle – teie oma headuses ju ise midagi halba ei teeks. Kui annate, siis: „kui suur ja puhas see teie headus ikkagi on?”. Kui ei anna, siis miks? Ei anna seetõttu, et te olete asunud vaagima sündmusi ja seda mitte enam enda headuse keskselt, vaid mingite endavälise väärtuste kontekstis. Seega tõstatate te vähemasti vaikides üles teatud toimimiskaalutlused – mingitest põhimõtetest lähtuvalt te ei pea õigeks K võimalikku „töötlust” alla sattumist. Või oletame, et teid pole selles loos olnudki, on hoopis mõni teine kolleeg, kes ei ole nii „hea” kui teie. Tema saavutab menetlusele kasuliku, ütleks koguni: „hea”, tulemuse. On see sobiv?

Vaadeldud kaasuse puhul satuvad vastuolulisse seisu kolm väärtust: teie isiklik voores, menetluslik „hea” ja veel mingi, mõlemast eraldiseisev väärtus. Milline neist väärtustest millise üle kaalub? Selle üle tuleb tingimata otsus langetada, kuna elus ei saa tekkida stoppkaadrit (kõik seisab tardunult paigal: teie oma kabinetis elutult, nagu oleksite mürgiõuna hammustanud; kuskil tänaval ootamatult tardunud omi asju ajanud K – ja niiviisi lõpmatuseni). Moraalipõhimõtted-printsiibid, tegevusjuhised ongi selleks, et aidata meil kaaluda erinevate tegutsemisvõimaluste vahel ning langetada eetiliselt aktsepteeritavaid otsuseid.

Millised need printsiibid ja tegevusjuhised võiksid olla?

Kasutan aluspõhjuna siin juba tsiteerimist leidnud Louis P. Pojmani raamatus esiletoodud erinevate moraaliteooriate seisukohti, millest osade alusel ma pakuksin välja meie teemale kohasemaid variante.

Kõigepealt esitlen Pojmani raamatus esinevaid printsiipe:

- Ära põhjusta asjatut kahju
- Leevendada inimkannatusi
- Soodustada inimõitsengut
- Lahendada huvikonflikte õiglaselt ja mõistlikult
- Jagada kiitust ja laistust, tasu ning karistust ja süüd
- Edendada head ning vältida kurja
- Ära põhjusta asjatut valu ega kannatust
- Pea oma lubadusi ja austa oma kokkuleppeid
- Pea kinni vastastikkusest. Näita üles tänulikkust osutatud teene vastu
- Aita teisi inimesi, eriti kui see läheb sulle endale minimaalselt maksma
- Toimi järjekindlalt, mittevasturääkivalt
- Halb tagajärg ei tohi olla vahend, millega saavutatakse hea tagajärg
- On alati väärt teha halb tegu selleks, et tuua kaasa häid tagajärgi
- Tee teistele seda, mida sa tahad, et nemad sulle teeksid
- Oma head tahet
- Tee seda, mis aitab inimestel paremale järjele
- Teha seda, mis on hea ja hoiduda sellest mis on halb
- Tegutse nii, et inimene oleks eesmärgiks, mitte vahendiks

Ülalloetletud printsiibid ja tegevusjuhised ei ole sõltuvuses õigusaktidest ega sisalda endis õigusaktide sätetes esinevate sotsiaalsete normide legaalkaalu. Mina, komponeerides meie valdkonna jaoks kohaseid printsiipe, tarbin nii õigusaktides tõstatatud väärtusi kui ka juriidilist keelekasutust. Esitan omapoolsed põhimõtted üldpõhimõttena ja neid konkretiseerivate printsiipidena.

- *Ära tee halba*

Hoidu kõigist tegudest, mis on sisult ainult halvad.

Ära tee tegusid, milliste puhul sa ei tahaks, et samasuguseid tegusid teeks keegi sinu ja sinu lähedaste suhtes.

Inimestele valu ja füüsiliste kannatuste põhjustamine põhjusel, mis ei ole seotud nende ravitsemise, hädast päästmise või hädakaitse- või seadusliku kinnipidamisevajadusega, on õigustamatu ja teeb rohkem halba kui head.

Menetluslik kasu ei kaalu üles inimlike põhivajaduste kahjustamist. Inimlikeks põhivajadusteks on kõik inimese füüsilise, vaimse ja psüühilis-psühholoogilise kaitstusega seonduvad väärtused: nälja puudumine; füüsilise ohustatuse puudumine; valu puudumine; unevajaduse rahuldatus; oma otstarbekuses inimlikult põhjendamatute, alandus- ja häbitunnet esilekutsuvate olukordade puudumine; igasuguse inimlikust seisukohast otstarbetu sunni ja muu survetavaldava kohtlemise puudumine – keha, vaimu ja psüühikat vastutahtmist kurnavate ning isiku tahteomaduste moonutuseeni viia võivate olukordade puudumine ning hirmu puudumine sellistesse olukordadesse sattuda võimise pärast.

Ära käitu ülbel, üleolevalt, solvavalt, inimest alandavalt.

Anna hinnanguid juhtumile ja keskendu juhtumi lahendamisele, mitte ära lasku konfliktidesse kellegi mineviku, arvatavate isikuomaduste või sinu vastase hoiaku pärast.

Ära käitu ebakonstruktiivselt, koostööd välistavalt. Ära ole isekas ja vaid enesekeskne.

Pidurda oma negatiivsed emotsioonid, säilita kontroll iseenes üle.

Ära takista isikule seadusega antud õiguste realiseerimist.

- *Toeta kõiki positiivseid nähtusi ja inimeste positiivseid omadusi*

Hoidu oma tegudes sattumast vastuollu sellesama põhimõttega – ära ole mittetoetav.

Tee kõik sinust olenev, et ära hoida halba

Jaga kiitust ja tunnustust.

Märgi ära olemasolevat head isegi nende puhul, kelle suhtes sul on tõrge seda teha.

Pane tähele märke positiivsetest algetest ja aita kaasa positiivsetele arengutele.

Ära unusta tasuda teeneid ja vastutulekuid alati positiivselt.

Anna isikule informatsiooni tema seaduslike õiguste, tema menetlusliku staatuse, tema menetluslike tulevikuväljavaadete ja kinnipeetavale või vahialusele tema lähedaste teadaoleva eluolu ning käekäigu kohta.

Kohtle isikut viisakusreeglite kohaselt ning juriidiliselt korrektselt.

Tee selliseid tegusid, milliste puhul sa võid soovida, et selliseid tegusid teeksid kõik.

- *Püüa ette näha halvamainelisi olukordi ja halbu tagajärgi, hoidu tekitamast väärtuste jaoks ohtlikke või nende suhtes kahtlasi olukordi ja hoidu neisse sattumast*

Vaagi, mida sa teed, milleks teed, kuidas teed ja millised võivad olla tagajärjed.

Hoidu tegudest, milliste puhul sa tead või tunned, et pead neid varjama hakkama.

Hoidu tegudest, milliste puhul sa ei soovi, et neid teeks enamus inimesi.

Hoidu teost, millise puhul sa ei soovi, et samalaadset tegu teeks inimene, kes on sulle lähedane.

Hoidu teost, mis võib õhnestada sinu head mainet.

Välldi meneluse planeerimisel, taktiliste võtete kavandamisel ja nende elluviimisel ning meneluslikus asjaajamises tervikuna erahuvide lülitamist nendesse tegevustesse.

- *Konfliktisituatsioonides või muidu vastuolusid kätkevates olukordades tee valikud ja langeta otsused kõigi teadaolevate asjaolude põhjal ja õiguslikku erapooletust säilitades*

Ära kaota tasakaalukust

Kaalutle oma võimalike otsustuste otstarbekust – kas nad on igakülselt ja õigeloomiselt põhjendatavad.

Säilita tolerantsus ja objektiivsus, väldi subjektiivsust.

Toetu tarkusemeelele, mitte ainuüksi kriitikameelele.

- *Pea kinni oma lubadustest ja kokkulepetest*

Välidi otsesest valetamisest – taktikaliselt on sul võimalus sulle esitatud otsesisuline küsimus tähelepanuta jätta või öelda, et hetkel ei kuulu see küsimus arutamisele, või et kahjuks ei saa praeguses menetluse etapis sellele küsimusele vastust anda, või et „kannatust, te saate sellele küsimusele vastuse, kui teil tekib õigus ja võimalus tutvuda toimiku materjalidega”.

Ära anna lubadusi ja ära sõlmi kokkulepeid, kui sa tead, et ei ole sinu võimuses neid täita.

Kui sinust ei sõltu millegi lõpptulemus, aga sa saad mingile arengule kaasa aidata, siis ei tohi sa lubada lõpptulemust, küll aga saad lubada, et aidad tulemuse saavutamisele kaasa. Kui oled seda lubanud, siis ka tee seda. Kui sa ei kavatse seda teha, siis ära luba.

Isegi kui sa pole andnud lubadust, aga oled teenet tarbinud, ära unusta teeneosutajat – aita teda, kui saad. Ära jäta üksi ennast menetluse kasuks ohtu või eluliselt keerulisse olukorda seadnud inimest, leia lahendusi.

Sa ei ole vastutav sinust sõltumatult tehtud teise inimese vaba valiku eest, mistõttu olukord, millesse teine inimene on ennast oma valiku tõttu asetanud ei pea olema siduv sinu valikutele.

Ülalkäsitletud printsiipide puhul tuleb silmas pidada, et me ei saa juhendada vaid abstraktsest kõikehõlmavast heast ja hoiduda abstraktse halva tegemisest – konkreetsetes situatsioonides ei saa kriminaalpolitseinik tahaplaanile jätta oma töiseid ülesandeid, kuivõrd need on formuleeritud samuti heade väärtuste teenimiseks, millise tegevuse käigus paraku tuleb pärssida aeg-ajalt kellegi vabadusi väärtuste tarbimisel. Näiteks pole perele hea kui pereisa pere juurest kahtlustatavana kinnipidamiseks ära viiakse. Perele on see arvatavasti halb. Kas siis politseinikud teevad ainult halba? Kui pereisa viiakse pere juurest ära ja peetakse kahtlustatavana kinni ilma, et selles oleks ühele perele tekitatava halvaga kõrvuti seismas halba ülekaaluvat head, siis jah: „Politseinikud teevad halba.” Milles väljenduks siin „ülekaaluv hea”? Pidades pereisa kahtlustatavana kinni, teevad politseinikud halba ühele perele. Samas nähtub tõenditest, et pereisa on juba olnud karistatud kuriteo toimepanemise eest, hetkel on ta kahtlustatav mitme kuriteo toimepanemises, ta ei oma kindlat töökohta, aga elab küllaltki suures rahalises vabaduses – võib arvata, et tema sissetulekute allikaks ongi olnud nende kuritegude toimepanemine, milles teda kahtlustatakse. Võttes vastu kinnipidamise otsust, on politseinikud arvatavalt kaalutlenud selle sammu otstarbekust – nad langetasid selle otsuse, kuna pereisa kinnipidamata jätmise:

1. võib anda pereisale võimaluse uurimise eest kõrvalehoidmiseks, millisel juhul satub ohtu üks kriminaalpolitsei töö eesmärkidest – kurja teo toimepanemises kahtlustatava isiku õigusemõistmis- ja karistuspädevust omavate institutsioonide kätte andmine;
2. võib anda pereisale võimaluse kuritegude toimepanemise jätkamiseks;
3. võib kahjustada kriminaalmenetluses läbiviidavat tõendamisprotsessi, millisel juhul pole välistatud pereisa poolt ka tunnistajate või kannatanu mõjutamine nende turvalisust ja muud heaolu rikkuv viisil.

Seega on politseinike otsus põhjendatud *igakülselt ja õigeloomiselt* – nad teevad kõik endast võimaliku, et ära hoida halba laiemale isikute ja väärtuste ringile, kui seda on kinnipeetava pere huvid. Ühtlasi on pereisa ise asetanud oma pere keerulisse olukorda – ta ise sidus end tegudega, milliste tagajärjena ta pidi ette nägema võimalust, et ta ükskord kinni peetakse, et pere ilma temata jääb. Siinkohal toimib kriminaalpolitsei tegevusprintsiibina: *Sa ei ole vastutav sinust sõltumatult tehtud teise inimese vaba valiku eest, mistõttu olukord, millesse teine inimene on ennast oma valiku tõttu asetanud ei pea olema siduv sinu valikutele.*

Eetilise selguse huvides tuleb mul nentida, et kriminaalpolitseiniku töö eetika on teataval määral paratamatult utilitaristlik, s.t praktilist laadi, pea alati kalkuleeriv ja üldiseid huvisid üksikisiku huvidest ettepoole seadev. Eetiline tasakaalustatus on aga siingi vajalik – me ei tohi üldisi huvisid endale hetketi sobivas meelevaldsuses tõlgendada asuda, ja iseäranis ei tohi me seda teha puhtametkondlikest huvidest lähtuvalt. Üldine huvi ei tohi eksisteerida meie kujutlustes, vaid ta peab olema argumenteerimisele allutatav, me peame seda suutma põhjendada objektiivsete näitudega reaaleluliste olukordade ja tõepäraste arengute kontekstis, millistest nähtuvad kas reaalsed väärtused või reaalne oht neile väärtustele.

Lisaks juba vaatlemist leidnud normatiivsetele sätetele ja neis kajastatud väärtuskesksetele ettekirjutistele ning manitsustele juhin lugeja tähelepanu **Euroopa Nõukogu politsei deklaratsiooni (690/1979) eetikasätetele:**

1. *Politseinik peab täitma oma kohust kaitsta kodanikke ja ühiskonda seadusevastaste tegude eest.*
2. *Politseinik peab tegutsema iseseisvalt, erapooletult ja väärilt ning ta peab igati vältima ja selgelt tõkestama igasugust korrupsiooni.*
3. *Hukkamised, piinamine ja muu ebainimlik või alandav kohtlemine või karistamine on ka tulevikus kõikides oludes keelatud. Politseinik on kohustatud keelduma täitmast käsku või korraldust sellise menetluse kohta.*
4. *Politseinik peab järgima oma ülemuse korraldust, kuid keelduma sellise korralduse täitmisest, mille ebaseaduslikkus on talle teada või peaks olema teada.*
5. *Politseinik peab tõkestama seaduserikkumisi. Kui rikkumisega põhjustatakse otsust, pöördumatut või tõsist kahju, peab ta oma võimete piires võtma kasutusele vahetud abinõud asja lahendamiseks.*
6. *Juhul kui oht ei ole otsene või tõsine, peab politseinik meetmete rakendamiseks teatama asjast oma ülemusele. Juhul kui teatamine ei viinud meetmete rakendamiseni, võib ta teatada asjast kõrgemale ametivõimule.*
7. *Sellise politseiniku suhtes, kes ei ole täitnud ebaseaduslikku korraldust, ei tohi rakendada kriminaalõiguslikke või distsiplinaarmeetmeid.*
8. *Politseinik ei tohi taga otsida, kinni pidada, valvata või transportida selliseid isikuid, keda ei kahtlustata kuriteos, vaid kelle otsimise, kinnivõtmise või vastutusele võtmise aluseks on nende rass, usk või poliitiline tõekspidamine.*
9. *Politseinik vastutab isiklikult enda tegude ja nende tegude või tegematajätmistest eest, mille kohta ta on andnud korralduse.*
10. *Käsuandmisliinid ja -õigused peavad olema selged, et alati võidakse kindlaks teha, kes ülemusest vastutab politseiniku tegude ja eiramiste eest.*
11. *Politsei tegevusest tingitud kahjude hüvitamise kord peab olema seadusega reguleeritud.*
12. *Politseinik peab täitma oma teenistusülesandeid vajaliku otsusekindlusega, kuid ta ei tohi kunagi kasutada tarbetuid jõuvõtteid.*
13. *Politseinikul peavad olema selged ja täpsed juhised teenistusrelva kasutusviisi ja kasutamise eelduste kohta.*
14. *Politseinik peab tagama tema valve all olevale isikule vajaliku arstiabi ning järgima meditsiinitöötajate antud ravijuhiseid.*
15. *Politseinik peab hoidma saladuses oma teenistusülesannete täitmise käigus talle teatavaks saanud konfidentsiaalset teavet, juhul kui teenistusülesannete täitmine või seadused ei nõua teisiti.*
16. *Politseinik, kes järgib seda deklaratsiooni, on ära teeninud ühiskonna moraalse ja ainelise toetuse.*

Teemaosa lõpetuseks juhin aga teie tähelepanu alljärgnevale.

Pidage meeles, et kriminaalpolitseiniku toimetamistes, nagu iga teiseigi valdkonna tegijate, õigemini iga inimese toimetamiste puhul langeb vaatluse alla lõppkokkuvõttes:

1. esmalt tagajärg, mis tema teoga kaasnes („Mis juhtus?” – „Üks politseinik lõi Mardil pea puruks.”);
2. seejärel tegu ise selle objektiivsete tunnuste osas (Mismoodi lõi pea puruks?” – „Jooksis Mardi juurde ja lõi talle mitu korda kumminuiaga vastu pead.”);
3. järgnevalt põhjendus või motiiv, miks ta seda tegu üldse tegema hakkas („Miks ta seda tegi?” – „Keegi noortest viskas politseiautot kiviga ja politseinikud vist mõtlesid, et viskajaks oli Mart.”)
4. ning siis pööratakse juba konkreetsemalt teo detailide, sooritamise üksikute lõikude analüüsi juurde – kuidas, kui „puhas”, kui kvaliteetne, arukas jne miski liigutus välja nägi või millisena „välja kukkus”. („Miks nad siis kohe lööma hakkasid? Oleks võinud ju lihtsalt Mardi käest küsida, et kes viskas, või selgitanud asja ikka ennem korralikult välja. No hea küll, et oleksid ta lihtsalt kinni pidanud, aga kohe peksma hakata ...?! ...”)

Pärast kõigi nende etappide läbimist „vaatlejate” poolt, **saate te hinde**. See hinne on n.ö hinnang teile või arvamus teist kui politseinikust või kui inimesest. See on teie reputatsioon, teie maine. Negatiivne reputatsioon mõjutab teie edasisi toimetusi, teie edaspidiseid töötulemusi. Sama teeb ka positiivne reputatsioon – vahe on selles, et negatiivne mõjutab negatiivses suunas, positiivne positiivses suunas. Negatiivse mainega politseinikule laekub vähem usaldusväärset, iseäranis omakasupüüdmatut, informatsiooni, positiivse mainega politseinikule rohkem. Kellel on vähem tõest informatsiooni, sellel on vähem töö tulemuslikkust. Kellel rohkem omakasupüüdmatut tõest informatsiooni, sellel rohkem tulemusi ja vähem kahtlasi olukordi. Lisaks eeltoodule sõltub mainest veel nii mõndagi. **Mõelge sellele!**

1.3. Väärtuste omandamisest

Räägime veidi väärtuste omandamisest. Kui kõneleme kriminaalpolitseinikust, siis peame silmas vähemas või enamas vanuses olevat inimest, aga tingimata täiskasvanud inimest. Täiskasvanud inimene on läbinud juba küllaltki suure arvu elusituatsioone, teinud läbi märkimisväärselt mitmekesise sotsialiseerimisprotsessi. Ta on saanud elust kimbutäie kogemusi, tal on kujunenud välja hulk oma seisukohti erinevates maailmavaatelistes ja igapäevaelulistes küsimustes, erinevate olukordade ja inimeste kohta. Täiskasvanud inimese suhtumist ümbritsevasse ja ümbritsevatesse, suhtlemist teiste inimestega juhib hulk temas väljakujunenud hoiakuid – mis teevad tema käitumised ja toimetamised küllaltki kindlaloomulisteks, mõneti ettemääratuiks ning vähemasti tema enda poolt ka etteaimatavaiks.

Mäletate õppevahendi algosas pakkusin välja ütlused: „Sinu kombes näitavad sinu iseloomu” või „Milline on su iseloom, sellised on su kombes”. Täiskasvanud inimesel on üsnagi kindlapiiriline iseloom ja sisseharjunud kombes. Üldteada on, et nii üht kui teist vormib-kujundab sotsiaalne keskkond, milles inimene on olnud või on: – suhetemaailm, millesse inimene satub juba sündides ning kõik järgnevad kontaktid maailma eripalgelisusega ja selles maailmas toimetavate inimestega, samuti aga „teadasaamine” ja „teadmine” nii maailmast, kui teda asustavatest inimestest. Ütlen ausalt: mina pole sugugi kindel, et meie olemise, meie sisemise kvaliteedi ja sellele kohase, välismaailmas nähtava ning tuntava tegutsemise määravad ära ainult meid ümbritsenud-ümbritsevad sotsiaalsed suhted ja inimesed oma, nii „mõõdetavas” kui „mõõdetamatus”, mõjus meile. Võibolla on oma osa ka keerulisel „geenirändel”, kuid võib-olla on ikkagi olemas veel mingid inimteadusele seni avastamata tegurid. Paraku pole see aga meie põhiteema. Eluliselt võime täheldada, et inimesed on erinevad: mõnede käitumine on sotsiaalselt väärtuslikum, mõnede oma on vähem väärtustekeskne; osad käituvad meeldivamalt ja teistele inimestele vastuvõetavamalt, kui teised; osades on justkui sisemiselt äratuntav rida väärtusi, osadel ei paista nagu midagi „head” sisemuses olevat; osadele on sõbralikkus, hoolivus ja teised head omadused nende iseloomu ja sellest tulenevalt nende suhtlemis- ning käitumisaktide lahutamatuks koostiseks, osade puhul on nende käitumise vahendusel selgelt äratuntavad eelnevate vastandomadused. Kui väita, et iseloom näitab kombeid ja vastupidi, siis ei pruugi need lausekonstruktsioonid elukogemuslikult õigustust leida – n.ö head kombes on õpitavad ning nende taha saab inimene igapäevastes, üldisele tavapärale omastes suhtlemissituatsioonides varjata muidu halba sisemaailma. Pakutud lausekonstruktsioonide eluline kaetus ilmneb kas laiema isikuringi eest varjatud või ootamatutes või äärmuslikes olukordades, kus „võltskombes” jätavad inimese maha ja jääb alles vaid „tema ise kogu oma „sisemise ilus”” ning viimasele vastav käitumine. Kui kombes on õppimise küsimus, kas siis iseloomuomadused seda pole? Kas inimese sisemaailm, mõtted ja tundeilm pole kujundatavad?

Psühholoogiateadusest on tuntud selline mõiste, ja sellele vastav fenomen, nagu „emotsionaalne intelligentsus”. Tõlgituna inglise keelest on emotsionaalsest intelligentsusest eestikeelsena meie lugejaile kättesaadavad Daniel Golemani raamatud „Emotsionaalne intelligentsus” ja „Töö emotsionaalse intelligentsusega”.

Avaldan alljärgnevalt mõningaid mõtteid Daniel Golemani raamatust „Emotsionaalne intelligentsus”:

P.S allakriipsutused ja märged „U.K” on minupoolsed rõhuasetused

Impulss on emotsiooni vahendaja, kõikide impulsside allikas on tunne, mis otsib väljundit tegudes. Need, kes on impulssi meelevaldas, kellel puudub enesekontroll, kannatavad moraallipuudulikkuse all: võime taltsutada impulssi on tahte ja iseloomu aluseks. Samal moel peitub altruismi juur empaatias, võimes teiste emotsioone lugeda; kuid saamata aru teiste vajadustest või meeleheitest, ei hooli me kellestki. Ja kui üldse on kaks meie ajale hädavajalikku moraalist hoiakut, siis on nendeks enesekontroll ja kaasatundmine. (lk 10-11)

... – temperament ei ole saatus. ...lapsepõlv ja murdeiga on kriitilise tähtsusega perioodid, mil on võimalik kujundada meie elu valitsevad olulised emotsionaalsed harjumused. ... Praegu jätame oma laste emotsionaalse hariduse juhuse hooleks ja tagajärjed lähevad üha hullemaks. ...kord tuleb päev, mil haridus hõlmab selliseid elulisi inimlikke pädevusi nagu eneseteadvus, enesekontroll, empaatia, ning kuulamise, konfliktide lahendamise ja koostöö kunst, ja see on täiesti tavaline.

Igatiks võib vihastada – see on lihtne. Aga olla vihane õige inimese peale, õigel määral, õigel põhjusel ja õigel moel – see ei ole kerge. (lk 7)

Aristoteles, Nikomachose eetika

Aristotelese arvates ei ole probleem emotsionaalsuses, vaid emotsioonide ja nende väljendusviisi kohasuses. Küsimus on selles, kuidas suudame tuua oma emotsioonidesse intelligentsust ... (lk 12-13)

Mida keerulisem on sotsiaalne süsteem, seda olulisemaks muutub paindlikkus (lk 27)

... paljud emotsionaalselt laetud mälestused pärinevad esimestest eluaastatest, imiku suhetest oma hooldajatega. ...varases lapsepõlves kogetu moodustab emotsionaalsete õppetundide kogumi, mille aluseks on imiku ja tema hooldajate rahustavad või ärritavad kontaktid. ... Ja et kõige varasemad mälestused tekivad enne, kui imik neid sõnastada suudab, siis nende hilisema taaselustumise korral puudub meil meid vallanud reaktsiooni tarvis artikuleeritud mõtete kogum. /Joseph LeDoux/ Üks põhjus, miks meie tundepursked meid niivõrd rabavad, on see, et nad pärinevad eluperioodist, mil meil alles puudusid sõnad sündmustest arusaamiseks. Meid võib vallata tunnetekaos, kuid meil pole sõnu selle kunagi loonud mälestuste kirjeldamiseks. (lk 39)

...emotsionaalsete vigade aluseks on mõtet ennetavad tunded /LeDoux/, mitte väljakujunenud tervikpilt, objektiivne äratundmine, vaid detaili väär tõlgendamine (U.K) (lk 41)

Tunnete ja mõtete tantsutuuris juhivad emotsioonid meie otsuseid ühest hetkest teise, käsikäes ratsionaalse psüühikaga, soodustades või takistades mõtlemist. Samal moel on mõtleval ajal juhtroll meie emotsioonides, välja arvatud nendel hetkedel, mil emotsioonid taltsutamatuult välja murravad ja emotsionaalne aju määratseb.

Teatud mõttes on meil kaks aju, kaks psüühikat – ning kaks erinevat tüüpi intellekti: ratsionaalne ja emotsionaalne. Kuidas me elus hakkama saame, sõltub mõlemast – asi ei ole ainult IQ-s, oluline on emotsionaalne intelligentsus. (lk 45-46)

See pöörab pea peale vana arusaama pingest mõistuse ja tunnete vahel: siinkohal ei taha me emotsioonidest lahti saada ega panna asemele mõistust, vaid me tahame leida nende kahe vahel targa tasakaalu. (lk 46)

Küsimus on selles, kuidas suutis nii intelligentne inimene saata korda midagi nii mõistusevastast, midagi nii jahmatavalt rumalat? Vastus: akadeemilisel intelligentsusel pole tundeeluga erilist seost.

Paremal juhul on IQ osa edus 20%, seega jääb 80% teiste jõudude meelevalda... Suures osas määravad inimese lõpliku positsiooni ühiskonnas faktorid, mida IQ-testid ei mõõda ja mille hulka kuuluvad nii klassikuuluvus kui vedamine. (lk 50)

Emotsionaalne anne on metavõime, mis määrab, kuivõrd hästi me suudame kasutada ükskõik milliseid ülejäänud oskusi, sealhulgas ka puhast intellekti. (lk 52)

...eelkõige intrapersonaalse intelligentsuse puhul on minu mõistes üheks komponendiks enese sisemine emotsionaalne häälestamine. /Howard Gardner/ (lk 58-59)

...igapäevases elus ei ole inimestevaheliste suhete valdamise oskusest midagi tähtsat. Kui see puudub, ei osata valida õiget abikaasat, töökohta ja muudki. (lk 59)

Peter Salovey emotsionaalse intelligentsuse viis põhivaldkonda:

- 1. Oma emotsioonide teadvustamine:** Eneseteadvus – tunnete äratundmine tekkemomendil – on emotsionaalse intelligentsuse nurgakivi... Kui me oma tegelikke tundeid tähele ei pane, jääme nende meelevalda. (oskus, oma tundele adekvaatne nimi anda – U.K)
- 2. Emotsioonide juhtimine:** Oskus käia tunnetega ümber nii, et nad on asjakohased, põhineb eneseteadvusel. (võime ja oskused end rahustada, taltsutada emotsiooni, tulla toime kurbuse ja ärritusega jne – U.K)

3. **Enesemotivatsioon:** Tähelepanu koondamine, enese motiveerimine, emotsioonide mobiliseerimine eesmärgi teenistusse. Igasuguste saavutuste aluseks on alati emotsionaalne enesekontroll – me lükkame rahulduse edasi ja surume impulsid maha.
4. **Emotsioonide äratundmine teistes:** Empaatiat kui üks olulisemaid suhtlemisoskusi. Empaatiavõimega inimesed on paremini häälestunud vastu võtma teiste vajadustest või tahtmistest märkuandvaid signaale. See annab neile edumaa hoolitsemist ja abistamist nõudvates ametites, ...juhtimises.
5. **Suhtekorraldus:** Oskus teiste emotsioonidega toime tulla. (lk 60-61)

Lühidalt tähendab eneseteadvus seda, et ollakse “teadlikud nii oma meeleolust kui ka mõtetest meeleolu kohta”. (lk 66)

EnesekontrollVanadel kreeklastel oli selle jaoks termin *sophrosyne*, mis tähendas “hoolikust ja intelligentsust oma elu elamisel; mõõdukat tasakaalu ja tarkust.” ...Roomlased ja varakristlased nimetasid seda temperantiaks, tasakaalustatuseks, ülevoolavate tunnete ohjeldamiseks. Eesmärgiks on tasakaal, mitte emotsioonide mahasurumine: igal tundel on oma väärtus ja tähendus. Elu ilma kirgedeta oleks tuhm neutraalsuse tühermaa, ära lõigatud ja eraldatud elu enese rikkusest. Kuid nagu märkis Aristoteles, peab emotsioon olema asjakohane, asjaoludele vastav tunne. Kui emotsioonid on liiga summutatud, on tulemuseks igavus ja kaugus; kui aga kontrolli alt väljas, liiga äärmuslikud ja pealetükkivad, muutuvad nad patoloogiliseks, nagu see on halvava depressiooni, taltsutamatu ärevuse, leegitseva raevu ja maniakaalse erutuse korral. (lk 77)

Kunst ennast rahustada on üks põhiline eluline oskus, ja mõned psühhoanalüütilised mõtlejad,, näevad selles kõige olulisemat psüühilist tööriista. (lk 78)

“Viha pole kunagi ilma põhjuseta, kuid harva on see põhjus mõistlik.” /Benjamin Franklin/ (lk 80)

Viha on tuju, mida inimesed suudavad kõige vähem kontrollida. Tegelikult on viha negatiivsetest emotsioonidest kõige ahvatlevam; ennastõigustav sisemonoloog, mis seda aina üles kütab, täidab meie meeli väga usutavate argumentidega auru väljalaskmise poolt.levinud seisukoht, et viha väljavalamine “katarsisena” teeb head. (katsed on näidanud, et kes ei õpi viha valitsema ja arvab selle väljalaskmise kasuliku olevat, vajub jätkuvalt tugevamatesse vihahoogudesse ja selle üha drastilisematesse väljendusviisidesse – viha saab n.ö inimsuhtlemist ja inimest purevaks krooniliseks haiguseks) – viha sünnitab viha (lk 82)

Viha õhutavate mõtete voos on peidus ka võti ühe kõige võimsama viha leevendamise viisi juurde: kõigepealt kõiguta viha toitvaid veendumusi. Mida kauem juurdleme selle üle, mis meid vihastas, seda rohkem “mõistlikke põhjusi” ja eneseõigustust leiame, et vihane olla. Juurdlemine ei lase vihast kustuda. Kuid vaadates asjadele teise nurga alt, lämmatame leegid. Situatsiooni positiivne ümberhindamine on üks võimsamaid viise vihast jagu saada. /Diane Tice/ (lk 81)

“Kuidas vihast kõige paremini võitu saada?”

“Ära suru seda alla. Kuid ära ka selle ajal tegutse.” /Tiibeti õpetlane Choygam Trungpa/ (lk 87)

Edu tagab just nimelt kombinatsioon mõõdukast andekusest ja võimest jätkata ka siis, kui asjad ei laabu. ...Mul on tunne, et kindla intelligentsitaseme puhul pole saavutused mitte niivõrd andekuse kui kaotuste talumise võime vili. /Martin Seligman/ (lk 113)

Üks rusikareegel kommunikatsiooniuurimustes on see, et 90% või enamgi emotsionaalsetest sõnumitest antakse edasi mitteverbaalselt. ... emotsionaalne tõde peitub selles, kuidas midagi öeldakse, mitte selles, mida öeldakse. (lk 123)

Lapsepõlves saamata jäänud häälestus (tunnete tagasipeegeldus U.K) võib eluajal kalliks maksma minna – ja mitte ainult lapsele. Kurjategijate uuring, kes olid toime pannud kõige julmemaid ja vägivaldsemaid kuritegusid, näitas, et ülejäänud kurjategijatest erinesid nad oma elukäigu poolest varajases lapsepõlves, kus neid kõiki oli paigutatud ühest kasuperekonnast teise või olid nad kasvanud hoopis lastekodus – asjaolud, mis annavad alust eeldada, et tegemist oli emotsionaalse hooletussejätmise ja vähese häälestusega. /Robert Prentky uurimus vägistajate lapsepõlvest/ (lk 127-128)

Vägistajate, lapseahistajate ja paljude perevägivallategude toimepanijate psühholoogias on üks sarnane joon: neil puudub empaatiavõime. (lk 132)

Psühhopaatia – absoluutne võimetus tunda empaatiat ja kaastunnet ning isegi vähimaidki süümepiinu. Psühhopaadi tundekülmus näib põhinevat võimetusel luua pisutki sügavamaid emotsionaalseid sidemeid. (lk 134)

...väärastunud emotsionaalsetel oskustel – teiste inimeste heidutamisel – on kuritegelikes piirkondades ellujäämise seisukohalt täita äärmiselt oluline roll, samuti ka kuritegelikel kalduvustel; neil juhtudel võiks liigne empaatia olla ebaproduktiivne. (lk 133)

Empaatiat puudumist tuleb käsitleda koos teiste psühholoogiliste, majanduslike ja sotsiaalsete teguritega, mis inimest kuritegevuse poole tõukavad. (mitte ainuennustajana U.K) (lk 136)

Oskus juhtida teise inimese tundeid on suhtlemiskunstis kesksel kohal. (lk 138)

Teisele inimesele häälestumine nõuab teatud rahu iseeneses. (lk 138)

Aikido on lepitamise kunst. See, kellel on soov võidelda, on kaotanud sideme universumiga. Kui sa proovid inimeste üle valitseda, siis oled sa juba ette kaotanud. Me õpime seda, kuidas konflikti lahendada, mitte seda, kuidas seda alustada. (lk 152-153)

emotsioonidesse uppunud inimesed ei suuda sõnumeid moonutuseta vastu võtta ega kainelt reageerida; neil on raske oma mõtteid koondada ja nende reaktsioonid on primitiivsed. (lk 168)

Juhtimine ei ole domineerimine, vaid kunst veenda inimesi ühise eesmärgi nimel töötama. (lk 181)

Oskuslik kriitika keskendub sellele, mida isik on teinud või võib teha, mitte aga ei seosta halvasti täidetud ülesannet (halba tegu U.K) inimese isikuomadustega. Isiksuse vastane rünnak, kui kedagi nimetatakse rumalaks või saamatuks, läheb märgist mööda. Inimene võtab kohe kaitsepositsiooni ega kuula enam, milliseid soovitusi te talle olukorra parandamise kohta annate.

Inimeste eneseusule mõjub halvasti, kui nad kuulevad, et teevad “midagi” halvasti, kuid ei tea, mida täpselt, ega saa end parandada. (lk 186)

Eelarvamustega seotud tunded vormitakse lapsepõlves, samas kui neid õigustavad tõekspidamised tulevad hiljem. (lk 189)

...käitumist ei määra geenid üksi; meie keskkond, eriti see, mida me kogeme ja milles kasvades õpime, kujundavad meie temperamendi kalduvusi ülejäänud elu jooksul. Meie emotsionaalne suutlikkus ei ole ette määratud; õige õppimise kaudu saab seda parandada. (lk 267)

...alati on mitu võimalust mingile konkreetsele emotsioonile reageerida (lk 316)

Et olla teiste suhtes erapooletu ja õiglane, on ülimalt oluline säilitada enesekontroll, talitseda oma himusid ja kirgi. Tahet on vaja selleks, et emotsioone kontrolli all hoida. /Thomas Lickona/ (lk 334-335)

erinevalt ratsionaalsest mõtlemisest on emotsionaalne mõtlemine palju kiirem, lülitudes tegevusse hetkegi kõhklemata ...emotsionaalse käitumise puuduseks on see, et esmased muljed ja intuiitsed otsused võivad olla ka ekslikud või lähtuda valedest eeldustest, sest nad on tehtud ülikiiresti (lk 341-342)

...mida tugevam on emotsioon, seda lapselikum on mõtlemine (lk 345)

...emotsionaalse, lapseliku mõtlemise tunnuseks on enesest lähtumine. Asju tajutakse tendentslikult ja seostatakse iseendaga. (lk 346)

Tsiteerisin Golemani raamatut ehk liigagi tihedalt, kuid arvan, et ükski kajastamist leidnud mõte ei ole oma sisult kriminaalpolitseinikule üleliigne – seda nii teiste kui ka iseenda käitumise hindamisel, käitumise tagamaade lahtimõtestamisel ning seejuures oma hoiakute ning tulevase käitumise korrigeerimisel. Räägib ju Goleman emotsioonidest, enesekontrolli säilitamisest, mõtlemise ja emotsioonide vahekorra ning nende omavahelistest vastasmõjudest. Kriminaalpolitseiniku töö on seotud suhtlemise ja hinnangute andmise vajadusega. Oma tööd peab kriminaalpolitseinik tegema erineva kvaliteediga, aga peamiselt negatiivse fooniga emotsiooniväljades. Tuleb suhelda „raskeloomuliste” isiksustega, teiste inimeste vastu „halbu” ja „väga-väga halbu” tegusid toimepannud inimestega, keda mõnel juhul „ei tahaks isegi inimeseks nimetada”. Selliste inimeste vastutegutsemine politseiniku eesmärkidele, nende poolt politseiniku aeg-ajaline ründamine ähvarduste või solvangutega või isegi politseiniku füüsiline ohustamine mõjutab oluliselt politseiniku emotsioonide kvalitatiivseid ja kvantitatiivseid parameetreid. Politseinik on samamoodi „luust ja lihast” psühhofüsioloogiline olend, kelles võivad „üles kerkida” ärritus, vastikus, viha, „ärapanemise” soov, ja muud negatiivsed tunded, mis omakorda, kui politseinik ei suuda neid ohjata, võivad tuua enesega kaasa

politseipoolse väärkäitumise. Ratsionaalse probleemilahendamise-harjumuse puudumine võib teatud vastasseisulistest situatsioonides domineerima lasta emotsionaalsed puhangud ning nendele omase irratsionaalse käitumise.

Millise sõnumi Goleman meile väärtuste võimaliku omandamise küsimuses edastab? Golemani raamatu sõnum seisneb selles, et meie iseloomuomadused, kuigi nad on saanud kõva karkassi juba lapsepõlves ning elu X-hetkele eelnenud aegadest, võivad alates X hetkest olla ka ümberkujundatavad – seda muidugi juhul, kui isik ise on sellest huvitatud ning kui ümberkujundamiseks on sobivad tingimused.

Kesksel kohal enesekujundamiseprotsessis on eneseteadvus, suutlikkus „näha ennast kõrvalolija pilguga”, võime hinnata ennast ja oma käitumist ratsionaalselt. Kuigi see, mida me nimetame iseloomuks või tema omadusteks, on meisse paljuski „sisse pandud” (meie aju mandelkehase salvestatuna) inimliigi evolutsiooni käigus juba aegade hämarusest alates, samuti aga ka meie „lastetoea” aegadest, on meil mõtlevate inimestena võimalik negatiivset endas ära tunda, seda taltsutada ja positiivsega asendada. Loomulikult ei piisa selleks ainuüksi meie tahtmisest – vajalik on saada teadmist-tarkust „paremaks olemise” mõttekusest ja võimalikkusest, tarvilik on n.ö kasuliku koolituse saamine, ühtlasi aga ka viibimine „hea eeskjuju” keskkonnas.

Emotsionaalne intelligentsus ja head iseloomuomadused (võorused) pole kattuvad mõisted. Võorused võivad olla heaks eelduseks emotsionaalsele intelligentsusele, kuid nad pole emotsionaalse intelligentsuse tingimatuks eelduseks. Emotsionaalne intelligentsus avaldub just nimelt inimeste vahelises suhtlemises, väljendub konkreetsemakujulistest käitumisaktides ning ongi neile oma arendatavuses suunatud. Head iseloomuomadused on aga nagu „asjad iseeneses” – nad on olemas vaatamata sellele, kas nende omanik kellegagi suhtleb või mitte, elab rahva keskel linnas või erakuna metsas. Emotsionaalne intelligentsus (kuigi ta võib olla juba lapsepõlveski täheldatav „suurus”) sobib vaatlemiseks just täiskasvanud inimeste kontekstis ning seda nende omaduste ning oskuste kogumina, mida kaasaegses elus on vaja ning võimalik edaspidiseks kvaliteetsemaks suhtlemistoimetulekuks komplekteerida. Asunud endas välja arendama paremaid ja ühiskonnale vastuvõetavamaid suhtlemisoskusi, kujundab inimene oma harjumusi, lihvi oma hoiakuid, mille tulemusel võivad aset leida pikkamisi iseloomuomaduste teisendumisedki. Seega toimub võoruste puhul liikumine suunal: 1) „head pärilikud ja „lastetoalised” tegurid heade iseloomuomaduste loomupärasteks saamiseks”, 2) „viisakusõpetus ja eetikakasvatuse hoiakute kujundamiseks”, 3) „kasulike harjumuste omandamine igapäevases tegevuses”, 4) „konkreetsete käitumisaktide kvaliteet”. Emotsionaalse intelligentsuse teadlikul arendamisel toimub liikumine aga järgmise kava kohaselt: 1) „käitumisaktide analüüs nende sotsiaalse sobivuse seisukohast”, 2) „käitumise parandamisvõimaluste otsimine”, 3) „tundeläve avardamine ja selle läbi hoiakute suunamine”, 4) „kestev enesekontrolli treenimine ja sobiva käitumise harjutamine”, 5) „uute harjumuste kinnistumine”, 6) „iseloomu parendamine”.

Emotsionaalne intelligentsus eeldab kahe olulise omaduse või võime olemasolu: ühest küljest peab inimene olema teadlik sellest, mis on hea ja sobiv, teisest küljest peab inimesel olema tahe ja suutlikkus talitseda endas halba ja sobimatut, teistele vastuvõetamatut. Emotsionaalne intelligentsus kui väärtuste omamise küsimus on suunatud väärtusmaailmade lahtimõtestamisele ning enda hoiakute ning käitumise väärtuslikumaks kujundamisele. Inimene õpib paljutki teisi jäljendades. Kui inimest ümbritsevas suhetemaailmas praktiseeritakse valdavalt negatiivseid, destruktivseid suhtlemismudeleid, siis võivad inimeses võimenduda negatiivsed iseloomuomadused ja positiivsete väärtuste eiramisega seonduvad hoiakud ning kujuneda välja n.ö halvad käitumisharjumused. Kui eeskujuks oleval suhtlemismallid on aga suunatud väärtuste toetamisele ja nende poole pürgimisele, siis võivad inimeses tugevneda samasuguseid väärtusi kätkevad iseloomujooned ja hoiakud ning kinnistuda head käitumisharjumused. Ütlen võivad, sest paratamatult kogeb inimene elus nii head kui halba, nii positiivset kui negatiivset eeskjuju. Milliseid „teid pidi” inimene elus kulgema hakkab (omapoolse „hea” ja „halva” teadvustamise ning tagajärgede ettenägemise või aimamisvõime pinnalt), on paljuski tema enese valikute küsimus. Meie töövaldkonnas on mõnikord muidugi küsimus selleski, kas inimene üldse on elus midagi head kogunud ning sellest ka teadvustust saanud – kui inimesel pole sellest, mis on „hea”, mis „halb” teadmistki mitte, siis pole tal ka millegi vahel valida.

Ja jällegi – kriminaalpolitseinikule öeldakse lausa normatiivselt ette, mis on hea. Kui ta seda ei järgi, siis milles on küsimus? Arvatavalt tema senises eluloos – keskkonnades, mis on teda vorminud ja/või eeskjujades, milles kummaski pole olnud midagi nii tugevat ja kestvat, mis oleks positiivselt mõjunud tema iseloomuomadustele, hoiakutele või harjumustele. Ühtlasi on asi aga ka suutmatuse või tahtmatuse ise „hea” ning „halva” probleemistiku üle juurelda. Kuivõrd tegu on täiskasvanud inimesega, oleks kummaline mõelda, et keegi saab teda siinkohal läbi mingi õpetuse koheselt paremaks muuta – et mingi loengu või

loengusarja läbi muutuvad oluliselt tema iseloomuomadused ja hoiakud. Tõsised, karistusahvardusi rõhutavad loengupidamised võivad vaid korrigeerida tema harjumusi, käitumist – muuta neid inimestele vastuvõetavamaks ning väärtusi vähemeiravamaks. Tõhusa ametkondliku või muu sotsiaalse kontrollimehhanismi puudumisel käitub selline ametnik varem või hiljem kuskil ja kellegagi või mingite väärtuste suhtes ebaeetiliselt.

Väärtuste olemasolu teadvustamine on juba sammukeseks nende omandamise suunas, kuid ta ei pruugi seda olla. Inimene omandab elust pahatihti teadmise, et saab head muljet jätta ka ilma ise hea olemata. Seaduste vastu ei pruugi eksida, kuid see ei tähenda, et inimene väärtuste sügavamast olemust mõistaks ja väärtusi endas tegelikult kannaks. Victor Hugo romaanis „Hüljatud” on üheks tegelaskujuks oma ametis ülimalt püüdlik politseiinspektor Javert, kes peale seadusekuulekuse ühtki muud väärtust pea et ei omanudki, mistõttu romaani peategelastele, vooruslikele ja headele inimestele oli ta parajaks nuhtluseks. Javertis polnud ainsamatki märki emotsionaalsest intelligentsusest, tema käitumine igapäevasisituatsioonides oli kaugel inimlikkusest. Eetika on midagi palju enam, kui õigusnormid. Eetika, kui ta on kelleski olemas, hoiab inimestevahelise suhtlemise helgena või kehvades objektiivsetes oludes vähemasti talutavana isegi siis, kui õigusnormid ei toimi või, mis on täiesti loomulik, ei hõlma kõiki sotsiaalselt kohatavaid käitumissuhtlemisolukordi. Inimeste head iseloomuomadused, head hoiakud ja harjumused kannavad endas väärtuste domineeriva hakkamise seisukohalt võimast potentsiaali just ootamatutes, tavapäratutes, kriitilistes olukordades. Rahulikus elurütmis, etteaimatavate ja -ennustavate olukordade tarvis on inimesel aega valida käitumisvariante mõistusega, tavapäratutes situatsioonides määrab inimese käitumise ära aga tema loomus (isiksuse struktuuri juurdunud iseloomuomadused). Samas ei saa loota vaid inimese loomusele, nagu eelnevalt olen märkinud – tarvis on ka tarkust, sest heasüdamlik, kuid rumal inimene võib oma heasüdamlikkuses saada tööriistaks halbade kavatsuste teostajale – vajalik on võime analüüsida erinevaid olukordi, milleks omakorda on tarvilikud teatud valiku- ning edasise tegutsemise põhimõtted. Louis P. Pojman on oma raamatus esitlenud filosoof William Frankena seisukohti ning märkinud ära viimase poolt tenditu: „Iseloomujooned ilma printsiipideta on pimedad, kuid printsiibid ilma iseloomujoonteta on jõuetud.”

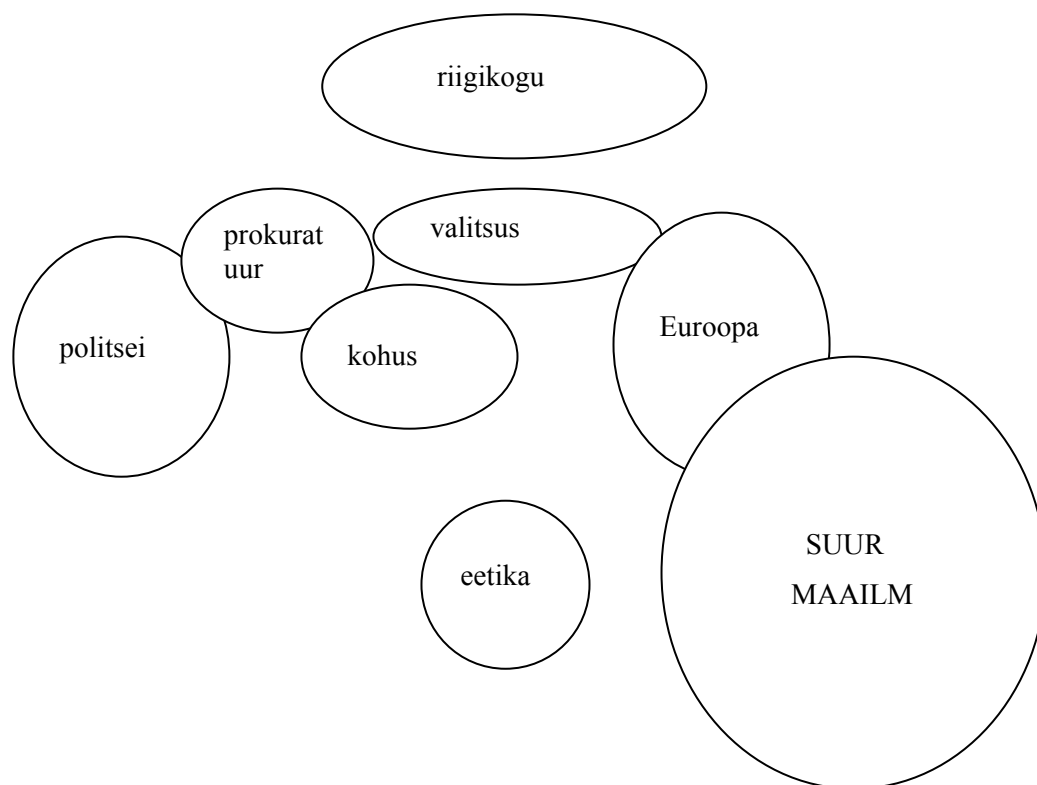
Seega ei ole väärtusteks mitte ainult head omadused ja tegevused, vaid samuti tarkus, mille põhjal esimeste kasuks valida – teadmised „heast” ja „halvast” ning põhimõtetest, mille alusel vastandlike huvide sfääris valikuid teha. Väärtuste omandamine täiskasvanud inimese poolt on paljuski tema õige motiveerimise ja temapoolse „tahtmise” küsimus.

2. VÄÄRTUSSÜSTEEMID

Vaagime veidi erinevate väärtuskogumite (väärtussüsteemide) omavahelist suhestatust. Kõik me oleme kuulnud, iseäranis tänapäeva meedia vahendusel, politsei erinevatest tegemistest, prokuratuuri seisukohtadest, kohtuotsustest, valitsuse istungitest, riigikogu tööst, Euroopa Liidust ja tema institutsioonidest, maailma erinevate riikide sise- ja välisasjadest, ja ka eetilistest probleemidest. Publikule serveeritud üksikfaktide või -probleemidena tunduvad kõikide valdkondade tegemised-toimetamised seisvat üksteisest lahus – tegemist oleks nagu sõltumatute, omaette ja isepäi eksisteerivate „maailmadega”. Need erinevad maailmad tunduvad omavahel seotuna ehk vaid mingi bürokraatliku- või huvideniidistiku läbi. Raske on tabada neis ühtse, kõikeläbiva väärtuslõnga olemasolu. Eetika jääks neist justkui üldse väljapoole, kuna tegemist ei ole bürokraatlikult hallatava ning „huviselge” nähtusega, või siis on meedia „uudiste” puhul juttu asjadest, mida eetikaga ei saa justkui otseselt seostada. Kujundlikult võiks meile pakutavat, meis loodud seostepilti kujutada joonis 1.

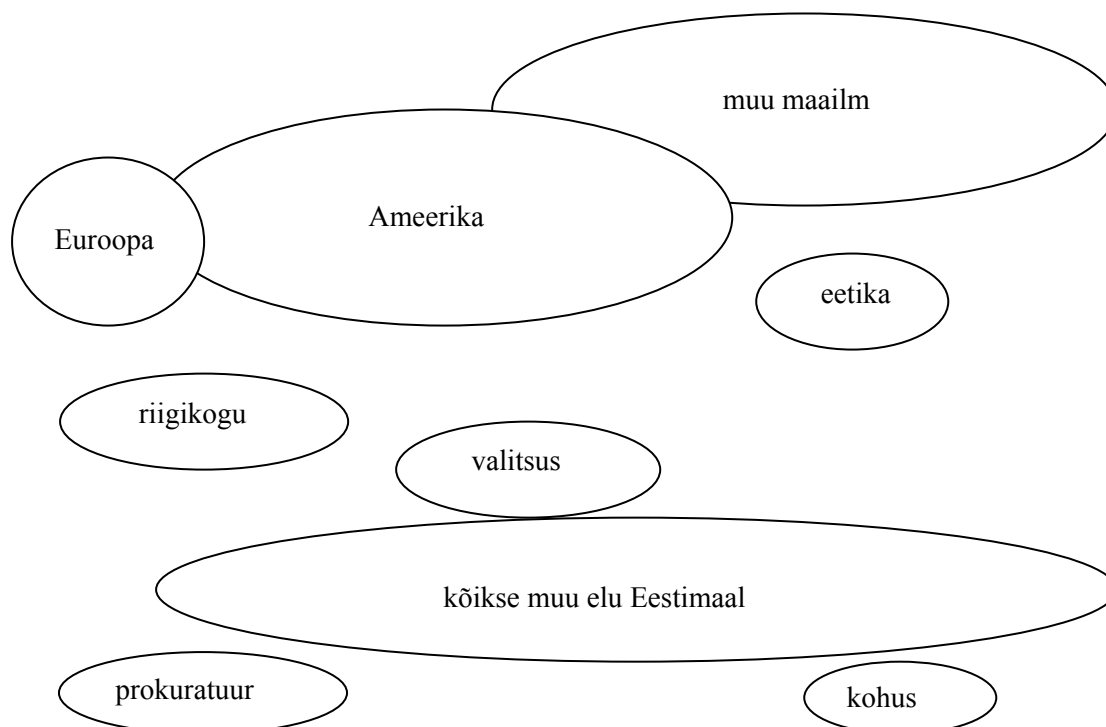
Kas selline pilt kajastab reaalsust õigesti? Kui jah, siis: kas selline reaalsus on õige?; kas selline reaalsus on väärtuslik?; on ta eetiline? Kui ei, siis mis peaks olema teisiti?

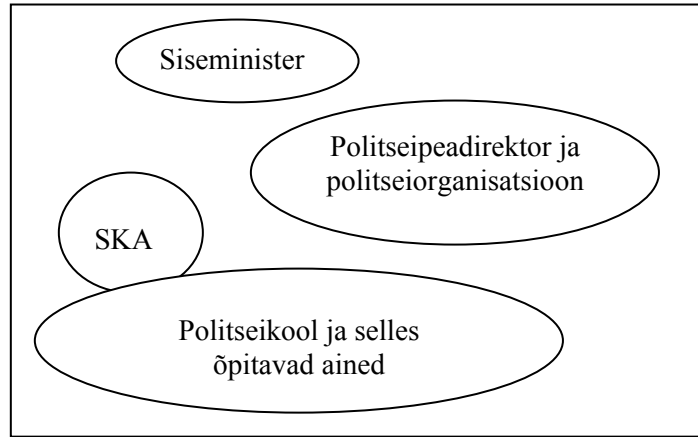
Joonis 1

Vaatame, milline võiks olla eetikaga suhestatult Politseikoolis esimest aastat õppiva kadeti graafiline seostepilt maailmast, milles ta toimetab:

Joonis 2

Kusjuures koolis õpitavate ainete osas on esimesel õpiaastal seoste graafiline pilt (ringid tähistavad erinevaid õppeaineid) selline:

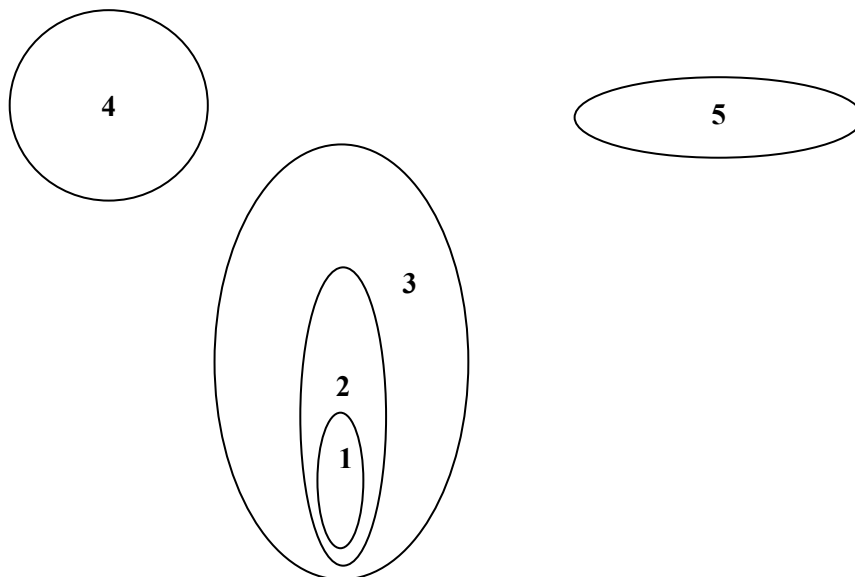

Mida tõdeda? Seda, et politseikadeti, sh võimaliku tulevase kriminaalpolitseiniku jaoks on kõik institutsioonid iseseisva tähendusega. Maailmal, selle institutsioonidel ja tavaelul pole mingit ühist siduvat alget või olemuslikku ühisosa. Politseiorganisatsioon, Sisekaitseakadeemia (SKA) ja selle Politseikool on ülejäänud maailma asjadest omaette funktsioneeriv süsteem, eraldatud ja piiritletud – kastisüsteem, millest väljapoole omab seost maailmaga arvatavalt vaid siseminister. Õpitavad ained on tarkused iseeneses, erinevate ainete vahelist seotust on raske taibata. Eetika, kuna seda eraldi aienena ei õpetata, on aga üldse ehk kuskil maailmas isegi olemas, ent vaid ähmaselt äratuntavana ja tundmatu tarbimisväärtusega.

Milline võiks seostepilt olla teisel õppeaastal? Teisel õppeaastal hakkavad kadetid arusaama erinevates erialastes õppeainetes esinevate tarkuste ja tõdede omavahelisest elulisest seotusest. Samuti hakkavad nad mõistma endi kui tulevaste politseinike seotust muu eluga – nad hakkavad aduma oma sotsiaalset rolli ühiskonnas. Lisaks tekivad neil arusaamad erinevate institutsioonide seotusest nii õiguse rakendamise kui sotsiaalse koostöö mõttes. Maailm muutub nende jaoks oma erinevates „iseolemistes” terviklikumaks ning sidusamaks. Mida nad aga ei pruugi jätkuvalt millegagi seostada, on eetika. Väärtuste olemasolu, nende liigid ja nende sisukus, liiatigi süsteemsus võib jääda neile kas täiesti või osaliselt hoomamatuks.

Kuidas liigitavad ja järjestavad kadetid võimalikke väärtusi õpingute alguses ja pea terve esimese kooliaasta vältel?:

Joonis 3

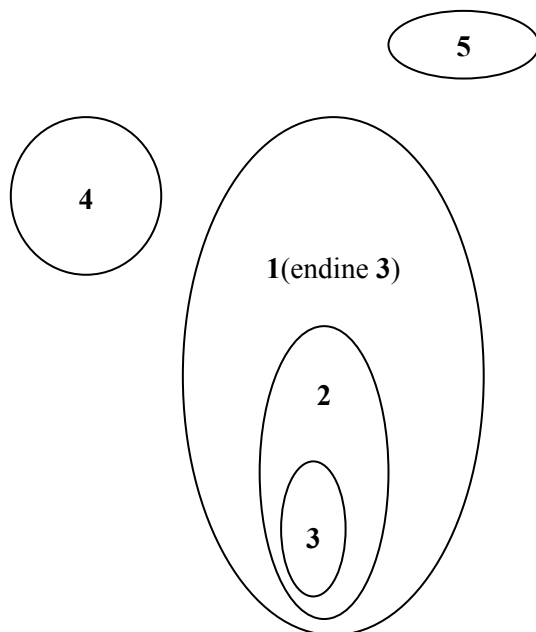
Numbrite selgitus: 1 – ametkondlikud väärtused; 2 – seaduste maailm; 3 – kohtulahendite, õiguse üldprintsiipide ja Põhiseaduslike väärtuste ring; 4 – välismaailma väärtussüsteemid; 5 – eetilised väärtused. (Numbrite järjestus näitab väärtuste **subjektiivset** prioriteetsust)

Esikohale seatakse kõik ametiga seonduv. Õpetamise „lühikeste” eesmärkide kohaselt omandab objektiivne õigus, s.t hetkel kehtiv seadus, politseiniku tegemistes oluliseima tähtsuse. Seadusest oluliseimaks (õigemini seaduse üldisest mõttest oluliseimaks) võivad aga isegi osutada ametkondlik distsipliin, ametkondlik huvi ja ametkondlikult paikapandud tööalased eesmärgid. Siinkohal leiab aset n.ö ametkondlike hoiakute ainuõigeks ja vääramatuks muutumine – seaduslikkus on küll väärtus, kuid sedavõrd, kuivõrd ta pole vastuolus ametkondlikkusega. Juhul, kui suudetakse hoiduda ametkondlikkusest, leiab aset seadus tekstide erisätete kanoniseerimine, üldsätted on sobilikud sedavõrd, kuivõrd nad pole vastuolus erisätetega. Kui suudetakse respektierida aga ka üldsätteid, siis leiab aset üksikseaduse tervikkanoniseerimine, mis omakorda võib tõsta küsimuse alla mõnede teiste seaduste või koguni Põhiseaduse üksikute sätete sobivuse teatud olukordade lahendamiseks. Objektiivse õiguse ja tema rakendajate elulise võõrandumise ning väärtusvaenulikkuse probleemistikku analüüsib ülitabavalt ning põhjalikult Eduard Raska oma raamatus „Õiguse apoloogia. Sissejuhatus regulatsiooni sotsioloogiasse”. Mis puudutab eetikat, siis sellise „pea peale pööratud” õigusmudeli domineerimisel politseiniku hoiakutes on eetilistel väärtustel vähe lootust politseiniku mõttemaailma jõuda.

Hooliva mõtlemise ning „eluliselt tervet” väärtustaju omava politseiniku puhul on areng teistsugune. Kitsalt kompetentsipõhise õppeprogrammi käigus klammerdub ta esialgu ametkondlikkuse ja seaduste tekstide külge, unustades sündmuste ja inimekäitumise elulise loogika ning muud reaalsused. Mingil ajal pöördub ta „elu juurde” tagasi ning tabab ära, et konkreetse seaduse mõnede sätete kitsast „kindlapiirilisusest” ja n.ö halvas praktikas tavaks saanud lahenduskäikudest on olemas ka ülevamaid võimalusi ning väärikamaid lahendusteid. Selline kadett pöörab õiguslikult harituma õpetaja juhendamisel pilgu Riigikohtu lahendite, õiguse üldprintsiipide või isegi Põhiseaduse teksti ja mõtte poole. Paraku on see praeguse õpetamismahu juures ka ülemiseks piiriks, milleni politseiõpetajad koolitatavaid suudavad aidata jõuda. Eetilised probleemid kogu oma mitmekesisuses jäävad endiselt varju ja seega muude väärtuste suhtes ebamäärasele positsioonile.

Milline on väärtussüsteemide reastus kooli lõpuperioodil?

Joonis 4 (vt joonis 3 selgitusi: numbrid 1 ja 3 vahetavad oma sisulises tähtsuses paiknemiskohad – see, mis oli enne 3-nda järgulise tähendusega, muutub nüüd esmajärguliseks ja vastupidi)

Nüüdisaegne kompetentsipõhine õpetamine asetab rõhu praktiliste oskuste omandamisele. Õppeprogrammide ajalise kokkusurutuse tingimustes saavad kadetid keskenduda vaid osadele politseiniku igapäevatoos vajaminevatele praktilistele töövõtetele. Konkreetsete, ühe- või analoogsisuliste situatsioonide lahendamiseõpetusega, vaid üksikute töövõtete lihvimisega ning piiratud teoreetilise eesmärgiseadega

õpetuste tulemusel seatakse politseiniku mõtte- ja tundemaailm piiridesse, millest väljapoole- ja edasinägemise tarvidus justkui puuduks. Politseinikul tekib juba õppeperioodil petlik kujutlus tema tööle tegelikult seatud sotsiaalsetest nõuetest ja ootustest – politseinik arvab, et sellest, mida talle õpetatakse, peakski oma töö tegemiseks piisama. Olukorras, kus ei kujune isegi tervikarusaama õppeprogrammist väljajäävate praktiliste oskuste vajalikkusest ning eesmärgipärasest seotusest juba omandatud praktiliste oskustega, ei saa ammugi mitte rääkida kogu oma töö ja selle tagajärgede mitmekesisuse teoreetilisest läbimõtestatusest. Veel vähem saab siin rääkida terviklike väärtushoiakute ning positiivsetele eesmärkidele suunatud siseveendumuste väljakujunemisest. Sellise olukorraga võib ehk leppida patrullpolitseinike toimimissfääris, mitte aga kriminaalpolitseinike kui inimsaatusi palju enam ning mitmekihilisemalt mõjutavate ametnike tegutsemisvaldkonnas.

Politseiniku õpetatakse küll olema suhtlemisel inimestega viisakas, kuid viisakas, olles küll väärtuslik, puudutab pelgalt formaalset käitumist ja sedagi valdavalt „avalikes” olukordades. Ta pole suunatud väärtuste sisulisele lahtimõtestamisele ja nende olemuslikuks saamisele inimese toimetamistes. Politseinik, omandades küll inimestega suhtlemisel teatava viisakustaseme, jääb oma tegemistes endiselt vaid organisatsiooni põhiseks. Organisatsioon keskendub paratamatult aga pigem eneseregulatsioonile ja organisatsioonist ülemalseisvate formaalsete struktuuride tahte elluviimisele, kui sisulistele inimkesksetele küsimustele ja sotsiaalsete nähtuste objektiivsetele seaduspärasustele. Organisatsioon toetab küll positiivse nähtusena kehtivat seaduslikkust, kuid teeb seda paljuski läbi formaliseeritud suhtumise. Sisulise suhtumise puudumisel jäävad eetilised väärtused kui inimsuhteid õigusest (seadustest) enam hõlmavamad ning sisulisemad väärtused tahaplaanile.

Tõsi, politseiasutused tegelevad endi põhiväärtuste väljaselgitamisega ja esiletõstmisega. Võtame näiteks sellised deklareeritavad põhiväärtused nagu inimlikkus, koostöö ja professionaalsus. Paraku on neist vaid „koostöö” olulisemal määral kujundatav organisatsioonisiseste regulatsioonide ning hoiakute suunamise teel. Professionaalsuse küsimus puudutab paljuski koolitussüsteemi probleeme, millised üksikust politseiasutusest eriti ei sõltu. Samuti on professionaalsus mõjustatud politseiväliste tegurite (prokuratuuri nõudlikkus, kohtute seisukohad, ühiskonnas hetkel toimiv õigusrakenduslik situatsioon tervikuna, kriminaalpoliitika) poolt. Organisatsioonisiselt saab reaalse mõjurina professionaalsuse taset kergitada vaid professionaalsete oskuste ning teadmiste, s.h. eetilistegi, järjepidev edasikandumine vanematelt olijatelt noorematele ehk õpetav eeskuju. Kaadri suure voolavuse või pidevate ümberpaigutuste tõttu „õpetavat eeskuju” kas ei tekigi või jääb selle kasutamisevõimalus liialt lühiajaliseks. Inimlikkuse küsimus on aga pea tervenisti isiku organisatsioonieelse elu ja koolituse asjakohase kvaliteedi küsimus. Liiatigi jäävad näiteks sellised, deklareeritud väärtusi toetama pidavad tegevuspõhimõtted nagu: „Meie tegevus on läbipaistev” õhku rippuma, sest tegelikult võetakse sealsamas organisatsioonis tihtipeale kollektiivi toimimist või üksikisikuid puudutavaid otsuseid vastu ilma igasuguse läbipaistvusega – suletud ustega ruumides piiratud arvu isikute poolt laiemale ringile teadmata „tagamaade” ja seisukohtade alusel. Mis puudutab (selle küsimuse juurde tagasitulevalt) politsei professionaalsust, siis minu arusaamist mööda peaks see laiemas tähenduses lisaks muudele väärtustele sisaldama endas juba loomulikuna nii inimlikkust, kui ka koostöövalmidust ja koostöö teostamise praktilisi aspekte – ilma nende omadusteta ei ole stabiilselt heade töiste tulemuste saavutamine mõeldav üheski valdkonnas, kus tehtav töö puudutab inimesi ja nende saatusi.

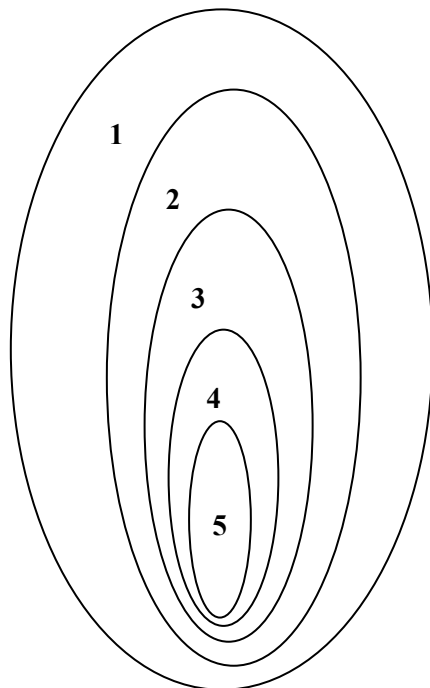
Selliseina (asjade sisusse oskamatu süüvimise tulemusel ning ülevaltpoolt tulevate korralduste ajendil esiletõstetuina), reaalse rakendusmehhanismi tagatiseta kunstlikult kehtestatuina, jäävad need nn organisatsiooni põhiväärtused (mis peaksid organisatsioonis ilma liigse deklareerimiseta olemas olema) paljasõnalisteks.

Milline võiks olla väärtusmaailmade omavaheliste suhete ideaalkujutis?

Järgneva joonise tõlgendus: kitsa eriala esindaja toimetab tähtsusjärjestuselt **5-ndas** väärtussüsteemis. Kriminaalpolitseiniku kontekstis on see ametkondlike suhete ja asjaajamise, samuti aga ka ametkondlike eesmärkide ning normide ring, millel kõigil on kindlasti (kuivõrd tegu on ühiskonna kasuks loodud organisatsiooniga) oma väärtuslikkus, ning mistõttu ametkond kujutabki endast teatavat väärtussüsteemi. Loomulikult on ka ametkondlikult olemas veel alamad väärtussüsteemid, mis moodustuvad allstruktuuriüksustele omastest väärtustest – ent nii detailseks meil pole tarvis minna. 5-ndas väärtussüsteemis olevad ideed ja suunaseaded, selles ülesvõetud eesmärgid ning selle elulised toimetamised ei tohiks olla sisulises vastuolus **4-nda** väärtussüsteemi sisuga, milleks on erinevad seadused, nendest johtuv ametnike õiguste ning kohustuste „maailm”. Kuna õiguste ja kohustuste „maailm” ei anna valmistõlgendusi ja -lahendusi igale ametniku töös vaatluse-alla-võetavale seadusesättele ning ettetulevale olukorrale, peab

ametnik leidma ise õiged tõlgendused ja lahendused. Seejuures ei tohi ta oma tegemistes sattuda vastuollu **3-nda** väärtussüsteemi poolt väljaütlemist leidnud seisukohtadega. 3-nda väärtussüsteemi moodustavad ametniku jaoks Põhiseadus ja Riigikohtu lahendid, samuti õiguse üldprintsübid. 3-s väärtussüsteem on praktilise töö seisukohast selleks laeks, vähemalt milleni suurem osa ametnikke meie oludes ulatuma peaks. **2-ne** väärtussüsteem hõlmab juba Euroopa Liidu ja erinevate rahvusvaheliste institutsioonide seisukohavõtte kas siis inimõiguste ja põhivabaduste teemal või mitmesugustes õiguslikes, korrakaitselikes ja seadustrakendavates küsimustes (näiteks ülekuulamise meetodite või mõningase järelevalvetegevuse lubatavuse probleemistik). (**P.S.** õiguse üldprintsübid kuuluvad ühtaegu nii 3-sse kui 2-se väärtussüsteemi).

Joonis 5

5-s, 4-s ja 3-s väärtussüsteem ei tohiks olla sisuliselt vastuolulised 2-se väärtussüsteemiga, kusjuures siseriiklikult just 3-1 väärtussüsteemil lasub siin võimaliku sisulise vastuolulisuse tõkestamise ja osalt ka kõrvaldamise funktsioon.

1-se väärtussüsteemi moodustavad aga kõik eetilised väärtused, ehk teisiti öeldes: eetika on kõige esimene väärtussüsteem, millega tuleks oma tegevustes arvestada. Nagu jooniselt näha, peaks eetika hõlmama kõiki teisi väärtussüsteeme, s.t ideaalis peaksid teised väärtussüsteemid olema oma alguse saanud eetilistest väärtustest ning nende toime ja toimimine ei tohiks eetika piiridest väljuda. 1-ne väärtussüsteem kujutab endast üldnimlike eetiliste väärtuste kogumit. Üldnimlikud eetilised väärtused peaksid olema järgitud kõigis teisteski väärtussüsteemides. Teiste väärtussüsteemide, kõige tuntavamalt aga 5-nda väärtussüsteemi koostisosaks on erinevad ametkondliku eetika või ametieetika reeglistikud (kohtunikeeetika, politseieetika jm). Ideaalis ei tohiks olla vastuolusid kitsama ehk ametialase eetikareeglistiku ja üldnimliku eetikanormistiku vahel. Ametieetika ei saa olla “suuremamahulisem” ja eelistatum üldnimlikust eetikast. Ennekõike oleme me inimesed, ametnikeks saame me hiljem ja ametnikeks oleme me siin elus “ajutiselt”. Ideaalis ei tohiks olla eetika ja seaduste vastandumist (ammugi ei tohiks esineda seadusest alamate õigusnormide vastandumist eetilistele väärtustele ja põhimõtetele).

Väärtuste omavaheline kõike- ja kõikihõlmav seotus ideaalis jääb reaalse elu tingimustes tõenäoliselt saavutamatuks, küll aga on üksikisiku tasandil võimalik väärtuste õige astendumine tegelikkuseks teha. Selleks on tarvilik ühiskonnas olemasolevate ja toimivate eriliigiliste väärtuste enesele teadvustamine, nende olulisuse analüüsimine ja vastava sisemise selguse ning siseveendumuse saavutamine väärtuste reastamiseks nende äratuntud olulisuse järgi. Iseenesest mõistetavalt tuleks selliselt reastamist leidnud väärtussüsteemid võtta kasutusele oma igapäevastes toimetamistes, meie kontekstis aga ennekõike oma erialase töö tegemisel.

3. EETIKA JA TÖÖ

3.1. Inimene ja ametikoht

Ühel Ida-poolsel rahval on käibel ütlus: „Andis Jumal ametikoha, annab ka mõistuse”. Lause pärineb ajast, mil enamus inimesi olid kirjatarkusest puutumata ja maailma ning omaenese riigi „asjade” osas küllaltki harimatud. Inimeste elujärg ja käekäik sõltusid suurelt osalt riigist ja selle ametnikkonnast. Öeldud lause kajastas endas tegelikult inimlikku lootust selle kohta, et kui keegi on saanud mingi ameti, siis ehk ei jäta Jumal teda ilma tarkustest, mis vajalikud sellele ametikohale omaste-tarvilike toimetuste ning otsuste tegemiseks. Sellise lootuse psühholoogiliseks eelduseks oli üks teine, rahva sotsiaalses teadvuses „rändav” arvamus „ametikohale omastest ja tarvilikest toimetustest”: ametid on loodud selleks, et aidata korrastada ja edendada inimeste elu sellessinatses ilmas; et tagada kord ja õiglus; et luua selgus riigi õigustes ja kohustustes inimeste suhtes, ning inimeste õigustes ja kohustustes riigi ja teiste omasuguste suhtes.

Tänapäeval, mil inimesed on haritumad ning üksikisiku sotsiaalne tähendus on kordi suurem tema esivanemate omast, ei saa riigi ja selle ametnike poole vaadates elada ainult pimedas lootuses. Tänapäeval peaks kehtima ühest Lääne poolsest kultuurist teisendina pärinev ütlus: „Amet kohustab!”

Miks võtab keegi käia oma eluteed riigiametnikuna? Miks tahab ta olla ametnik?

Põhjusi võib olla palju: ameti õppimine on peaaegu tasuta; töökoht on garanteeritud; palka saab stabiilselt; puhkusetootusi antakse; töö on huvitav; karjääri saab teha; omatakse teatud võimuvolitusi; kuulatakse mingisse „eliiti”; jms

Samas ehk on võimalikud sellisedki põhjused: saab inimeste heaks midagi ära teha; on võimalus edendada ühiskonda inimestele kasulikus suunas; olla kaasosaline positiivsete arengute käivitamises; on võimalus aidata kedagi; on võimalus juurutada inimkesksemat asjaajamist; jms.

Ütlen siinkohal välja enda arvamused. Minu arvates on iga ametikoha eesmärgiks hoida ja juurde luua sotsiaalselt positiivseid väärtusi, suhtlemisskeeme, asjaajamiskorda ning igasugu muid sotsiaalselt otstarbekaid regulatsioone, hoiakuid või tegevusi. Ametikoht on võimalus olla kaasategev milleski sotsiaalselt kasulikus, õiges ja õiglases. Ametikohale asutakse, ametikoht võetakse inimese poolt vastu just eelloetletud põhjustel, mitte pelgalt karjääritegemise, palgatõusu või enese tähtsuse upitamise nimel. Kui ametikoht võetakse vastu selleks, et saada rohkem võimu, siis selline motiiv on vabandata vaid juhul, kui loodetakse „suurema võimu” abil saavutada neid eesmärke, mida ametikoha eesmärkidena äsja nimetasin. Ametikoht ei ole „asi iseeneses” ega „väärtus iseenesest”, vaid ta on tähenduslik ja väärtuslik vaid sedavõrd, kui võrd palju kasulikku ja väärtuslikku ta võimaldab ära teha ning kui võrd palju kasulikku ja väärtuslikku ametikohal olev isik ka ära teeb.

Kas mingisse ametisse astumine näiteks printsipi: „Millegagi tuleb ju elatist teenida!” pärast on iseenesest halb? Ei pruugi sugugi olla. Küsimus on siin selles, kas lisaks elatise teenimise motiivile lisandub isiku ametiga seonduvasse mõttemaailma ka muid, ühiskonnakesksemaid motiive või mitte. Kõik ei vali ameteid missioonitundeliselt, aga nad võivad „ameteid pidada” missiooniga vastuollu sattumata. Kui inimene täidab oma ametialaseid kohustusi hästi ja ei „håbista” ametit, on tema tegemised kindlasti kiiduväärne, ning kui ta suudab seejuures olla veel inimesena positiivne, on kõik igati suurepärane. Väärtusi niigi tunnetaval ja järgival spetsialistil ei pea tingimata olema eriline missioonitunnetus, ilma viimasetagi on ta omal kohal „hea” nii töötajana kui töö tegemise eeskujuna. Tema poolne missiooni ja sellekohane väärtussüsteemide lahtimõtestamatus saab puuduseks siis, kui ta peab täitma juhi ülesandeid. Juhina tuleb tal anda hinnanguid teiste inimeste tegudele ja otsustustele – nii oma alluvate toimetuste, kui ka ülalt allapoole suunatud, tema enda ja tema alluvate tööloike puudutavate küsimuste osas. Eetiliselt õigete hinnangute andmiseks, teiste innustamiseks ja suunamiseks on vajalik „leivateenimisest” enama motivatsiooni ja seda põhjendada suutva tarkuse olemasolu. Loosungeid teatavasti kantakse õhus ja neid kinnitatakse seintele. Ilma loosungite sisu õigsuse ja järgimisvajaduse argumenteeritud tõestuseta jäävadki loosungid vaid õhusrippuvaiks ning seintelolevaiks, nad ei muutu inimestes elavaiks.

Olen näinud elu jooksul palju erinevaid ametnikke, nii politseinikke kui teisi ametimehi-naisi. Olen mitmete puhul täheldanud, kuidas nad on seoses oma ametikohtadega „puhevil”. Paraku peavad paljud inimesed, nii „lihtinimesed” kui ametnikud ise, mitmeid ameteid „tähtsateks”. Arvatakse, et ametikoht näitab inimese positsiooni sotsiaalses hierarhias – mida „kõrgem” ametnik, seda vajalikum ja otsustusõiguslikum, seega „suurem” inimene. Mõned ametlikud ja tavakeelsed ametinimed on juba iseenesest kõlavad: „kohtunik”, „juhtivinspektor”, „peadirektori nõunik”, „prefekti sekretär”, „kantseleiülem” jne. Ametinimetuste kummardaja jaoks mõjub „selga sirgemaks tõmbavalt” juba see, kui selgub, et ta on ühte sünnipäevalauda sattunud istuma justiitsministeeriumi koristajaga, mis siis veel „pärisametnike” seltsi sattumisest rääkida.

Mis leiab aset nende inimeste mõtetes, kes vähem või rohkem mingiks ametnikuks olijatele „alt üles” vaatavad? Nendes inimestes leiab aset ametikoha ja seda „täitva” inimese isiksuse samastamine. Täpselt samuti leiab ametniku, kes ennast ametikoha tõttu tähtsustab, „ametnikuhinges” aset talle usaldatud ametikoha ja iseenese samastamine. Inimene arvab, et kui tal on „tähtis”, „eriline” ametikoht, siis on ta ka ise eriline, et temas või temal on mingid erilised omadused, mida teistel, kellel seda ametikohta pole, ei ole, ning seetõttu on ta neist teistest parem. Ühiskondlikust aspektist võetuna ei tohiks olemas olla mingit sotsiaalset hierarhiat – kõik on inimestena võrdsed. Sotsiaalne hierarhia on väljamõeldis, inimeste kujutluse vili. Tegelikult ei ole keegi kellestki parem vaid seetõttu, et omab erinevalt teistest mingit ametit. Parema saab ta olla vaid inimesena inimeste seas juhul, kui ta tõesti on heasoovlikuma, teisi arvestavama jne käitumisega. Positiivses ühiskonnas saab hierarhia olla vaid ametkondlik ja sedagi mitte selleks, et kedagi ametiredelil kõrgemal olijat allapoolejääjaist tähtsamaks teha. Ametkondlik hierarhia, subordinatsioon, ametkondlikud käsuliinid on selleks, et ametnike omavahelistes suhetes, nende toimetamistes ja ennekõike vastutuses valitseks selgus – et igaüks teeks seda, milleks teda „amet kohustab”. Kõrgeima mõtena kohustab aga amet olema ametnikke üldsuse teenistuses. Ametid on inimeste hüvanguks, mitte vastupidi. Siit tulenevalt ei pea ka õigesti toimiv ametnik kartma kõrgemat ametnikku, vaid kõrgem ametnik peab kartma seda, et ta pole loonud alluvale tarvilikke eeldusi ja tingimusi, vastutuslikku selgust hea töö tegemiseks. Ametkondliku hierarhia struktuur ja selle mõttekus peab olema funktsionaalne – hierarhia mõte on aidata ametkonnal ja tema ametnikel täita võimalikult optimaalselt üldist hüve toetavaid ja loovaid funktsioone.

Inimesed, kes tähtsustavad ennast või keda tähtsustatakse (ja kes lasevad seejuures enda isikut tähtsustada) nende ameti tõttu, võivad küll olla ehk mõneti sobilikud neile antud ametiülesannete täitmiseks, kuid kindlasti ei ole nad parimad inimesed sellel ametikohal. Selliste inimeste puhul on alati olemas oht, et samastades ennast ametikohaga, ajab ta mõnikord ametiga mittekooskõlalised isiklikud huvid ja eesmärgid segamini ametikoha eesmärkide ja ametihuviga – neidki võib ta samastama hakata. Psühholoogiliselt on siinkohal varjus aga veelgi teravam probleem: kui hakatakse kritiseerima isiku ametitegevust, siis võib ta seda võtta isiklikult (ründena enda isiku, mitte tehtava töö kvaliteedi vastu), mistõttu ta ei suuda vältida isiklikkust olukordades, kus tal endal tuleks vaadelda kellegi käitumist puhtametliku funktsionaalsuse seisukohast. Taolised arengud toovad enesega kaasa „isikliku mina” ning subjektivismi domineerima hakkamise tööalastes asjaajamistes, otsustusprotsessides ja muudes suhetes.

Mida öelda inimestele, kes „ajavad nina püsti” seoses oma ametikohaga? Rahunege, mingil ametikohal olles on teil väärtust vaid niivõrd, kui võrd teil on sellel ametikohal olemiseks professionaalset ja üldinimlikku väärtust. Teie ise olete täiesti tavaline inimene. Kui te seda ei usu, jätke oma praegune ametikoht maha ja minge tehke mingit tööd väljaspool ametkondlikkust. Minge näiteks ehitajaks või müügimeheks mõnesse firmasse. Tunnetage, kes te siis olete teiste inimeste jaoks?! Te elate ja teenite elatist – te olete endiselt olemas, kuigi teil pole teie endist „ametit”. Kas „amet” saab ilma teieta hakkama, on ta endiselt olemas? Kas teie saate ilma ametita hakkama, olete te endiselt olemas – ei surnud ära, kui „amet” küljest võeti? Kas siis pole nii, et „amet ei ole teie” ja „teie ei ole amet”? Pidage meeles, te olete üsna kergesti oma ametikohast lahutatavad, ei maksa ennast ametikohaga samastama hakata. Ametikoha saamine ei ole tavaliselt teie teene, samuti ei pruugi see olla teie andekuse ega teie väärtuse küsimus. Ametikoha saamine on teile antud „võimalus” ja teie poolt vastuvõetud „kohustus”. Ameteid ei anta „isiklikuks tarbimiseks” ja eneseipitamiseks.

Inimene, kui ta on hea professionaal aga samuti hea inimene, saab oma ametikohal palju head korda saata. Sellisel juhul on ta sobiv oma ametikohta täitma. Mõneti on siin lubatav isegi inimese poolt enda mõnetine samastamine oma ametikohaga. Lubatav, kui inimese pürgimused ja huvid langevad kokku ametikoha positiivse funktsionaalsusega. Pole ohtu, et ametnik hakkab ametikoha funktsioone siduma isiklike huvidega. Mida aga tuleb sellises „suhtes” silmas pidada? Inimesed, kes teevad pühendunult oma tööd, armastavad oma ametit, omavad kalduvust langeda tõsisesse fanatismi. Nad võivad unustada, et lisaks töötegemisele on neil siin elus vaja täita veel muidki sotsiaalseid rolle – näiteks olla abikaasa või lapsevanem. Igasugune

fanatism moonutab inimese reaalsustaju, vähendab tolerantsust „teistsuguseks olemise” ja „teistmoodi olijate” vastu, seab teised inimesed ebanormaalselt kõrge nõudlusnivoo ette. Fanaatik mitte ainult ei unusta iseenda muuelulisi kohustusi, vaid ta unustab teistegi inimeste vajaduse ja kohustuse elada lisaks „fanaatiku tööstele huvidele allutatud elule” tavaelu. Fanatism kapseldab inimese, kaob avatus muu maailma ja selle väärtuste suhtes. Tekib enese- või omasugustekesksus, leiab aset muu maailma ja teiste inimeste vastandamine endale ja enda poolt tehtavale. Fanaatik kaotab võime läheneda probleemidele ja inimestele objektiivselt ja erapooletult, tema otsustustes võtab üha enam maad subjektivism, „õhus on tunda ebaõiglust”. Lõpptulemuseks on see, mida väljaspoolt tajutakse kui „ülbust”, „teistega mittearvestamist” ja muude negatiivsete ilmingutena. Nii nagu uhkeldav ja kõrk ametnik hävitab läbi enda isiksuse oma ametikoha autoriteeti, nii teeb seda kahjuks töofanaatikki. Ametikoha positiivne funktsionaalsus saab moonutatud ning tavainimene hakkab „ametikohta” pidama negatiivseks sotsiaalseks institutsiooniks. Seega: teatava mõõdukuse minetamisel ei pruugi algselt head kavatsused ja tegemised viia meid just kõige meeldivamatele radadele ning nad ei pruugi enesega kaasa tuua just häid tagajärgi.

On selge, et mõlema ametnikuvariandi, „uhke” ja „fanaatilise” puhul saavad ametniku tegemiste tulemusel kahjustatud mitmed eetilised väärtused. Kordan veelkorra: ennekõike olete te inimene, alles seejärel ametnik. Kuigi tavainimesed puutuvad teiega esmakordselt kokku, kui ametnikuga, mõtlevad ja räägivad nad teist kui inimesest: “No see politseinik pole küll inimene?”, “Uuriija oli väga tore inimene” jne.

Hobune ilma ratsanikuta on ikka hobune. Ratsanik ilma hobuseta on ainult inimene. (S.J. Lec)

3.2. Tegutsemine praktikas. Tegu ja tagajärg

Käesolevas teemaosas, pärast üldistlaadi probleemide esiletõstmise heidan pilgu mõnede elulistele olukordadele. Kajastatavates olukordades on peategelaskujudeks kriminaalpolitseinikud. Vaagime, milliseid küsimusi võib kriminaalpolitseinike käitumise osas tekkida.

Kriminaalpolitseiniku töised tegemised on paljuski kaetud saladuslooriga. Jõudmaks kurjade tegude ja nende toimepanijate jälile, tuleb kriminaalpolitseinikul hoida ennast ja oma tegemisi n.ö “varjus”, et uurimisalune isik ei saaks teadmist sellest, kuidas teda “püüdma asutakse” või millega teda “püüda kavatsetakse”. Ülalmärgitud teadmine annaks talle parema võimaluse tõendamist vältida ja takistada. Kui kriminaalpolitseiniku plaanid, tegemised ja nende tegemiste tulemused oleks juba algselt teada laiemale isikute ringile, s.h. tõenäoliselt kuriteo toimepanijalegi, saaks viimane: võimaluse hävitada või peita kriminaalpolitseiniku poolt veel avastamata asitõendeid; mõjutada tunnistajaid või kannatanuid andma endale kasulikke ütlusi; minna pakku; hoiduda tõenduslikult oluliste tegude tegemisest või olulise informatsiooni avaldamisest võimalike jälitustoimingute ajal; jms. Sellisest töö eripärast tingitult tõusetuvad eetilise vaatevälja sellised omadused nagu “ausus”, “siirus”, “otsekoheus”, “avatus”. Kuivõrd saab või võib kriminaalpolitseinik endale oma töös neid omadusi lubada?

Teine eetiliselt tähtsate omaduste-nähtuste ring kasvab välja kriminaalpolitseiniku töö eesmärkide ja töö emotsionaalse pingelisuse pinnalt. Kriminaalpolitseiniku töö eesmärgiks on kuritegude avastamine: kuriteotunnustega teo toimepanemise ja selle üksikasjaolude väljaselgitamine, teo toimepanija leidmine-tabamine ning nii teo asjaolusid kui toimepanija süüd kinnitavate tõendite avastamine-saamine-kogumine. Eesmärgi poole liikumine on tihti aja- ja energiamahukas. Kurjategija ja tema “poolehoidjate” vastuseis, tööste arengute ettearvamatuses tingitud isikliku elurütmi ajaline ja sisuline segipaisatus, negatiivsete elunähtustega kokkupuutumine tekitab ja kasvatab kriminaalpolitseinikus emotsionaalset pinget, põhjustab psüühilist ja vaimset väsimust, kohati lausa elutüdimust. Pingestatusega võivad kaasneda stress ja negatiivsed tundepehngud. Kuivõrd eesmärk on õilis, võib selle saavutamiseks kasutatav “võtete arsenal” saada kriminaalpolitseiniku poolt “südameõigustuse” ning mõttelise heakskiidu isegi juhul, kui mõned võtted on kas lihtsalt ebaetilised või sealjuures suisa ebaseaduslikud.

Alljärgnevalt võtan arutlusele olulisemate kriminaalpolitseinike poolt kasutatavate väärvõtete probleemistiku. Vaatleme neid tegude ning nende tegude võimalike eluliste tagajärgede, s.h. eetilise aspektist. Mainisin õppevahendi 19-l leheküljel, et kriminaalpolitseiniku eetika on pea alati utilitaristlik – seega valdkonna eesmärkidest tingituna teatavasse suhtelisusesse kalduv. Lisasin seejuures, et kriminaalpolitseinik peab põhjendama oma neid tegusid, mille läbi mõnede isikute huvid allutatakse üldistele huvidele. Vaagime, kas väärvõtete kasutamine on kuidagi põhjendatav üldise huvi seisukohalt? Vaagime, kas väärvõtete kasutamine tekitab kahju või kujutab endast üldse reaalselt ohtu olulistele väärtustele? Kriminaalpolitseiniku töö toimetamine on küllaltki pragmaatilise iseloomuga – kalkuleerivalt menetluse

eesmärkidele suunatud. Kas pragmaatilistest eesmärkidest ajendatud väärvõtete kasutamine võib olla kasulik või kahjulik töö tegemisele ja töö eesmärkidele? Kui väärvõtted on siinkohal kahjulikud, kas siis pragmaatilisest huvist tingitud väärvõtete kasutamine on üldse pragmaatiliselt otstarbekas?

3.2.1. Füüsiline vägivald

Kriminaalpolitseinike poolt inimeste suhtes füüsilise vägivalla kasutamist on esinenud või esineb arvatavalt kõigis riikides – mõnes sagedamini, mõnes harvemini. Millistel juhtumitel ja miks kasutavad kriminaalpolitseinikud inimeste suhtes vägivalda?

Kõige sagedamini kasutatakse füüsilist vägivalda kuriteo toimepanemises kahtlustatavate isikute suhtes. Vägivalla kasutamine leiab üldjuhul aset kahtlustatava isiku kinnipidamisel, sellele järgneval ajal või tema „ülekuulamisel”. Vägivald võib seisneda ükskõik millises tegevuses, mille otseseks eesmärgiks (või spontaanse rakendamise tulemuseks) on isikule füüsilise valu ja/või piina- või ebamugavustunde tekitamine. Märgitud tulemused saavutatakse isiku löömise, talle elektrišoki tekitamise, tema sundasendisse paigutamise, talle pealepandud käeraudade ülemäärase kinnivajutamise jne abil. On loomulik, et politseinikul tuleb kahtlustatava isiku kinnipidamiseks, iseäranis kahtlustatava poolse vastupanu korral, kasutada kinnipidamise läbiviimisel ja kinnipeetava vastupanu halvamiseks füüsilist jõudu ja osavust. Kuid miks on tarvis näiteks lüüa juba kinnipeetud, vastupanu mitteosutavat või ülekuulatatavat kahtlustatavat? Miks võib kriminaalpolitseinik seada endale eesmärgiks kellelegi valu tekitamise või miks ta, ilma et ta omaks otseselt valu tekitamise eesmärki, kedagi n.ö spontaanselt lööb?

Alustame spontaansest löömisest. „Spontaanne” tähistab eesti keeles „iseeneselikku” või „loomulikku”. Spontaanne käitumine on inimese loomusele omane käitumine, mis leiab aset teatavates olukordades. Spontaansus on seostatav inimese iseloomuomadustega, sissejuurdunud hoiakutega, analoogsetes situatsioonides tavaksaanud käitumisharjumustega. Spontaanne negatiivne käitumine tuleneb inimeses tekkinud negatiivsetest tundeimpulssidest ning suutmatusest või tahtmatusest neid ratsionaalsele kontrollile allutada. Antud juhul võib tegu olla kas viha- või raevuimpulssidega. Millest viha või raev võib olla tingitud? Kahtlustatava kinnipidamisel sellest, et ta ei andnud ennast ise “kätte” või et ta osutas vastupanu – „Kurat, jända siin sinuga!”. Ülekuulamisel võib viha tekitada kahtlustatava poolt kriminaalpolitseinikule väljaöeldud solvang või ähvardus või muu muoeline kriminaalpolitseiniku jaoks ülbena või kohatuna tunduv käitumine.

Eesmärgipärane füüsilise vägivalla kasutamine võib olla tingitud “tõendamisvajadusest” – kriminaalpolitseinik loodab, et füüsilise mõjutamise tagajärjel avaldab inimene hirmust jätkuva vägivalla ees tõendamiseks olulise informatsiooni, et inimene “hakkab rääkima” seda, mida kriminaalpolitseinik kuulda tahab. Samuti võib eesmärgistatud füüsiline vägivald olla tingitud kriminaalpolitseiniku soovist inimest “karistada”, talle “õpetust anda” – “Siga selline, vaata mida sa tegid! Säh sulle!”. Füüsilise vägivalla kasutamise korral pole välistatud ka soov näidata enda “üleolekut” – “Mida sina, tattnina, elust tead?!”. Ühegi eesmärgipärase vägivallatsemisjuhtumi puhul pole välistatud ka mingi sisemise viha või raevu olemasolu kriminaalpolitseinikus. See viha või raev on suunatud “töötlusobjektiks” oleva isiku või abstraktselt kõigi “temasuguste” isikute vastu – “Sina ja sinusugused ainult reostavad keskkonda!”.

Psühholoogiliselt on vägivalla kasutamine ehk seletatavgi, ent mind huvitab rohkem see, mis toimub vägivalla kasutava kriminaalpolitseiniku “peas”. Ei ole võimalik, et ta ei anna endale mõtlema inimesena aru, mida ta teeb või mida ta tegi (kui tegemist on impulsside taltsutamatausega). Seega ei seisne põhiküsimus vägivalla psühholoogilises põhjendamises, vaid selles, miks ise seaduslikkust tagama pidav inimene, kes teab, mis on talle seadusega keelatud, ikkagi rikub seda keeldu – millise endale teadvustatud “jõu ja loaga” ta seaduse vastu toimib? Milliste mõistuspäraste argumentidega ta õigustab enda vägivallategusid? Seaduslikkuse aspektist on „lugu” õigustamatu. Vahest leiab mingi mõistliku õigustuse „elule enesele” või eetikale toetudes? Arutlegem selle üle.

Milliseid õigustusi “saaks” siin kõne alla võtta?

1. **õigustus:** Vägivald on lubatav, kuna kuriteo toimepanijat tuleb karistada. Vägivald ongi tema karistus – lisakaristus arvatavalt liiga leebele seaduslikule karistusele või karistus igaks juhuks, kui seaduslik karistus jääb mõistmata. Lisaks kasvatab (kasvatab ümber) vägivald teda kõige paremini. „Küll mina juba pätte tunnen. Mina tean, mis neile mõjub, mis neile hea on”, mõtlevad sisemas või ütlevad “kõiketeadvalt” välja mõnikord isegi need, kes oma tööaja jooksul vaevalt et paarikümnet kurjategijat näinudki on.

Antud väite puhul esitaksin mina järgmised elulised küsimused:

- Mille põhjal keegi kriminaalpolitseinik järeldab, et toime on pandud kuritegu, milline kuritegu on toime pandud ning millistel konkreetsetel asjaoludel see toime pandi? Mille põhjal kriminaalpolitseinik teab millisel motiivil kuritegu toime pandi ja milline oli isiku osalus kuriteo toimepanemises? Kokkuvõtvalt: mille järgi kriminaalpolitseinik otsustab, et isikut tuleb karistada ja kui palju tuleb karistada; kust saab ta endale esitatud väitekohase vägivalda õigustava siseveendumuse ehk kuidas saab talle „kõik selgeks“?
- Kui ühele kriminaalpolitseinikule on „kõik selge“, siis miks on vaja veel edasist menetlust, prokuröri ja kohut?
- Kui ühele kriminaalpolitseinikule on „kõik selge“ ilma edasise menetluse, prokuröri ja kohtuta, kas siis see üks kriminaalpolitseinik on kuritegude ja kurjategijate osas kõige targem või läbinägelikum isik ühiskonnas?
- Kas „küll mina tean, mis “kurjakale” hea on” isikud on mingi erilise psühholoogilise või kasvatusalase andega õnnistatud? Nad võiksid sel juhul oma „häält“ kõvemini kuulda lasta, äkki nad saaksid rahvusvaheliselt tunnustatud teadlasteks psühholoogia või kasvatusteaduste alal?!
- Kui vägivald on esitletud põhjustel lubatav sellele ühele kriminaalpolitseinikule, kas siis ei võiks vägivald samadel põhjustel olla lubatav kõigile kriminaalpolitseinikele või teistele ametnikele, kes samuti tegelevad mingite seaduserikkumiste uurimisega? Kui „ei“, siis kellele võiks lubada? Kas ainult sellele ühele kriminaalpolitseinikule? Miks?
- Kuna see üks kriminaalpolitseinik pidas vägivalda tarvitamise eelduseks isiku poolt toimepandud kuritegu või muud seaduserikkumist, kas siis seadus ikkagi on tema jaoks olemas?
- Kui seadus ikkagi on tema jaoks olemas, kas siis vägivalda kasutades ei rikkunud ta ise seadust?
- Kui ta rikkus ise seadust, kas ei peaks siis keegi ametnik uurima sedagi seaduserikkumist?
- Kui kriminaalpolitseinikule endale oli tema uuritavas asjas „kõik selge“, siis kas võib „kõik selge“ olla ametnikule, kes uurib kriminaalpolitseiniku poolt toimepandud tegu?
- Kui „kõik on selge“, siis: kas kriminaalpolitseiniku osas on vajalik edasine menetluse läbiviimine, prokuröri järelevalve menetluse üle ja kohtupidamine; kas ei võiks teda kohe karistada ja ümber kasvatama hakata, seega tema enda suhtes vägivalda tarvitada?
- Kas selline „ümberkasvatamine“ kasvatab kahtlustatava ümber? Kas kriminaalpolitseinikku ennast kasvataks selline käitumine ümber? Teeks see teda paremaks? Muudaks see tema elukäsitlust paremaks?

Kuhu või milleni neile küsimustele vastates jõuame? Tahate ise mõne küsimuse lisada?

Millised küsimused tõusetuvad esitatud väite eetilisel (vt. printsiipe lk 17-19) vaagimisel? Ise tõstatan siinkohal vaid mõned võimalikest küsimustest:

- Kas sa tahaksid, et samasuguseid tegusid teeks keegi sinu või sinu lähedaste suhtes? Kui „jah“, siis miks? Kui „ei“, siis miks?
- Kas sa tahad, et sinu tegu saaks avalikkusele teatavaks? Ega sul ju ei ole plaanis seda tegu varjama hakata?
- Kas sa tahaksid, et kõik kriminaalpolitseinikud käituksid analoogsetes situatsioonides alati just niiviisi?

Proovige vastata!

2. **õigustus:** Vägivald on isiku kinnipidamise järgselt lubatav, sest isik jooksis politseiniku eest ära ja/või osutas kinnipidamisel vastupanu. See on talle karistuseks, ühtlasi aga edaspidiseks õpetuseks nii talle kui teistele, kes kavatsevad samamoodi politseinike suhtes käituda. Kui me talle valu ei tekita, siis ta ei õpi. Ja kui teised ei tea, mis neid ootab, siis nad „lähevad päris üle käte“.

Küsimused:

- Kes ütles politseinikule, et tabatud ärajooksnu ja juba „kahjutuks tehtud” vastuhakkaja suhtes tuleb tema karistamiseks ja õpetamiseks vägivalda tarvitada?
- Kui keegi seda ütles ja kriminaalpolitseinik seda järgimiseväärseks pidas, kas ta ei võiks seda siis ka teistele soovitada?
- Kui ta iseene tarkusest arvab et selline tegutsemine on õige, kas ta ei ole siis ära teeninud üldist heakskiitu?
- Kas sellise käitumise „soovitaja” selgitas, mida pidada „ärajooksmiseks” ja kuidas mõõta „vastuhakku”, või oskab kriminaalpolitseinik ise neid mõisteid defineerida?
- Kas sellise käitumise „soovitaja” selgitas või oskab kriminaalpolitseinik ise selgitada, kui „suur” peab „jagatav karistus ning õpetus” olema, millistest vägivallaaktidest see koosnema peab – kuidas n.ö mõõta „karistust ja õpetust”?
- Kas iga kord tuleks tabatud ärajooksnu ja juba „kahjutuks tehtud” vastuhakkaja suhtes vägivalda tarvitada?
- Kui iga kord tarvitatakse vägivalda, kas ei oleks siis inimestel mõttekas politsei eest veelgi hoogsamalt ära joosta ja veelgi jõulisemalt politseile vastu hakata, et mitte jääda vägivalda küüsi?
- Ütleme, et „mittejooksjaid” ning „mittevastuhakkajaid” me ei „karista” vägivallaga. Kuid miks inimest üldse kinni pidada tahetakse? Arvatavasti sellepärast, et teda kahtlustatakse seaduserikkumise toimepanemises. Kui arvatakse, et ta on seaduserikkuja, siis kas pole äkki politseinikule juba „kõik selge”? Kui „kõik on selge”, siis äkki hakkab politseinik teda ikkagi „karistama” ja „ümber kasvatama”? Kas poleks siis mõttekam ikkagi püüda „plehku saada” – ära joosta ja vajadusel vastu hakata?

Siinkohal jõuame juba 1. õigustuse puhul tõusetunud küsimusteringi juurde. Ma ei tea, kuidas lugeja asju mõistab, aga minu nägemuses tekitab vägivald kaunikesti palju segadust: pole mingit kindlust selles „kes saab”, „kellelt saab”, „millal saab” ja „kui palju saab”.

Lisame siia veel paar eetilise tagapõhjaga küsimust:

- Kas kinnipeetud ärajooksja või vastuhakanu, kelle vastupanu on juba murtud, kallal vägivalda tarvitamine on igati mehine, vapper, õilis, vägivalda kasutajat ülendav ning kõrvalisi inimesi rõõmustav ja neile turvatunnet toov tegu?
- Kas sa tahaksid, et samasuguseid tegusid teeks keegi sinu või sinu lähedaste suhtes? Kui „jah”, siis miks? Kui „ei”, siis miks?
- Kas sa tahad, et sinu tegu saaks avalikkusele teatavaks? Ega sul ju ei ole plaanis seda tegu varjama hakata?

3. **õigustus** „Ülekuulatava” kallal võib vägivalda tarvitada, sest see aitab kaasa tõendamisele. Vägivalla tarvitamise tagajärjel või üksnes juba hirmust vägivalda ees hakkab isik kiiremini rääkima tõendamiseks vajalikest asjaoludest, ütleb, kus on asitõendid ja „annab välja” teised kuriteos osalenud isikud.

Küsimused:

- On kriminaalpolitseinik ikka kindel, et ta „töötleb” õiget isikut? Kust ta teab, et see isik võib midagi teada?
- Kui ta teab seda tõendite põhjal, mida arvatavalt on õnnestunud ilma vägivallatagi saada, siis kas edasine tõendamine poleks samuti ilma vägivallata võimalik? Kui edasine tõendamine poleks ilma vägivallata võimalik, siis miks? Kas põhjus võiks seisneda kriminaalpolitseiniku erialases oskamatuses või suutmatuses ehk „professionaalses impotentsuses”?
- Kui kriminaalpolitseinik on isiku „töötuse” alla võtnud mingi tõendivälise informatsiooni alusel, siis millega on leidnud kinnitust informatsiooni andja ja/või informatsiooni enese usaldusvärsus või tõesus?

- Kas igat „toimepanija isikule viitavat” informatsiooni tuleb pidada usaldusväärseks või tõseks? Kui „ei”, siis millised on valikukriteeriumid? Kui „jah”, siis kas ei tuleks võtta „töötluste alla” kriminaalpolitseinikku ennastki, kui keegi on andnud mõnele teisele ametnikule „informatsiooni” kriminaalpolitseiniku seotusest mõne õiguserikkumisega? Kas kriminaalpolitseinikku võiks „hakata töötlemata” näiteks kaitsepolitsei ametnik, kui talle on laekunud informatsioon, et kriminaalpolitseinik kas vägivaldsetes kellelegi kallal või sai kelleltki pistist?
- Kas on kindel, et vägivald „paneab inimese rääkima”? Kas on kindel, et vägivald või hirm vägivald ees paneb inimese alati just tõtt rääkima? Kas on välistatud võimalus, et isik räägib tõe asemel mittetõtt, et ta räägib hoopis seda, mida kriminaalpolitseinik isiku arvates “kuulda tahab”? Kas “tõde” ja see, mida kriminaalpolitseinik “kuulda tahab” on üks ja seesama?
- Kui selline tõendite saamise meetod on vägagi otstarbekas, siis miks on üldse vaja ülejäänud menetlusviise, uurimistoiminguid jne? Miks ei ole seda siis lausa ametlikult ettenähtud ja kõigile kohustuslikuks tehtud?
- Kui see on lubatav vaid ühele kriminaalpolitseinikule või kitsale ringile ametnikele, siis millise printsiibi alusel? Kas see üks politseinik või ring ametnikke on millegi poolest „erilised”? Mille poolest küll?

Ja lisaks mõned eetika valdkonnast tuletatud küsimused:

- Kas sa tahad, et sinu tegu saaks avalikkusele teatavaks? Ega sul ju ei ole plaanis seda tegu varjama hakata?
- Mis oleks, kui kõik “ülekuulajad” tarvitaksid “ülekuulataivate” suhtes vägivalda?
- Kas sa tahaksid, et samasuguseid tegusid teeks keegi sinu või sinu lähedaste suhtes?

Kõigi kolme õigustuse puhul tõstatasin ma eetilist aspektist teisendatud printsiibina küsimuse: “*Kas sa tahaksid, et samasuguseid tegusid teeks keegi sinu või sinu lähedaste suhtes?*”

Kriminaalpolitseinik võib sellele küsimusele vastata, et “tema ja tema lähedased ei satugi sellistesse olukordadesse, nad ei riku seadust, ei jookse politseiniku eest ära, ei hakka politseinikule vastu”.

Mina küsiksin sellepeale omakorda: “Olete Te selles ikka kindel? Millest selline kindlus?”

Püüdke omakorda minu küsimustele vastata?

Mul oli üks kolleeg, kelle jaoks iga pisemagi kahtluse tõttu kuriteo võimaliku toimepanijana kriminaalpolitsei vaatevälja sattunud inimene, isegi kui “kahtlustused tõenduslikult ära langesid”, oli ikkagi “kahtlane” ja “kindlasti muidu ebauus tüüp”. Need inimesed, kelle suhtes aga kahtlustused tõenduslikku kinnitust leidsid, olid kolleegi jaoks kohe “kaabakad”, “pätid” jne. Kolleegi poolt väljaõeldud mõtted seejuures olid järgmised: “Mis kuradi advokaati sellisele tarvis on?”, “Sellisele tuleks peksa anda!” jms. Tal endal oli poeg, 17 aastane noormees, kes oli aastaid tegelenud idamaiste võitluskunstidega. Kord pöördus kolleeg minu poole oma murega. Mure seisnes järgnevas: kolleegi poeg oli olnud ühes teises linnas ühes avalikus kohas mingil noortepeol ja sattunud seal kaklusesse. Poiss oli kellelegi tekitanud raskeid kehavigastusi. Teise linna politsei oli poja kahtlustatavana kinni pidanud ja kahtlustatavana üle kuulanud. 48 tunni möödudes oli poeg kinnipidamisest vabastatud tollase tõkendi “Allkiri elukohast mittelahkumise kohta” kohaldamisega. Kolleegi arvates olid politseinikud poja kinnipidamisel rakendanud ülemäärast jõudu, olid poega moraalselt halvasti kohelnud, ei olnud võimaldanud talle koheselt advokaadi abi ning advokaat, kes “lõpuks” pojale määrati, olevat olnud liiga loid poja kaitsmisel ja arvatavasti kohaliku politseinike hea tuttav. Kolleeg tahtis minult teada, kas ta peaks kuhugi kaebama ja “kuidas üldse edasi toimetada”.

Teine tõsilugu elust: Mu hea sõbra poeg otsustas 15 aastast korra “meest mängida” ja jäi avalikus kohas teiste omavanustega õlut. Nende läheduses viibinud purjutavate noorte seltskond hakkas norima ühe vanema purujoobnud mehega ning osad noorukitest läksid ühel hetkel mehele kallale. Keegi, juhtunud pealtnäinud linnakodanikest oli juba „norimise” ajal välja kutsunud politsei. Siiski oli see riiakas seltskond selleks hetkeks, kui politsei kohale saabus, „haihtuda” jõudnud. Politsei „pööras oma pilgud” „mittemidagi jagava” purjus kannatanu ebamäärase „osutuse” tõttu koheselt sõbra poja ja tema seltsiliste, kui võimalike kallaletungijate poole. Noorukid, õllepuudelid ligi ja joobes, püüdsid veel igaksjuhaks sündmuskohalt eemalduda, ära minna. Nad peeti kinni ja viidi politseimajja. Nendega käituti korrektselt.

Selgitati välja, et nemad kallaletungiga seotud pole, aeti joonde alkoholitarvitamisega seonduv asjaajamine ning noorukid anti vanematele üle. Ei taha mõelda, mis oleks saanud, kui sõbra poeg ja ta „lõbusad” kaaslased oleks „kõiges selgust omavate” ja „kõiklubatavate volitustega” politseinike kätte sattunud.

Kolmas lugu: Kord tõstasid mõned „kaugemal ja kõrgemal olevad” kolleegid minu suhtes üles kahtluse, et ma olen ühe kriminaalasja menetlemisel altkäemaksu saanud. Mida ma altkäemaksu mittevõtnuna oleksin pidanud ütleva või võinud öelda, kui minuga oleks näiteks tegelema asunud „niigi kõiges selgust omavad” ja „kõiklubatava tõendamismetoodikaga” ametnikud?

Kas teil või teie lähedastel pole era- või teises elus olnud puutumust analoogsete või muude õiguslikult probleemsete olukordadega? Kas teie ja teie lähedased olete „elu eest” 100% kaitstud?

4. **õigustus** “Ta oli nii ülbe, et ma lihtsalt ei saanud teisiti. Ta ajas mu nii närvi. Mul „viskas kopsu üle maksa”. Ta kohe ise noris seda „kolakat”. Ta tuli paika panna, muidu ei oleks rahulikult edasi rääkida saanud” jne.

Seda õigustust iseloomustavate mitmevariandiliste argumentide ühiseks sisuks on kriminaalpolitseiniku poolne nending, et „isik ise kutsus oma käitumisega esile endavastase ründe”. Libaõiguslikust aspektist oleks kriminaalpolitseiniku poolelt vaadatuna tegu justkui „hädakaitse seisundis” tegutsemisega või vähemasti provotseeritud vägivaldaga – isik viis kriminaalpolitseiniku tugeva hingelise erutuse seisundisse ning kriminaalpolitseinik tegutses vägivalda kasutades tugeva hingelise erutuse seisundi ajal. Kõlab uhkelt, mis?! Või tobedalt?

Vaadeldavat õigustust võib sisuliselt võrrelda näiteks duellile omaste põhjustega: üks mees solvas teist, mispeale teine otsustas solvaja kahevõitlusele kutsuda, et oma ault teotus verega maha pesta. Või võtame kõrtsikakluse: keegi ütles teisele halvasti või tegi midagi muud teisele vastuvõetamatut, mispeale ärritunud „teine”, tahtmata konflikti muud moodi lahendada, alustas kaklust.

Mis aga eristab kriminaalpolitseiniku vägivaldsemist kõrtsikaklusest või iseäranis duellist, on see, et kriminaalpolitseinik annab endale voli füüsiliseks arveteklaarimiseks olukorras, kus teine pool pole temaga võrdses seisus. Kriminaalpolitseinikul on tugev psühholoogiline ja situatsiooniline, aga võibolla isegi füüsiline eelis. Harva julgeb ülekuulatav „võimumehele” füüsiliselt vastu hakata, sest ametniku käes on sel hetkel „võim ja vägi”, füüsiline vastuhakk võib tuua enesega kaasa ülekuulatava veelgi räigema füüsilise kohtlemise politseiniku poolt. Lisaks pärsib ülekuulatavat hirm, et ta võidakse süüdlaseks lavastada mõnes võimuesindajale kallaletungi käsitlevas kuriteos. „Ülekuulamine” leiab aset reeglina ametiruumides või muul kriminaalpolitseinikule sobival territooriumil – ülekuulatav tunneb ennast ruumiliseltki ahistatuna, lootusetus olukorras olevana. Ja veel – ülekuulatav võib olla käerauastatud, mistõttu tema liikumis- ja liigutamisevõimalused on piiratud, ta ei saa ennast aktiivselt kaitstagi, rääkimata vasturünde võimalusest. On selline „arveteklaarimine” siis võrdväärne, õiglane või mingilgi määral auga seostatav?

Kui vaadelda iga ülalkäsitletud õigustuse puhul tõusetunud elulisi ja eetilisi küsimusi, siis minu arvates pole neil küsimustel sisulist erinevust – kõik elulised küsimused on taandatavad eetilisele tasandile ja eetilised küsimused on ühtaegu elulised.

Panite ehk tähele, et ma ei vaagitud pikemalt vägivalda kasutamise seaduslike aspekte. Need peaksid niigi selged olema. Ma ei vaagitud neid selle küsimuse tõttu, millise esitasin leheküljel 12: „**Kuidas peaks kriminaalpolitseinik oma tööd tehes inimestega käituma, millest peaks ta inimesi puudutavas otsustamisprotsessis juhinduma, kui seadus otseselt ei ütleks, mida teha ja millest hoiduda?**” Seadsin teemaarenduse osaliseks eesmärgiks panna lugejat mõtlema laiemalt kui seda üksnes õiguslikud piirid nõuavad. Küllap olete meedia vahendusel kuulnud avalikkuse tähelepanu enamköitnud eetilise tagapõhjaga sündmuste-tegude õigustamist sellise lausega nagu: „Juriidiliselt oli kõik korrektne. Seadust pole rikutud”. Kriminaalpolitseiniku jaoks on tema igapäevatöö seisukohalt selline lause harva kasutatav – liialt tihedalt on ta tegevused seotud vägagi üksikasjaliku ja range seadusliku regulatsiooniga, ning nendesse regulatsioonidesse on palju-palju eetilisi põhimõtteid sissekirjutatud. Kuna tsiviliseeritud ühiskonnas omavad karistusõigus ja kriminaalmenetlusõigus eetilist väärtust – nad aitavad tagada ja toetavad ennekõike õigluse printsiipi, samuti aga ka teisi väärtusi – , siis tulgem selle tõdemuse juurde, et kriminaalpolitseiniku toimetamistes ei saa me üle ega ümbert minna seaduslikkuse küsimustest. Kriminaalpolitseiniku seadusteiravad teod ei saa olla kuidagi õigustatavad, kui nad lähevad vastuollu seaduse poolt kaitstavate eetiliste väärtustega.

Aastaid tagasi noore uurijana pidin mina ja minuga koos minust uurijana paar aastat kogenum kolleeg tegelema ühe küllaltki keeruka kriminaalasjaga. Uurimise all oli mitu vägivaldset kuritegu ja nende toimepanemises kahtlustatav isik. Tõendamisprotsess oli raske – kannatanud olid surnud, vahetud tunnistajad puudusid, asitõenduslik materjal oli kesine. Kahtlustatavaks oli varem kriminaalkorras korduvalt karistatud isik. Ühtki kahtlustuse sisuks olevat tegu ta „omaks ei tunnistanud”, vähematki meiega koostööle hakkamise kalduvust tal polnud, „iseloom” oli tal kindel ja konkreetne. Teod, mis ta meie arvates toime oli pannud, olid „üle mõistuse”. Uurimine oli emotsionaalselt kurnav, ajalist ressursi ja energiat nõudev. Mäletan, kuidas minus ja kolleegis, minus vähemalt, tekkis ajuti mingi sisemine vim: „Kas tõesti selline libiseb karistuse küürist välja. Ta tuleks hoopis „põgenemiskatsel” maha lasta.” Kuigi meie peades selline mõte oli ja seda sai ka omavahel jagatud, ei teinud me reaalselt sellise „tulemuse” heaks midagi. Aga see polegi nii tähtis – olulisemaks tõigaks on siin see, et „selline mõte meil üldse pähe ja arutamisele tuli”. Lisaks juhtus selle uurimise käigus järgmine lugu: Kuna kuriteod, mille toimepanemises me uurimisalust kahtlustasime, olid aset leidnud mitmes maakonnas, tuli kahtlustataval uurimise ajal viibida mitme linna arestimajades. Kord oli vaja kahtlustatava tuua ühe linna arestimajast teise linna, kus tahtsime kolleegiga läbi viia tema ülekuulamist. Kahtlustatava pidid kohale toimetama meie kriminaalpolitseinikest kolleegid. Kahtlustatava kohaletoimetamine venis eeldatavast ajast pikemaks. Pidasime võimalikuks ja hiljem saime sellele kinnitust, et kolleegid olid tee peal peatuse teinud ja kahtlustatava kallal metsas füüsilist vägivalda tarvitanud eesmärgiga ta „rääkima panna”. Kahtlustatav aga „ei hakanud rääkima”. Arvan, et kui ta oleks hakanud rääkima, oleksime mina ja kaasuuriija asjade käiguga „rahul” olnud. Me tundsim e küll e bamugavust sellepärast, mis metsas toimus, kuid me oleksime tookord arvatavalt ikkagi olnud „rahul”, kui see „metsas toimunu” oleks meid tõendamisel edasi aidanud. Nii me mõtlesime eelistades menetluslikult kiiret edu seaduslikkusele. Noor inimene arvab, et ta teab, mis on „õige”, „mis on „õiglane”, ja ta on rahulolematu, ning peab maailma ebaõiglaseks, kui peab õigete tulemuste saavutamiseks „enda arvates „liiga palju” ausat vaeva nägema. Samas, panite ehk tähele: me tundsim e bamugavustunnet juhtunu pärast. Miks? Sest me teadsime: „Nii ei ole „õige””.

Kui me kahtlustatavaga selle päeva õhtu lähenedes kohtusime, ütles ta meile: „Teate poisid, te olete uurijad. Kui te tahate mulle midagi süüks panna, siis olge mehed ja koguge tõendeid. Kui kogute sellised tõendid kokku, „müts maha!”, kui te aga lasete minu kallal „terrorit” teha, siis pole te millegi poolest paremad minust.” Tema moraal oli hetkel selgem, kui meie oma.

Heitke pilk õppevahendi lehekülgedele 17-19, kus on kirjas eetilised printsiibid. Kas mõni esitatud printsiipidest on kohaldatav kriminaalpolitseiniku poolt vägivalla kasutamise juhtumitele? Kas vägivalla kasutamine on ühitatav mõne toodud printsiibi sisulise eesmärgiga? Kuna mingi printsiibi ja sellekohase tegevuse eesmärgid on tihedalt seotud tagajärgede küsimusega, kas siis vägivald toob kaasa rohkem häid või halbu tagajärgi?

Võtamegi vaatluse alla võimalikud vägivalla kasutamise tagajärjed. Esitan tagajärgede analüüsi numbrilises järjekorras, mis ei tähenda aga seda, et tagajärjed just sellises järjekorras avalduma peaksid.

1. Kasutades vägivaldala rikub kriminaalpolitseinik otseselt seadust, paneb toime kuriteo. Seega võib ta ise uurimise alla sattuda, ta võidakse kohtu poolt süüdi mõista ja ta saab karistada. Kui süüdimõistev otsus jõustub, on ta mitte ainult sisuliselt, vaid ka ametlikult „paberitega” kurjategija. Tõsi, enamus juhtumitel politseivägivalla ohvrid kaebust ei esita ning uurimist ei toimu. Samuti on politseivägivalla tõendamine keerulisem, kui tavainimese kuritegelikkuse tõendamine. Nimelt ei tunnista politseinikud oma tegusid ja ei anna üksteist niisama lihtsalt välja, selles osas on nad sarnased „elukutseliste” kurjategijatega. Politseinikud asuvad uurimisaluse kolleegi suhtes vaikivasse „ringkaitse”. Ringkaitse psühholoogilis-eluliseks ajendiks on kaks põhilist asjaolu: patustanud kolleeg on „ju hingega võidelnud kuritegevuse ja kurjategijate vastu”, ta on teinud palju head, mistõttu keegi ei taha, et ta senine elu „vastu taevast” lendaks; teiseks pole mitmed kolleegid ise hoidunud inimeste väärkohtlemisest (võibolla pole nad otseselt vägivallatsenud, aga muid sobimatuid tegusid on ikka aeg-ajalt esinenud), mistõttu ollakse uurimise alla sattunud kolleegiga solidaarsed. Ringkaitsega võivad esimesel põhjusel (üksikud teiselgi põhjusel) liituda ka uurimisaluse ülemused. Lisaks võib ülemuste poolne kaitse tuleneda vajadusest „päästa” oma üksuse või asutuse prestiiži. Ringkaitse tõttu on politseivägivalla tõendamine etteteada raske ning see on üks põhjustest, miks enamus ametnikke ei soovi ise vägivallateo uurijaks sattuda, ning miks mitmed kannatanud n.ö „asjale käega löövad” – jätavad vägivalla peale kaebamata või loobuvad politseiniku aktiivsest süüdistamisest. Pealegi pole enamuse kannatanute südametunnistus kuritegelikus mõttes „puhas” ning teades ise, et neil arvatavasti

tuleb elus veelgi politseiga tegemist teha, pelgavad nad, et „praegune politseiniku süüdistamine” võib neile tulevikuaarengutes kahju tuua.

Kuidas asjalood ka ei kulgeks, peab vägivaldsete arvestama sellega, et temagi kohtupäev võib kätte jõuda.

2. Vägivald toodab vägivalda. Igatahes on sellise arengu tõenäosus suurem, kui vägivalda vähenemise tõenäosus. Kui vägivaldsust lubab endale ametnik, kelle ametivandluseks ja seadustes kirjutatud kohustuseks on vägivaldast hoidumine, siis millise sõnumi saadab vägivaldset ametnik nendele, kellele seadusesätteid edastavad vägivalda osas üksnes hoiatava sõnumi: kui sa siin kirjas oleva teo toime paned, siis võid saada sellise karistuse. On küll olemas ütlus: „Mis on lubatud Jupiterile, pole lubatud härjale”, ent traditsioonidelt võrdõiguslikus ühiskonnas on selline printsip inimeste jaoks eluliselt mõistusevastane ja mittekuumardatav. Pealegi: „Kes siin see Jupiter üldse on?!” ja kui ametnik olekski Jupiter, siis: „Temale just polegi lubatud. Pigem on lubatud härjale.” Kui ametnik paneb toime keelatud teo ja jääb selle eest koguni karistamata, siis „avaneb” inimese jaoks ühiskonna „tõeline moraalne pale”. „Sellises ühiskonnas”, kus „kiri” räägib üht, tegelikult aga tehakse teist, ei või milleski päris kindel olla, kõik on võimalik, loota saab ainult iseendale. „Kõik on võimalik” ja ainult iseendale lootmine toidab „Ise vaatan ja otsustan, teen mis tahan” ja „Kui teised võivad, miks ma siis proovima ei peaks?” või „Kui temal õnnestus karistusest pääseda, äkki õnnestub minulgi” mentaliteeti.

Vägivald alandab inimest, kelle suhtes vägivalda kasutatakse. Alandamise tunne ei kao inimesest ei kergesti ega kiiresti, alandus jääb kauaks meelde. Alandus tekitab viha-, raevu- ja vimmatundeid, kättemaksusoovi. Need tunded vajavad väljaelamist. Enamus inimesi ei torma küll kohe kellelegi kallale ei füüsilises ega sõnakasutuslikus mõttes, kuid seda enam, olles endale „seadnud pidurid”, muutuvad nad „kallaletungid” suunaliselt frustrerituteks. On ainult aja ja situatsiooni küsimus, millal allasurutud negatiivsed tunded saavad endale väljundi konkreetsete käitumisaktide näol.

3. Vägivald vähendab vägivaldsete autoriteeti (kui seda on ohvri jaoks muidugi enamalt üldse olnud). Ohver võib küll hirmust vägivaldsete ees teha seda, mida vägivaldsete talle ette ütleb, kuid piltlikult öeldes „hoiab ta taskus rusikas-kätt”. Vägivaldsete pooltel „selja pööramisel” ei või iial teda, mis toimuma hakkab. See oht on vägivaldsetele üldiselt teada, mistõttu teda ennast hakkab omakorda ahistama hirm või vähemalt hootine kartusetunne. Tema seni „muidu rahulikku elu” hakkab nii ajalisel, psüühilisel kui vaimsel sisustama (mõnedel juhtumitel üsnagi kulukalt) „pideva kontrolli vajadus” oma ohvri tegemiste üle, „pidev teadasaamisvajadus”, mis elu ohver elab, kellega läbi käib, mida arvab juhtunust, mida edasi teha võib jne. Inimene on alalhoidlik ja tihti kavalgi – kui ta ei saa või ei pea otstarbekaks vägivaldsetele samaviisiliselt vastata, leiab ta muu võimaluse „tagasitegemiseks”. Samuti vähendab vägivald vägivaldsete „seljatagaolijate”, toetajate ja sõprade positiivset autoriteeti – meie kontekstis politseinike, politseiorganisatsiooni ja üldse jõustruktuuride autoriteeti. Vägivalla tarvitamise fakt ei jää ainult ohvri teada, viimane jagab oma kogemust lähedaste ja sõpradega. Nendegi silmis langeb lugupidamine vägivaldsete ja tema isikus esindatud organisatsiooni vastu. Lugupidamise langusega kaasneb ka usalduse langus, mida vaatlen allpool pikemalt.

Üks kooliõpetaja rääkis mulle loo politseinike esinemisest kooli 8-ndate klasside õpilastele. Üks politseinik oli demonstreerinud teise politseiniku peal käeraudade pealepanemist. Hoogsalt oli ta käeraud katsealuse randmete ümber kinni vajutanud, ent liialt tugevalt – „kinnipeetul” ilmus näole valugrimass ja tema suust kostus valuhäälitsus. Selle peale vaatas „päris” politseinik uljalt publiku peale ja ütles: „Las tal olla valus. Tal peabki valus olema.” Publiku enamuse nägudel oli näha hämmingut ja halvaksapanu. Õpilased olid vait, kohalolnud õpetajad samuti. Pärast politseinike lahkumist avaldasid õpilased õpetajatele politseinike poolt läbiviidud ürituse kohta arvamusi. Keegi õpilastest ei olnud saanud aru, miks peab kinnipeetaval valus olema, miks tunneb politseinik rõõmu, kui inimesel on valus? Kas kõik politseinikud on sellised? Kas see peabki nii olema? „Mina küll politseis töötada ei taha.”

4. Vägivald vähendab usaldust nii vägivaldsete kui tema isikus esindatava süsteemi vastu. Usalduse vähenemine või koguni olemastlakkamine on mitmeti negatiivsete tagajärgedega:
 - Ilma usaldust omamata on väga raske veenda kedagi selles, et tema enda või tema lähedase jaoks on eluliselt ja õiguslikult parem, kui „asjad saavad selgeksräägitud”.
 - Ilma usalduseta on probleemne kutsuda kedagi koostööle ja teha koostööd. Usalduse puudumine mõjutab tugevalt teisest inimesest (siinkohal vägivaldsetest) hoolimist, tema vajaduste positiivset

silmaspidamist. Eriti võib usalduse puudumine anda tagasilööke jälitustegevuses. Kui isik teeb kaastööd ainuüksi surve all olemise tõttu: endale „õigusliku kahju” või muu kriminaalpolitseiniku äranägemise järgi käivitatava kahju ärahoidmiseks, või isikut kompromiteeriva teabe avalikustamise vältimise motiivil, siis ei pruugi ta kaastööd teha ei ausalt ega hoolikalt. Isik võib koguni „mängida topeltmängu” või asuda kriminaalpolitseinikku „ülemängima” või suisa „lollitama” – võimalusi nii esimeseks, teiseks kui kolmandaks on elus hulgaliselt. Iseäranis tõenäolised on sellised arengud isiku puhul, keda on eelnevalt füüsiliselt „töödeldud”, kuna temas võib esineda tugevam „tagasitegemise” soov. Sama kehtib eelvaadeldud autoriteetsusprobleemi puhul.

- Kuna inimestega suhtlemisel, nende veenmisel ja nende koostööle kutsumisel tuleb meil anda aeg-ajalt omalt poolt ka mingeid lubadusi ja garantiisid, siis usalduse puudumisel meiepoolseid lubadusi ja pakutud garantiide püsivust lihtsalt ei usuta või umbusaldatakse, milline asjaolu juba isenesest pärsib „läbirääkimisprotsessi”.
- Lisaks tuleb silmas pidada, et paljudele täiskasvanutele, iseäranis “endast lugupidavatele” kuritegeliku minevikuga isikutele mõjub vägivald “ennastlukustavalt” – nad muutuvad veelgi kinnisemaks, vähemrääkivamaks, suhtlemisvaenulikumaks. Sellise arengu puhul on hilisemad katsed saavutada “normaalset vastastikust suhtlemist”, mingitki koostööd, määratud kindlale läbikukkumisele.
- Vägivallatseja usaldusväärsus ei lange ainuüksi ohvri ja tema lähikondlaste silmis. Kui on olemas tõendamata, aga „tõsine kahtlus”, et kriminaalpolitseinik kasutab oma töös vägivaldseid meetodeid, väheneb tema usaldatavus tema enda kolleegide, prokuröride ja kohtunike meeltes. Siinkohal tuleb arvestada elulise tõsiasjaga, et inimesed „töötlevad endas” mitte ainult verbaalselt esitletud ja tõenduslikult kaetud informatsiooni, vaid nad vaagivad ka isiku käitumuslikke aspekte – tunnetavad kehakeelt, kõne intonatsioonilisi ja sõnakasutuslikke nüansse, füsioloogilist märgisüsteemi. On olemas n.ö „käega mittekatsetavad” tegurid, mis mõjutavad inimeste siseveendumusega seonduvaid hoiakuid. Nii selliste kui mõningate “käegakatsutatavate” tegurite koostoime tulemusel usalduse kaotamine raskendab kriminaalpolitseinikul edaspidiselt veenda näiteks prokuröri isegi neis asjades, mis on ausalt ja tõsiselt veenmist väärt. Usalduse kaotanud kriminaalpolitseiniku tööd ja seda kajastavaid materjale hakatakse vaatlama juba ette umbusklikult. Kui kriminaalpolitseiniku edasine töö ja selle vormiline kajastus on isegi 100% korralik ja õige, aga seda umbusaldatakse, saavad omakorda pidurdatud menetlus ja tõe võidulepääs. Pidage meeles, et usaldust võita on raske, seda kaotada kerge, tagasi võita peaaegu võimatu.

Autoriteedi ja usalduse küsimused omavad olulist tähendust kuritegevuse ennetamise ja avastamise kontekstis. Kui kriminaalpolitseinik on oma tegudega vähendanud inimeste poolset lugupidamist ja usaldust nii kriminaalpolitseitöötajate kui politseitöö vastu tervikuna, siis väheneb tööks olulise informatsiooni laekumise maht ja kvaliteet. Inimesed on informatsiooni jagamise osas ettevaatlikumad, pidurdatumad, mistõttu politseinikud ei pruugi piisavalt õigel ajal saada informatsiooni kuritegeliku ohu märke kätkevatest olukordadest ja vastavate isikute käitumisest. Samuti laekub politseile kesisemalt informatsiooni juba toimepandud süütegude ja nendega seotud isikute kohta. Kuna kriminaalpolitsei tööks tarviliku informatsiooni kvaliteetsem osa peaks laekuma kuritegelikest ringkondadest, siis minetanud oma tõsiseltvõetavuse kurjategijate silmis, on kriminaalpolitseinik ühtlasi muutnud probleemsemaks neilt informatsiooni saamise võimaluse.

5. Vägivalla kasutamise fakti ilmsikstulek võib seada kahtluse alla kriminaalasjas kogutud tõendite usaldusvääruse, nendes kajastuva informatsiooni tõesuse, menetluse objektiivsuse ja seega isiku üle kohtupidamise õiguspärasuse. Kui tuvastatakse, et kriminaalpolitseinik kasutas tõendamise käigus vägivalda, võib õigustühiseks muutumise alla sattuda mitte ainult see tõend, mille saamisel vägivalda kasutati. “Löögi alla” võib sattuda kohtueelse menetluse tulem tervikuna. Kui kohtualuseks on muudest, tegelikult seadusekohaselt saadud tõenditest nähtuvalt tõesti “õige isik”, siis tänu menetleja seaduserikkumisele ning seeläbi tõusetunud tõendusmaterjali mitteusaldatavuse küsimusele, võib selle “õige isiku” saatus kergeneda rohkem, kui seda oleks lubanud tervenisti aus menetlus. Kalkuleerivama kahtlustatava või süüdistatava ning tema kaitsja jaoks on vägivallafakt ilmselgelt kaitset toetavaks-tugevdavaks faktoriks – seega on vägivald veeks nende veskile ja kiviks menetleja kapsaaias.

6. Vägivald võib olla ohvri poolt tõlgendatav meneluse “tupikus” olemisena. Elutarga mõtlemisega ja mittearaloomuline isik võib käsitleda vägivaldat kui märki kriminaalpolitseiniku “professionaalsest äpardumisest”. Ta võib vägivallatsemisest teha järelduse, et kriminaalasjas pole suudetud saada teda kuriteoga piisaval määral seostavaid tõendeid. Ta võib arvata, et kriminaalpolitseiniku ainsaks lootuseks on isiku enda ülestunnistus: “Juhul kui see on nii, pole mul mingit mõtet suud lahti teha. Küll ma selle “klohmimise” üle elan. Ükskord peavad nad mu nagunii vabaks laskma.” Seega “lukustub” isik veelgi rohkem.
7. Vägivald ruineerib vägivallatsetjat ennast. Tehes lubamatut, peab vägivallatsetja elama edasi teadmisesega, mida ta tegi ja et tema teod võivad “välja tulla”. Ta peab selleks valmis olema. Samas ei saa ta endale lubada tehtu tunnistamist. Ülestunnistus hävitaks ta karjääri ja kahjustaks mainet. „Kuni tehtut ise ei tunnista, on lootust, et kõik laabub”. Vägivallatsetja häälestab ennast võimalike süüdistuste ümberlukkamiseks, oma tegude varjamiseks. Ta peab valmis olema valetamiseks. Võib olla peab ta valmis olema isegi kellegi mõjutamiseks, kasvõi näiteks taaskord ohvri mõjutamiseks: sedakorda selleks, et see toimunud vaikiks või juba väljaõeldu „tagasi võtaks”. Vägivallatsetjat ümbritsevad tema lähedased või teised isikud, kes teda seni on pidanud heaks, usaldusväärseks, toredaks jne inimeseks. Nendegi ees peab ta kõike eitama, salgama, valelikult „tegelikkuses oli asi teistmoodi” tõlgendama. See kõik ei ole kerge. Vägivallatsetja elu on kahepalgeline elu: üht „elu” elab ta avalikkusele, teist, halvemat elu, ta varjab ja „elab iseendas”. Olles käitunud korra halvasti, peab inimene selle varjamiseks tegema veel “hulga halbu asju”. Tehtud halvad teod ei kao inimesest kuhugi. Inimese mälu säilitab neid paremini ja selgemalt, kui tavapäraseid normaalseid või häid tegusid, sest halvad teod on esimestest emotsionaalselt pingestatunud ja erandlikumad. Inimesel on tarvis kaitset iseenda mälu vastu, mäletamist on vaja alla suruda. See on raske, kui mitte võimatu. Lisaks on inimesel tarvis ka psühholoogilist kaitset iseenda vastu – teades, mis on halb ja olles seda teinud, peab inimene tõdema, et ta on halb. Inimene ei saa kehtvalt tõdeda ennast halvana, närusena; inimesel on tarvis psühholoogilist enesekaitset selle ratsionaalse teadmise vastu, mis tal iseendast on. Tal on vaja midagi enda õigustamiseks. Eneseõigustuse aspekte me eespool ka vaagisime. Need õigustused on kummutatavad, mistõttu nad ei pruugi olla küllaldased enda psühholoogilise kaitse põlistamiseks. Siinkohal hakkab inimene järjest enam ja intensiivsemalt otsima halba teistes, ning seda leides, hakkab sellele „lärmakalt” osutama. Ta keskendubki ümbritseva elu vaatlemisel-vaagimisel peaaesjalikult halvale. Seejuures on tal ehamugav mõelda, et teised ei tee selliseid tegusid nagu tegi tema. Ta mõtlemine saab omamoodi nihke – ta projitseerib endas avaldunud halva teiste inimeste olemusse: „kui mina tegin, ju siis teevad teisedki”. Kuna ta täpselt ei tea, kas teised tegid või teevad, hakkab ta kahtlustama, et „tegid” ja „teevad”. Tal saab olema üha raskem tunnistada kelleski head, sest sellisel juhul tuleb tal tunnistada halba iseendas. Ta otsib teisteski halba ja hakkab teiste halbusega ennast õigustama. Aga see ei aita, sest kui „ta ise on lasknud ennast täis”, siis pole sellest, et „ta naaber ka teeb püksi” tema tegeliku enesetunde jaoks suurt abi. Muidugi võiks ta „naabrist” leida mõttekaaslase ja nad võiksid koos maailmale vastu seista. Nad võiksid luua oma ühiskondliku liikumise, koguda enda ümber teisi samasuguseid – kuid kes see ikka tahaks kuulutada: „Meie oleme püksilaskjad, ühinege meiega!” Näiliselt on „naabri püksitegemisest” siiski esmapilgul kasu, ja seda eriti siis, kui avalikkus teab, et vaid naaber „laseb” või et „naaber laseb sagedamini ja koguseliselt rohkem kui tema naaber”. See näiline kasu on nagu narkootikum. Inimene hakkab veel rohkem otsima teistes halba, et ise parem näida. Selline otsimine omakorda, olles niigi olemuselt inetu, võib sisaldada reaalsuses tegusid, mis on samuti inetud ja halvad. Halva osakaal inimeses suureneb. Suurenevast „halvaksolemisest” psühholoogiliseks ülesaamiseks on inimesele tarvis suuremaid portse „teiste halbust ja alatust”; inimene satub nõiarangi, millest väljapääsu pole enne, kui ta „pihib”. Pihtida ta aga ei saa, sest siis ei hukutaks ta mitte ainuüksi iseenda näiliselt head mainet ja elujärke, vaid ta seaks ohtu ka kellegi teise, näiteks oma vanemate eluolu ja renomee. Ja nii söövtab inimene ja kogub endasse juurde halba. Lõppkokkuvõttes hävitab halb inimeses olemasolnud hea ja toob enesega kaasa paljude vastastikuste suhete halvenemise või lausa katkemise.

3.2.2. Psüühiline „terror”, moraalitsemine

Psüühilist „terrorit” – inimese ähvardamist, solvamist, alavääristamist, ülbust inimese suhtes jms – esineb kriminaalpolitseinike käitumises kordi rohkem kui füüsilist vägivaldat. Tavaliselt kaasneb sellega moraalitsemine – inimese, tema tegude, tema mineviku, tema eluolu ja eluviisi targutav ning kõrk halvustamine. Kasutaksin märgitud käitumisviiside osas koondväljendit: „halb käitumine”. Kõige rohkem esineb halba käitumist muidugi kahtlusaluste isikute suhtes. Kuid erinevalt vägivallatsemisest, mis võib

osaks langeda ennekõike kahtlustatavale, esineb halba käitumist lisaks kahtlustatavale ajuti ja osaliselt kõigi nende isikute suhtes, kes ei ole kriminaalpolitseinikust ametialaselt kõrgemal positsioonil või kes ei ole talle spetsialistidena „eluliselt vajalikud”. Kriminaalpolitseiniku halvast käitumisest võivad osa saada tunnistajad, kolleegid, kannatanutki ja paljud teised inimesed, kellega kriminaalpolitseinik peab vajalikuks suhelda või kes ise tema poole mingis küsimuses pöörduvad.

Märkin, et “halba käitumist” ei lubata endale ülemuste ja nende isikute suhtes, kes on kriminaalpolitseinikule “eluliselt vajalikud”. Millest see kõneleb? Sellest, et kriminaalpolitseinik oskab ja suudab oma käitumist korrigeerida küll, kui see on tema enda heaoluks vajalik. Järelikult on halva käitumise näol tegu teadvustatud käitumisega, teadvustatud lugupidamatuse avaldamisega ja enesedistsipliini käest-minna-laskmisega. Millest tuleneb selline lugupidamatus ja distsiplineerimatus teiste suhtes?

Millest võib olla tingitud halb käitumine ja millised on selle võimalikud elulised ning eetilised tagajärjed?

On kaks põhipõhjust, miks kriminaalpolitseinik käitub inimestega halvasti.

Esimene põhjus tuleneb politseiniku isiksusest. Isiksuse tasandilt võttes tulevad halva käitumise pinnasena enim kõnealla kaks varianti, millised mõlemad seonduvad inimese enesehinnanguga.

Üks neist oleks järgmine: Kriminaalpolitseinik peab ennast teistest inimestest paremaks. See paremaks pidamine võib „nuumatud olla” reast kujutlustest, mida kriminaalpolitseinik omab iseendast. Kriminaalpolitseinik võib oma kujutlustes olla teistest targem näiteks erialaselt või koguni eluliselt. Ta võib väärtustada oma ametit ja just konkreetset tööloiku enam kui teisi ameteid või sama ameti teisi tööloike. Ta võib pidada ennast teistest ettenägelikumaks, taibukamaks, kiiremaks, tugevamaks jne, nagu lõvipoeg multifilmis. Ta võib pidada ennast teistest ausamaks, õiglasemaks, kõiges moraalsemaks jne. Teistest inimestest teatud asjades realselt, s.t tõsiasjana paremaks olemine ei ole negatiivne nähtus, küll aga on negatiivne, kui seejuures hakatakse krooniliselt ennast paremaks pidama ning „hõõrutakse seda teistele nina alla”. Liiatigi on asjalood negatiivsed siis, kui paremaks olemine eksisteerib vaid inimese enda kujutlustes ja sedagi tema enda või kellegi teise, just talle sobiva subjektiivse mõõtkava alusel. Teistele inimestele ebamugavustunnet või lausa kahjutoov kellegipoolne „enda paremaks pidamine” on märk selle „kellegi” ebaadekvaatsusest enesehinnangust ja tegelikust „mitteparemaks olemisest”. Hea ja tark inimene ei „hüppa” oma „paremusega” ja ei „keeruta seda nagu „sõjanuia” teiste peade kohal”.

Teiseks, isiksusest tulenevaks halva käitumise „taimelavaks” on inimeses olevad kompleksid ja neist väljakasvavad ambitsioonid. Igasugune kompleks madaldab enesehinnangut. Enesehinnangu paranemiseks on vajalik kompleksist vabaneda või leida kompleksiga kaasnevaid negatiivseid elamusi kompenseeriv väljund. Nii vabanemise kui kompensatsiooni otsimise püüd võivad olla ambitsioonikuse tootjaks. Kõige lihtsam näide siinkohal oleks järgmine: Noorpõlves oli isik oma eakaaslaste poolt „seltskondlikult tõrjutud”, teised ei arvestanud temaga, näitasid pidevalt üles lugupidamatust tema isiksuse vastu. Nüüd, omades „võimu”, saab inimene näidata, kui „tähtis ta on” ja „kui palju temast sõltub”. Loomulikult on komplekside ja ambitsioonide probleemistik palju keerulisem ja mitmetahulisem, kui seda see triviaalne näide illustreerida suudab. Meie teema puhul on oluline endale teadvustada, et selline fenomen nagu kompleksid ja neist tingitud käitumine on vägagi olemas ning nad võivad olemas olla meis endiski. Mõtlev ja ametlikku vastutust kandev inimene peaks endale teadvustama oma vastutust nii tehtava töö kui inimeste ees. Iseäranis on endas vastutustunde “äratamine” oluline nendes valdkondades, kus teostatakse avalikku võimu ja langetatakse otsuseid, mis puudutavad vähemal või suuremal määral inimeste heaolu ja elukorralduslike küsimusi.

Kui politseinik hakkab kellegi suhtes tundma negatiivseid tundeid või lausa negatiivselt käituma, peaks ta kõrvuti teiste inimeste vaagimisega pöörama ühtaegu pilgu endasse ja oskama ennast analüüsida nii “enda teistest paremaksolemise” kui enda võimalike komplekside seisukohast. Halb käitumine on korrigeeritav ja sellega tuleks aegajalt tegeleda. Politseiniku halb käitumine võib lisaks kõrgendatud enesehinnangule ja komplekside küüsis vaevlemisele olla tingitud ka emotsionaalsest väsimusest – muidu korrektne ametnik käitub ühel hetkel eneselegi ootamatult ebakohaselt halvasti. Kuigi selline “plahvatus” on inimlikult ehk rohkem vabandatav, on ta ikkagi samamoodi lubamatu, kui kõrgest enesehinnangust või kompleksidest tulenev halb käitumine. Nii või teisiti on halva käitumise avaldumine seotud isiku „kasvatamatusega”, ensekontrolli nõrkusega.

Teine põhipõhjus, miks lubatakse endale halba käitumist, pole seotud otseselt isiksuse olemusliku negatiivsusega (kuigi ta samas näitab ära, et isikus esineb kalduvus negatiivsusele). See põhjus on seletatav menetleja sihiteadliku püüdlusega mõjutada läbi “halva” teise isiku käitumist menetluslikult kasulikus

suunas. Isik seatakse n.ö eetilisel väära "pressingu" alla, et ta psühholoogiliselt ja vaimselt murduks, ning hakkaks rääkima või tegema seda, mis aitaks menetlejal menetlust edukamalt läbi viia. Professionaalse intelligentsuse puudulikkus kompenseeritakse menetleja poolt "professionaalse" jõhkrusega.

Halva käitumise õigustused ja tagajärjed on valdavas osas samased vägivaldse käitumise puhul esiletoodavate eneseõigustuste ja tagajärgedega. Halva käitumise tagajärjed on ehk (pigem vist mitte) vägivalda tagajärgedest vähemkestvamad ja vähemlaostavama mõjuga, kuid sisult on nad samamoodi negatiivsed ning edasisele töötegemisele kahjukstulevad, kuivõrd nad pärsivad inimeste heasoovlikkust, õiguskuulekust ja kodanikuteadvust.

Ühel arutelul, mis puudutab moraalitsemist, peatuksin aga pikemalt. **Miks ei ole mõistlik inimestele "moraali lugeda"?**

1. Inimeste elulood on väga mitmekesised ja selles mitmekesisuses meile tundmatud-teadmatud. Kui keegi on meie mõistes toime pannud halva teo, siis on meil vähe moraalset õigust osatada inimese "olemusele". Meie ei tea, mida ta on elujooksul pidanud kogema, mida on elus näinud, mida teada pidanud saama. Meie ei ole olnud tema kõrval neil hetkedel, mis teda kujundanud on. Oleksime näiteks tema vanemaks või sõbraks olnud ja seejuures teda nii jõu kui nõuga tema elus toetanud, oleks meil moraalne õigus olla ta peale pahased, kui ta toimis vastupidiselt meie toetusele ja eeskujule ning halba tegi. Meie aga oleme kõrvalised isikud, meid pole ta "petnud", mistõttu peaksime moraalsetki aspektist kõrvalisteks jääma, v.a. juhud mil inimene ise moraalse seisukohtade arutamise sooviga meie poole pöördub või ise sellekohased küsimused suhtlemise lahutamatu osana tõstatab.
2. Igasugune moraalne osatamine, eriti kui ei olda teadlikud inimese eluprobleemidest, tekitab inimeses trotslikkust, paneb ta "meiepoolse asjatundmatuse ja mõistmatuse pärast" endasse sulguma. Moraalitsedes võtame endalt võimaluse saavutada inimesega head suhtlemiskontakti.
3. Täiskasvanud inimene on väljakujunenud isiksus. Meiepoolne moraalitsemine võib langeda täiesti viljatule pinnasele. Kui inimene on elanud ja peab edasi elama ning toime tulema meie moraalist "kaugelolevas" suhetemaailmas, pole tal meie moraalist midagi kasu, meie moraal jääb tema jaoks "õhku rippuma", tal pole sellega midagi peale hakata. Me võime talle koguni tunduda "eluvõõrana" ja "naiivsena" – me ei mõju talle tõsiseltvõetavana mitte ainuüksi moraaliküsimustes, vaid muudiski küsimustes arvab ta meid "äpu olevat".
4. Meie moraal võib jääda inimesele mõistmatuks. Kui soovime inimese elu edasist paremuse poole kulgema hakkamist, siis peame tõsiselt mõtlema sellele, kas meil on lisaks moraalitsemisele, pakkuda inimesele ka mingit elulist abi tema muutumiseks. Näiteks veeneme me "hea ja halva" vaagimise läbi alaealist kahtlustatavat rääkima tõtt, maha jätma kuritegelikku seltskonda ja vastavat eluviisi ning seejuures "andma üles" teised kuriteo toimepanijad: me teame, et selline "ülesandmine" on alaealise tulevikule mõneti ohtlik, sest "ülesantud" isikud võivad talle kätte maksma hakata või ta võib kinnipidamisasutuses kui "kits" sattuda kaaskinnipeetavate "terrori" alla. Kas meil on talle pakkuda lisaks üleskutsele "elada edaspidi ausat elu" ka mingit elulist abi "halva lähisaatuse" vältimiseks, tema heades püüdlustes oleva hinge ja vaimu toetamiseks tema võimalikes eluraskustes? Jutlustades moraalit, tuleb mõelda: "Mida on mul inimese senisele "õnnetule" elule asenduseks pakkuda? Midagi pole. Mida ma siis targutan?".
5. Ühegi seaduse ükski säte ei näe ette inimesele "moraali lugemise" vajadust, veel vähem kohustust. Moraalitsemine on minu "omalooming", mida ma surun teistele peale. Miks surun? Tahan vist iseenda enesetunnet tõsta, ennast paremana näidata?! Kas selline "näitamine" on minu töökohustuseks? Ei ole. Millised on minu töökohustused? Tegeleda süütegude uurimisega, mitte moraal uurimustega, veel vähem jutlustamisega – inimese isikuomadused saavad tulla vaatluse alla vaid karistusõiguslikus tähenduses ja seejuures sedavõrd, kuivõrd nad on lahutamatu seostatavad uuritava teo toimepanemise asjaoludega, ja ei raasugi rohkem.
6. Ma ise ei ole sugugi vooruse etalon. Olgem ausad iseendagi vastu. Minulgi on omad puudused, vead ja halvad küljed. Ma pole ingel. Tõsi, ma ehk pole toime pannud selliseid tegusid nagu see või teine inimene, aga kas ma moraalit seisukohast olen ikka igast aspektist neist inimesena oluliselt etem?

Enne järgmise teemaosa juurde pöördumist tahan põgusalt tähelepanu juhtida veel ühele probleemile. Küsimus on inimeste poole pöördumise vormides, „Sina” ja „Teie” kasutamises inimestega suhtlemisel. Võõra inimese kõnetamine ametiisiku poolt „Sina” vormis võib kõnetatavale tunduda nii lugupidamatuse avaldusena, kui ka „agressiivsuseilminguna” või „psühholoogilise ründena”. Täna sel moodsa ja familiaarse

kõnepruugi „võidukäigu” ajastul võiks ametiisikuna sellele rohkem mõelda just nooremad inimesed. Minu soovitus on selline: Kui te pole inimesega varemalt tuttavad või teate küll inimest, kuid pole temaga „sina peal”, siis pöörduge inimese poole algselt alati „Teie”. Kui tekib menetlustaktikaline vajadus ja ühtaegu nii teie kui inimese jaoks sobiv psühholoogiline moment „sina” peale üleminekuks, võite kasutada edaspidi pöördumist „sina”. Ärge kiirustage ametiisikuna inimese „sinatamisega”, ja seda isegi siis mitte, kui tegu on noore inimesega. Mõelge sellele, kas te olete hiljem selle inimesega kohtudes, näiteks hambaarsti ooteruumis, valmis pidama temaga vestlust mitteametlikel teemadel nagu vana tuttavaga (te olete omavahel ju “sina peal”)? Tahate te teda endale heaks tuttavaks või koguni sõbraks? Kui ei, siis miks te teda ametnikuna “sinatate”?

3.2.3. Valetamine, pettus, tüssamine

Kriminaalpolitseiniku töös on oluline üha rohkema tõese informatsiooni saamine võimalikult laialt ja mitmekesiselt isikute ringilt. Selleks, et luua eeldused informatsiooni laekumiseks, peame me lisaks erialastele oskustele valdama veel inimestele sobivat suhtlemise kunsti ning omama paljusid väärtusi, mille äratundmine meis ja meie tegudes meelestab inimesi meie suhtes positiivselt. Meie positiivsus teenib meie töö eesmärke, meie negatiivsus töötab eesmärkide saavutamise vastu. Informatsiooni küsimine ja saamine on vastastikune protsess, see on omamoodi koostöö, kellegi poolt meile osutatav kaastöö. Eelpool olen juba kirjutanud, et sisuline ja aus koos- ning kaastöö ei ole võimalik ilma vastastikuse respektita: me peame teise inimese silmis evima teatud autoriteeti ja usaldusväärust, ühtlasi peame näitama ise üles lugupidamist ja heakskiitu teise inimese positiivsete püüdluste ja hoiakute osas. Vastastikuse usalduse ja kriminaalpolitseiniku autoriteedi tõstmise ning säilitamise seisukohalt on lisaks vägivaldast ja psüühilisest „terrorist” ning moraaltsemisest hoidumisele oluline:

- kinni pidada oma lubadustest;
- vältida otsest valetamist;
- hoiduda oma eesmärkide saavutamiseks teise isiku lihtlabasest või lapselikust tüssamisest ja pettuse kasutamisest.

Mõnikord on isik valmis meile avaldama informatsiooni ainuüksi meie poolt antavate lihtsate lubaduste pärast. Näiteks lubab menetleja kahtlustatavale, et tõe ärarääkimise järel on viimasel võimalus kohtuda oma abikaasa ja lastega, mispeale kahtlustatav teebki ülestunnistuse. Menetleja aga ei vaevu oma lubadust täitma – kokkusaamine kahtlustatava ja talle oluliste inimeste vahel jääb toimumata. Mida teie tunneksite, kui oleksite kahtlustatava asemel? Kas lubaduse täitmatajätmise soodustab usalduse kasvu, muudab paremaks kahtlustatava „maailmapilti” ja edasisi eluhoiakuid? Millised oleksid võimalikud edasised arengud? Suure tõenäosusega muutub menetlejale raskemaks edaspidine suhtlemine kahtlustatavaga – sama menetluse käigus tekivad menetleja ja kahtlustatava konfliktid, mis takistavad menetluse muidu normaalseks osutada võinud kulgemist. Kahtlustatav võib „võtta tagasi” oma ülestunnistuse, loobuda oma juba antud ütlustest, keelduda edaspidiselt menetlusele kaasaaitamisest. Lisaks võib ta hakata menetleja peale kirjutama erineva sisuga kaebusi. Ta võib hakata käituma provokatiivselt, skandaalselt. Kas menetlejale ja menetluse edasisele käigule on seda kõike vaja?

Mõnikord olete taktikalistel kaalutlustel vastu võtnud otsuse paigutada kahtlustatav pärast ülekuulamist teise arestimajja. Ülekuulamise lõpus esitab ta teile küsimuse: „Kas mind jäetakse Siia arestimajja või viiakse kuhugi mujale?” Selle asemel, et vastata: „Jään Teile praegu selles küsimuses vastuse võlgu.” vastate teie: „Te jääte siia.” Te valetate talle otse näkku. Milliseid tagajärgi on oodata Teie ja kahtlustatava edasisele suhtlemisele sellest, kui ta viiakse siiski teise arestimajja?

Vahel, soovides kahtlustatavat psühholoogiliselt „rabada”, ütleb menetleja, et kahtlustatava sõrmejäljed leiti sündmuskohalt, kuigi tegelikult pole daktüloskoopiaekspertiisi tulemused veel teada või nad on teadaolevalt negatiivsed. Menetleja on siin omaarust kaval, „püüab kahtlustatavat õnge”. Kui kahtlustatav teab, et tema sõrmejälgi ei saanud sündmuskohal olla (ta kasutas kindaid või pole üldsegi väidetavas kohas ise olnud), siis on ta tabanud menetleja pettuselt. Kui palju on lootust, et ta menetlejat edaspidi tõsiselt võtab? Kas kahtlustataval võib tekkida kahtlus, et tema vastu püütakse süütoendeid fabritseerida? Oleks menetleja küsinud: „Kuidas Te seletaksite seda, kui ekspertiisiga tuvastatakse, et sündmuskohal olid Teie sõrmejäljed?” oleks ta jätnud endast palju soliidsema ja ausama mulje.

Olukorras, kus ühes kuriteos on mitu kahtlustatavat (eriti alaealiste puhul), kasutab menetleja ehk tõe teadasaamiseks järgmist võtet: Kuigi ükski kahtlustatavast hetkel teo toimepanemist ei tunnista, väidab

menetleja ühele neist, näiteks X-le, et teine kahtlusalune rääkis juba kõik ära, ning lisab, et „räägitu” kohaselt on just X asjas põhisüüdlane. Sellega püüab ta panna X-i olukorda, kus X-i arvates oleks kasulikum ka ise rääkima hakata. X võibki „õnge minna” ja kõik ära rääkida. Selline võte on esmapilgul nutikas ja tõhus. Kuid vaadake kaugemale. Varem või hiljem saavad X ja tema kaasosaline kokku ning võimaluse omavaheliseks aruteluks. Selgub, et „võmm” „tõmbas X-i haneks”, kusjuures alatult, „mustates” X-i kaaslast X-i silmis. Millised on tagajärjed? Taoline „õnge püüdmine” võib õnnestuda üks kord, teine kord, ehk rohkemgi kordi, ent ükskord see enam ei õnnestu. Miks? Kuuldused bluffivast politseinikust ja taolise bluffi olemasolust levivad. Aja möödudes on „bluffiva võmmi” mainega kriminaalpolitseinikul kesisemad väljavaated kellegagi, eriti „tõsisemate” isikutega, jutule saada isegi siis, kui ta ise on valmis rääkima ausalt.

Näiteid lubaduste mittetäitmise, valetamise, tüssamise ja pettuste negatiivsetest mõjudest ning tagajärgedest nii konkreetsete menetluste käigule, kui ka informatsiooni edasisele laekumisele tervikuna, võib tuua palju. Kõigi nende näidete moraal on üks: Ära kuritarvita inimeste usaldust ja ära alahinda nende mõistust. Kui sa kriminaalpolitseinikuna näitad ennast valeliku ja kohati selles valelikkuses lausa alatuna, ei löhu sa mitte ainult usaldust enda vastu – läbi enda isiku lõhud sa inimeste usaldust millegi palju enama, kasulikuma ja parema vastu. Lisaks jätab niiviisi toimides endast mitte just kõige arukama mulje – mõnikord on teisele inimesele lausa solvav või alandav olla sunnitud suhtlema arulageda inimesega.

Millise menetlejaga te ise ennast või oma lähedasi näeksite meelsamini suhtlemas: kas vägivaldse, valeliku, ennasttäis ülbiteja ja ähvardajaga või intelligentse, ausa ning tasakaaluka menetlejaga? Miks valisite just sellise variandi, nagu valisite? Miks teile teine variant ei sobi?

Esitan antud teemaga seonduvalt mõned mõttekäigud, mis puudutavad kahtlustatava ja menetleja omavahelist suhtlemist ja vastavaid hoiakuid:

Inimene, kes on toime pannud kuriteo, teab üldjuhul, et ta on toime pannud just kuriteo. Ta on teadlik oma teo kuritegelikust iseloomust. Ta teab, et kuritegu, kui selle toimepanemise fakt on inimestele teatavaks saanud, hakatakse reeglina uurima. Ta teab, et ametivõimud, et politsei hakkab välja selgitama toimepanija isikut ja kui politsei „jõuab” temani, võetakse ta kas kinni või vähemasti allutatakse ülekuulamisele. Kuriteo toimepannud inimene teab, et on olemas „pätid” ja „võmmid”, et esimesi aetakse teiste poolt taga. Ta teab, et nii on see alati olnud, on ja arvatavasti jääbki olema. Seega on kuriteo toimepannud inimese jaoks menetluse alla sattumine tema täiesti loomulik võimalik tulevik. Muidugi püüab ta sellist arengut omaltpoolt vältida, aga arvestada tuleb tal sellega ikkagi. Kas ta on pahane, tige, solvunud, kui ta „vaha jääb” ja uurimise alla satub? Võibolla on, ent mis põhjusel? Osalt võib ta olla tige enda peale, et ta üldse teo toime pani või et ta seda nii oskamatult tegi või et ta hiljem liiga hooletuks muutus. Osalt võib ta tige olla kellegi peale, kelle pärast ta enda arvates „sisse kukkus”. Osalt võib ta tige olla menetleja peale, kuna, lõpuks „paljastatuna” näeb ta menetlejas oma „vabaduse kadumise” ja „raske tuleviku saabumise” süüdlast. Sel hetkel ei domineeri temas arusaam iseenda rollist oma saatuses, süüdi on justkui menetleja. Aja möödudes esialgne menetlejavastane tigidus lahtub. Olles ehk küll algselt menetleja peale tige, ei ole ta samas tegelikult tige menetleja poolt tehtud ja tehtava töö peale. Ta teab, et keegi pidi ju teda otsima ja püüdma, ja et sellist „otsimise ning püüdmise” tööd tehakse nagunii, on tehtud ja tehakse ikka ja alati. Negatiivsus menetleja suhtes asendub reeglina neutraalsusega. Uurimisalune mõistab tema enda poolt toime pandud teost tulenevat paratamatust. Kui menetleja teeb oma tööd seaduslikult ja seejuures kahtlustatavat alandamata, teda liigselt süüdistamata, tema „varvaste peal sõtkumata”, siis pole viimasel põhjust menetleja vastu kestvalt solvunud ja tige olla. Kui aga menetleja rikub menetlemisel seadust, kohtleb kahtlustatavat ülekohtuselt ja ebainimlikult, siis on viimasel tigiduseks, vihaks ja vimmaks põhjust piisavalt. Kuriteo toimepannud isik teab või tajub elu reegleid küllaltki adekvaatselt. Kuivõrd „päti ja võmmi” mäng on elus tavapärane, ei sünni „päti” ja „võmmi” omavahelistes suhetes midagi halba ja pahaendelist, kui selles „mängus” peab „võmm” kinni talle ettenähtud mängureeglitest. Mõned kurjategijad tunnevad seadust paremini kui mõned politseinikud, seda aga, mis on ülekohtus või ebaõiglus, teavad või tajuvad kõik uurimisalused. Nende ettekujutlustes on ausa „võmmi” mängureegliteks seaduslikkuse järgimine ning ülekohtu ja ebaõigluse vältimine. Kriminaalpolitseiniku poolt reeglite rikkumine on see, mis uurimisaluse suhtumistesse negatiivseid jooni, ja mõlema tegelase omavahelistesse suhetesse negatiivseid arenguid toob. Loomulikult on uurimisaluste seas ka raskeid isiksusi, kes võivad menetlejat solvata, ähvardada ja menetlejale vastastikuse suhtlemise probleemiderohkeks muuta, kuid sellises käitumises ei ole reeglina „midagi isiklikku”, kui menetleja ise pole selleks põhjust andnud. Selline negatiivne ja provotseeriv käitumine on tingitud uurimisaluse püüust menetlejat heidutada,

“endast välja viia”, “proovile panna”, ja seda kõike teadvustatud või alateadvustatud eesmärgil – et menetleja “nõrgestaks oma haaret”, et ta hälbiks tõendamise põhiküsimustelt, et ta käituks viisil, mis lubaks teda süüdistada ebaobjektiivsuses ja uurimise läbiviimise ühekülguses. Võtke asja rahulikult, teie peaksite ju targem olema või vähemasti targemana välja paistma. Keskenduge tõendamisesemele ja sellekohasele tõendamistevõtmisele, mitte uurimiseluse isiksusele.

Pidage meeles veel paari olulist asja:

Inimestele on vastuvõetavam suhelda inimlikke omadusi ilmutavate isikutega. See tähendab sedagi, et pole midagi halba või “katki”, kui te reageerite uurimiseluse solvangutele või ähvardustele häiritult, neid mahasuruvalt. Seejuures on teil “õigus” kutsuda uurimiselust korralt küllaltki järsul toonil ja teravamalt sõnakasutusega, kui tavaliselt. Näiteks: Kord hakkas äsja kinnipeetud kahtlustatav mind sõimama ja ähvardama. Tõusin püsti, liikusin talle lähemale, vaatasin talle teravamalt silma ja ütlesin, alustades kõrgendatud toonil: “Mida Sa karjud mu peale! Kas ma Sinu peale karjun või?! Ära mängi tõbrast!..”, seejärel lasin hääletoonil langeda: “Kas Teid omaenda saatus huvitab? Kui huvitab, ehk prooviksime rahulikult vestelda!?”. Menetleja ägedam reageering solvangutele ja ähvardustele ei ole uurimiselusele solvav, ega teda alandav, sest uurimiselune teab ise väga hästi, et tema käitumine “läks üle piiri”. Ta teab, et sellise käitumise eest oleks teda piltlikult väljendudes kuskil baaris võinud tabada kellegi rusikalööök lõuga või oleks keegi talle õllekannuga pähe virutanud, igatahes “klaarimiseks” oleks läinud. Teie reaktsioon oli inimlik, samas aga vaospeetud, te ei reageerinud omakorda “üle”. Sellisest reageerimisest tüli ei teki. Tähtis on, et te hiljem seda vahejuhtumit enam “üles ei võta”: juhtus, “andsite endast märku”, toimus rahunemine ja “kõik”, rohkem pole asi kõneväärt. Muidugi oleksin ma pidanud näitekstoodud juhtumise olema oma pöördumises viisakam ja väljendustes korrektsem, kuid esitasin selle loo nii, nagu ta tegelikult aset leidis. Te võite solvangud ja ähvardused jätta üldse tähelepanuta, kuid see on mõneti halvem variant, kui vastureageerimine. Miks? Hea enesevalitsemine on loomulikult suureks plussiks igapäevale. Kuid emotsionaalselt pingestatud inimesele mõjub vastaspoole „külmi” reageering võõristavalt, mõnele lausa heidutavalt või veelgi rohkem närviavalt. Inimesed ei taha enda jaoks olulistel hetkedel näha enda vastasrobotit. Keegi, kelle käekäik ja saatus küsimused on otsustamisel, ei taha, et otsustajaks oleks robot – inimene tahab suhelda inimesega. Just seepärast, edasise parema kontakti huvides, on teiepoolne inimlik vastureageering teretulnum kui „määratsemise” tuimkülm tähelepanutajätt. Ainult ärge üle reageerige, olge nagu näitleja, kontrollige oma rolli.

Uurimis- ja jälitustaktikalisi kavalusi kasutades (kui te ei teosta just seadustatud rollimänguga jälituskombinatsiooni) säilitage ametiausus ja -väarikus. Kui teile pakutakse kaudseltki pistist, altkäemaksu või muid hüvesid, lõpetage jutt sellel teemal järsu selgusega, pidades samas kinni viisakusreeglitest: „Andeks, aga see teema mind ei huvita. Vastake, mida Te tegite 25. septembri õhtul kella 10 ja 11 vahel? ...” Ärge isegi uudishimust tundke huvi, kui suure raha vääriliseks „pakkuja” siis teid või lahendamisele kuuluvat juhtumit peab. Kui te seda küsite, tema teile vastab ja teie seejärel annate märku, et pole „sellisest asjaajamisest” huvitatud, võib talle jääda mulje, et ta „pakkus liiga vähe” või et te „põnnate” („võtaksite küll, aga kardate”); nii või naa on teie ametiausus kahtluse alla sattunud. Kui kriminaalasjas peaks pakkuja huvid vastanduma mõne teise kahtlustatava huvidega, ning mingi hilisem õiguslik lahend seab teise kahtlustatava eelistatavasse olukorda, võidakse arvata, et te teiselt kahtlustatavalt siiski saite „hüvitist”.

Ärge tundke huvi teiste inimeste eraeluliste, iseäranis negatiivsete (abielurikkumised, „kes kellega magab”, „kes mida ja kellele halvasti ütles”, „kes kellega ja palju joo” jne) asjade vastu, kui see huvi ei ole teie eesmärgiga põhjendatav. Samuti vältige ise sõnavõtte sellistel teemadel. Kindlasti hoiduge teiselt suhtlemisel, iseäranis kahtlustatavaga oma kolleegide, prokuröride ja kohtunike ning nende poolt tehtu või tehtava halvustamisest. Te saate niiviisi oksa, millel ise istute. Kui teile laekub viimases osas teavet, milles kajastuvad kuriteo tunnused, siis te ju teate, mida teil teha tuleb. Kui saate suhtlemise käigus muud negatiivset teavet, jääge oma reaktsioonides mõõdukaks – te võite näiteks öelda: „See on üks imelik lugu. Ma ei oska seda kuidagi kommenteerida. Kas me võiksime oma muu jutuga nüüd edasi minna?”.

Vältige kõikvõimalikku omahuvilisust lahendatavas asjas. Kui mingi juhtumi lahendamisel ilmneb teie isiklike või teile lähedaste inimeste huvide ükskõik missisuline või mismahuline ristumine või kokkulangemine mõne menetlusosalise huvidega, taandage ennast menetlusest. Siinkohal on tegemist nende printsiipide rakendamisega, mis räägivad halvamainelistest ja kahtlastest olukordadest (vt. lk. 18).

Näide: R.S. oli süüdimõistetud mõrva eest. Pärast 9. aastat vangistust naases ta kodukanti. R.S.-i kodukandis oli konstaablik T.P., R.S.-i endine klassivend ja sõber. R.S hakkas kimbutama oma endist abikaasat L.S.-i ja viimase uut peret, pannes elukaaslase ja tema pereliikmete suhtes toime rea inetuid tegusid. Sealjuures rikkus

ta süstemaatiliselt nende vara (tekitas korduvalt vigastusi sõiduautole, pani põlema kuuri jne). L.S.-i pöördumisel abipalvete ja avaldustega R-i vastu politseisse, suunati kõik avaldused lahendamiseks kodukandi konstaablile T.P.-le. Viimane leidis kõigi kaebuste osas, et neis esitletud asjaolud ei ole piisavad R.S.-i käitumises kuriteotunnuste tuvastamiseks. Ühe järjekordse R.S.-i poolse ründega seoses, helistas eksabikaasa politseisse. Väljuht saatis „asja vaatama” T.P. Kohapeal naersid R.S. ja T.P. üheskoos kaebleva eksabikaasa üle. Mida sellest elus asetleidnud loost arvate? Mida pidid arvama kõigest sellest – politseist, „tõest ja õigusest” L.S. ja tema pereliikmed? Me võime öelda, et me siinkohal ei saa informatsiooni nappuse tõttu otsustada loo õiguslike aspektide üle, kuid üksi asjaolu, et T.P. võttis lahendada tema klassivenda puudutavaid juhtumeid, on ilmselgelt näotu ja negatiivseid eelarvamusi põhjustav. Pealegi on politseinikuks olemise sügavamaks mõtteks mitte „eksmõrvariga sõbrasuhete hoidmine” ja viimase „huvide” toetamine, vaid inimeste abistamine ja õigluse kehtestamisele kaasaaitamine ka neil juhtumel, mil kuriteotunnused pole „puust ja punaselt” politseinikule „kandikul ette serveeritavad”.

3.3. Väärtuste säilitamine

Olen korduvalt tähendanud, et kriminaalpolitseiniku töö on emotsionaalselt pingeline, vaimu väsitav. See töö on sisustatud valdavalt negatiivsete elunähtuste ja negatiivsete emotsioonidega. Kuna töö ja töömõtted hõivavad suurema osa kriminaalpolitseiniku ööpäevasest ajast, n.ö kõigile võrdselt antud 24-st tunnist, siis möödub lõviosa tema elust negatiivsete mõjurite toimevallas. Õiguskaitse tegevuses on inimsuhete küsimustik domineerivas rollis. Inimsuhete valdkond on aga sedavõrd keeruline, et kõik inimesesse puutuv tundub kohati ebakindel, ebaisaldatav ja reegleid välistav, liiatigi veel siis, kui need suhted on mõningaselt inimesele vastutahtmist, sunniviisiliselt, forsseeritult ja kunstlikult kujundatud seisus (menetluslik suhtlemine ei ole kellegi jaoks oma äranägemise järgi vabaaja veetmine). See raskendab oluliselt mistahes otsuste vastuvõtmist. Entroopia kasv ühiskonnas võib tekitada tunde, et me saame kõigest aru, hetke möödudes tunde, et me ei mõista midagi. Vaatamata pingelisusele ja tundeliste segadustele mõistete „õigus”, „õiglus”, „ausus”, „headus” jne ümber, peab nii olulises valdkonnas, kus põimuvad võim ja inimsaatused, valitsema mingi kindel, üldtunnustatav ja üldaktsepteeritav kord. Seadused üksi ei suuda seda korda tagada. Seadused on kohati puudulikud ja nad ei saakski olla kõigi eluliste olukordade regulaatorid. Seadused ja nende rakendamisega kaasnevad, paljusid erinevaid elulisi olukordi puudutavad teod toimivad inimekäitumisele ja isiksustele läbi ametnike. Ametnikud on teatud ametikohtadel tegutsevad inimesed. Kuna seadused ja muud õigusnormid ei ütle ametnikule koguaeg ja igaks elujuhtumiks ette, kuidas üht või teist asja teha, kuidas iga üksikolukorda käsitleda, kuidas teatud situatsioonides konkreetselt käituda, siis sõltub „asjade kulg” ametnikuks oleva inimese eetilistest kvaliteetidest.

Kuidas säilitada eetilisus oma hoiakutes ja käitumises, kui meie ümber tundub olevat rohkem negatiivset ja ebaeetilist, kui positiivset ja eetilist? Kuidas olla ise väärtustekeskne, kui ümbritsevas keskkonnas paistab ennekõike silma väärtuste puudumine? See nõuab lisaks kasvatuslikele eeldustele teataval määral tarkust, suurt enesedistsipliini, soovi arendada endas emotsionaalset intelligentsust ja avatust elu ning inimeste suhtes.

Tarkusest väärtusi ära tunda, nende olulisust mõista ja neid konfliktsituatsioonides järjestada, oli juttu teemades „Väärtused” ja „Väärtussüsteemid”.

Enesedistsipliin on vajalik enda vaos hoidmiseks kriitilistes olukordades ja elulistes konfliktsituatsioonides. Enesedistsipliin on suutlikkus hoida enda käitumist väärtusraamistikus isegi siis, kui mingi eluline olustik ja teiste isikute käitumine selles on minetanud igasuguse positiivsuse, n.ö väljunud täielikult raamidest.

Soov arendada emotsionaalset intelligentsust peaks tulenema tarvidusest olla targem ja käitumises vaoshoitum nendest negatiivsetest isiksustest, kellega me tegeleme ja kellega kokku puutume. See aitab ära hoida „vaenlasega samastumise” fenomeni – mina igatahes küll ühegi kurjategijaga samastuda ei soovi.

Vaidlustamata inimeksistenti absurdust, seda lõputut mõttetut korduvust, tööd ja pillamist, loomist ja purustamist, naeru ja nuttu, lootust ja lootusetust, sõprust ja vaenu, usaldust ja pettumusi, siirust ja silmakirjalikkust, armastust ja tühjust, sündi ja surma, omandab elu siiski mingi tähenduse, kui taandada ta ühele konkreetsele inimsaatusse konkreetse ajas ja ruumis. Kuivõrd me juba elame selles ilmas, ei jää meil muud üle, kui soovida elult võimalust mööda vähem probleeme ja valu. Ja oleks hea, kui me tahaksime seda teistelegi, kelle teed meie teega ühtivad või ristuvad. Selleks, et säästa end, oma lähikondlasi ja paljusid positiivseid inimesi elu vaevadest ja kannatustest, tuleb preventiivselt püüda halba ja kurja vähendada. See nõuab meilt halva ja kurja vähendamist iseendaski.

Miks mina peaksin pingutama, kui mõrtsukas, röövel ja vägistaja ei pinguta? Jah, on olemas väga rõvedaid ning jubedaid tegusid ning on olemas väga halbade iseloomujoontega inimesi, keda parandab vist ainult haud. Ometigi ei ole ühiskonna ega minu endagi huvides võimendada halba. „Paadunud kurjategija” ei kao ühiskonnast kuhugi – ta elab vanglas, ta elab pärast vanglat inimeste keskel edasi. Me ei saa temast lahti nagunii. Vahe on ainult selles, et kui me ei anna talle mõista teistsuguse olemise võimalikkust, kui me demonstreerime talle omaltpoolt halba ja ebaõiglust, siis toetame tema halbust ja kurja elufilosoofiat, oleme ise tema vaadete ja hoiakute „õigsuse” kinnitajateks. Jää ei sula külmas, vaid sulab sooja käes. Kui „jääd on liiga paksult”, ei pruugi meie elueast piisata tema sulamise nägemiseks, küll aga on jätkuvalt tõsiasjaks, et „külma käes ei sula ta kohe kindlasti”. Me peame püüdlema sisemise heasoovlikkuse ja soojuse säilumise suunas. Me ei pea olema narrilt naeratavad ja kurja ees koogutavad, kuid me peaksime suutma olla väärikalt teistega arvestavad. Võimalikult püüdlilikult tuleks hoiduda inimlikkuse jalge alla trampimisest just seal, kus teda niigi napib. Ei tohi lõplikult surmata inimeses inimest, aidata muutuda tal “loomaks”. Me ei tohi anda omaltpoolt panust ühiskonnale lepitamatu vaenlase tekkimiseks. Usun, et lugeja on praktikas puutunud kokku isikutega, kellel on küll kuritegelik minevik, kuid kelle käitumine on korrektne ja elukäsitlus täiesti eluterve ning meeldivgi – lihtsalt teatud väärarusaamade tõttu oma maailmapildis ja püüdlustes on nad kunagi läinud pahuksisse seadusega. Nende edasise saatuse on mõnikord ebaõiglaselt „ette määratud” just võimumeeste hoolimatus, meelevaldsus, kultuuritus jms – ja „nüüd on nad seal, kus nad on, ning tagsiteed ei ole.”

Väärtuste iseendas säilitamise seisukohast on oluline elu ja maailma suhtes enda avatuna hoidmine. Olukorras, kus me saame elust ja inimestest palju negatiivset informatsiooni, kogeme negatiivseid impulsse ning mõlgutame nii tööl kui puhkehetkelgi sellekohaseid mõtteid, hakkame ehk ümbritsevat nägema valdavalt negatiivses valguses. Me muutume vastuvõtlikumaks just negatiivsetele või negatiivset ohtu kajastavatele nähtustele ja “registreerime” neid tavainimesest kiiremini. Positiivsed nähtused võivad meis tekitada isegi hämmingut või umbusklikkust, sest me pole nendega harjunud, õigemini: me oleme neist „lahtiharjunud”. Taoline tendentslikkus tekitab kibestumist, endasse sulgumist, elutüdimust. Kõik viimatinimetatud arengud takistavad meisse positiivsete, helgemate ja rõõmsamate sõnumite sissevoolamist. Just viimased on aga olulised selleks, et väärtused, mida me kõik-see-aeg oleme teeninud, ei jääks meis enestes „õhku rippuma”, ei muutuks abstraktsioonideks, mille reaalelulist olulisust me ühel hetkel ei pruugi enam ise ka mõista ega vajalikuks tunnistada, mistõttu meie käitumises kohtab nende väärtustega arvestamist järjest harvemini.

Elu on olemas ka väljaspool meie tööd, kusjuures enamuse elust ongi väljaspool meie tööd. Elu on palju mitmekesisem, paljupakkuvam ja paljulubavam, kui suudame seda näha vaid oma töösse vaatavana. Tegelikult domineerivad meid ümbritsevas elus positiivsed väärtused: muidu ei oleks meil siin maanurgas nii rahulik ja muretu elada, kui seda on. Hoidke ennast avatuna: vaadake, kui palju häid asju on tehtud ja tehakse ümberringi; vaadake, kui palju häid inimsuhteid toimib igapäevases elus; mõelge kuidas lapsed kasvavad ja oma mängudest rõõmu tunnevad, kuidas enamuse noori lootusrikkalt ja heade kavatsustega, oma lustakate tempude ja süütult üleannetu käitumisega ellu suunduvad. Vaadake häid filme, külastage häid etendusi, kuulake head muusikat, olge heas seltskonnas, lugege häid raamatuid, käige looduses, tehke midagi endale meelepärast, ... Te saate seda kõike teha, sest nii palju on kellegi poolt loodud ja loomisel. Ärge arvake, et teie töö on ainuke väärtuste looja, või et teid pole vääriliselt tasustatud-tähelepanud. Te ei tee ju oma tööd ainult tasu ega tähelepanu pärast. Te teete seda tööd, et aidata muul heal maailmal toimida. Vaadake siis seda muud head maailma sagedamini, saage temast osa.

Teemaosa kokkuvõtteks üks mõistulugu:

Ühel õhtul jutustas vana indiaanlane oma pojapojale sellest, kuidas iga inimese sees toimub võitlus. Ta ütles:

“Mu poeg, meie kõigi sees võitleb omavahel kaks hunti. Üks neist on Kuri. See on viha, kadedus, ahnus, ülbus, rahulolematus, alaväärsustunne, valelikkus, silmakirjalikkus, kõrkus. Teine on Hea. See on rõõm, rahu, rahulikkus, armastus, lootus, usk, selgus, tagasihoidlikkus, lahkus, heatahtlikkus, suuremeelsus, kaastundlikkus.”

Pojapoe mõtles kuuldu üle hetke ja küsis vanaisalt: “Kumb hunt võidab?”

Vanaisa vastas: “See, keda toidad.”

4. LÕPETUSEKS

Õppevahendis ei leidnud kajastamist ja eetilist analüüsimist sajandikki kriminaalpolitseiniku töös esinevatest olukordadest, töös tõusetuvatest probleemidest ning ettetulevatest küsimustest. Kõikehõlmava kajastatuse ja iga üksikolukorra või -küsimuse lahendamine ei olnud ka minu eesmärgiks, liiatigi oleks see teoreetiliseltki siinkohal võimatuks osutunud.

Lõpetuseks paar soovitus. Esimene neist: vaagige oma töös nii „profülaktilises mõttes” kui probleemsetes valikuolukordades õppevahendi lehekülgedel 17-19 väljapakutud eetilisi printsiipe, olge arukad, kuulake seejuures oma „südamehäält” ja toimige seejärel oma parema äranägemise järgi. Iseäranis pidage seda soovitus meeles jälitustegevuslikus vallas, kui võrd jälitustegevuse suurem varjatus ja „kaitstus” sotsiaalse kontrolli eest võib teid kallutada, erinevalt avalikustatumast uurimistegevusest, inimestest ja inimlikkusest enama hoolimatuse suunas.

Teine soovitus: inimesega suheldes ärge klammerduge niivõrd selle külge, mis teid ja teda eristab, üksteisest erinevaks teeb, vaid püüdke leida seda, mis teid ühendada võiks, leidke mingi ühisosa, mille pinnalt saab konstruktiivselt edasi suhelda. Meie töö on eesmärgistatud – kui te suudate näha inimeses, milline ta ka ei oleks, midagi, mis aitab eesmärgile lähemale liikuda, siis keskenduge sellele. Andke teisele inimesele mõista, et teie jaoks on olulisem see positiivne, mis temas on ja see, mis aitab kaasa õigluse saavutamisele; veenge teda selles, et te ei hakanud temaga suhtlema selleks, et tuua esile erinevusi, erimeelsusi ja tülikoldeid, et teie huvi ei ole näaklemine ega “kaklemine”, vaid lahenduste leidmine.

Kolmas soovitus: kui selgub, et olete inimese vastu eksinud, või jõuate arusaamisele, et olete halvasti käitunud, ärge häbenege ega kartke inimeselt vabandust paluda. Inimese ees asjakohasel põhjusel vabandamine on märk teie mõtetegevuse ja tundemaailma mitmekülgisusest, teie suutlikkusest olla objektiivne nii teiste kui iseenda suhtes. Ennekõike on see aga märk teie sisemisest jõust ja kartmatusest.

Neile, kes peavad seda õppevahendit mõttetuks, ütlen: Kui keegi arvab, et ta on juba niigi tark või hea, siis teadku, et alati saab olla veel targem ja veel parem. Vastasel juhul tuleb tal tunnistada, et ta on oma arengus finišisse jõudnud. Dünaamiliselt muutuv ja tulevikku suunduv maailmas tähendab „finišisse jõudmine” kas isiku arengupeatust või “ärakoolemist”.

Kui ülemaailmselt tuntud semiootikateadlase, professor Juri Lotmani käest küsiti: „Mis päästaks inimkonna?”, vastas ta: „Selleks on vaja teadmisi ja väga palju südametunnistust.”

Valik teemakohaseid mõtteteri

Olla inimene, see on täpsemalt öeldes – olla vastutav. Tunda häbi viletsuse pärast, mis näiliselt sinust ei sõltu ... Tunda, et asetades paigale oma kivi, aitad sa ehitada maailma.

Ja iga tunnimees vastutab kogu impeeriumi eest.

...on ainult üks tõeline väärtus – inimlikud suhted.

Antoine de Saint-Exupery
"Inimeste maa"

On hea, kui inimeste mured murravad meisse sisse takistamatult, piinavalt, muutuvad osaks meist endist, raspeldavad meie südant. Sel juhul me ehk kulume küll kiiremini, läheme varem halliks, meie päevades pole õiget rahu, kuid teisiti elada pole mõtet.

Juhan Smuul
"Jäine raamat"

On kohustustekammitasad heal inimesel kindlamad kui rauast taotud ahelad või ratsurakmed tugevad"

„Shukasaptati” (Vana-India)

Jah, olgu kurjus kui suur tahes, õõ on ikka vaikne ja kaunis, ning selles maailmas on praegu ja ka edaspidi olemas tõde, niisama vaikne ja kaunis.

Anton Tšehhov
„Orus"

Miski ei ole nii populaarne kui headus

Vana-Rooma

... sel inimesel,

kel peal on üheainsa pahe pitser
ükskõik kas loomu värv või juhu märk,
võib olla ingelpuhtaid voorusi
nii ohtralt, kui vaid inimesse mahub,
ent ainsa vea eest mõistab teda hukka
maailma arvamus, sest kübe halba
teeb kahtlaseks ta ülla olemuse
ta enda häbiks

Kohelge neid omaenda au ja väärtust mööda; mida vähem nad väärivad, seda suurem väärtus on teie lahkusel.

William Shakespeare
„Hamlet"

Heast sõnast saab maailmgi valgemaks

Turkmeeni vanasõna

Ära räägi halba inimese kohta. Ta kuulab seda sinu sees pealt.

Mõtlematus tapab. Põhiliselt teisi.

Aeg-ajalt möllavad kääbuste hulgas elevantseuse epideemiad. Kõige osavamalt panevad jalga taha kääbused, see on just nende tegutsemiskõrgus.

Stanislaw Jerzy Lec
“Sugemata mõtted”

Kui kõneleja või tegija meel on määrdunud, siis veereb ta kannul kannatus nagu vanker härja kannul.

Üllaste inimeste tee ei sõltu tingimustest.

Kui kätt pole vigastatud, saab mürki ka pihus kanda. Mürk ei tee tervele käele midagi.

“Dhammapada” (Vana-India)

Nood, kes arvavad, et on ainuõiged, kes ialgi ei kahtle, ammugi mitte eneses – nemad ongi need inimsuhete reostajad.

Kui meeste agressiivsus kasvab, siis igatahes kahaneb nende intelligents.

Usaldasin inimest alles siis, kui olin veendunud tema headuses.

Maxie Wander

Mis oleks maailm ilma moraalita! – Kamp kurjategijaid, idealiste ja laiskvorste.

Erich Maria Remarque
„Arc de Triomphe”

..... kui inimene on aus, kui tal aastad pole kulutanud südant, kisub ta siniseid mägesid pidevalt enda järel, ja ühel päeval kõrguvad nad äkki hoopis võõra inimese kohal ning erutavad teda oma üle lausmaa tõusvate, südant värisema panevate tippudega.

Ülo Tuulik
„Kuidas kuulata tormi”

Kui teid kord kiusatused ahvatlevad, kartke südametunnistusepiinu, sest südametunnistusepiinad mürgitavad kogu elu.

Tunded ilma mõistusega on lääged, ent mõistus ilma tunneteta on liiga kibe ja kesine.

Charlotte Bronte „Jane Eyre”

Rahva hüve olgu kõrgeim seadus

Cicero

Headus ei sõltu tingimustest, milles inimene elab

Immanuel Kant

Õnn väljendub hingerahus ja kannatuste puudumises

Pürron Eelisest

Lehetäi närib rohtu, rooste rauda ja vale – hinge.

Ma usun, et midagi ei möödu jäljetult ja et igal meie tühisemalgi sammul on oma tähtsus praeguses ja tulevases elus

Anton Tšehhov
„Minu elu”

Parem taluda ise kõigi võimalike piinade kibedust kui põhjustada kellelegi piina varjugi. Hoia oma hingepuhtust.

Nikolai Gogol „Portree”

On tarvis palju sõnu, et ühte tagasi võtta

Voldemar Panso

Õnnelik on see maa, kus ausad elukombed vägevamad on, kui head seadused.

Esaias Tegner

... isegi kui sul on õigus, pole sugugi vaja iga hinna eest sundida kõiki teisi sinu tõde tunnistama, piisab sellest, et sa ise tead seda.

Grigori Baklanov „Vähem vendadest”

Mis noorelt harjutud, sellest vanadus ei võõrdu

Grettir Asmundripoja saaga (Island)

Hea inimene pole mitte see, kes oskab head teha, vaid see, kes ei oska halba teha.

Vassili Kljutsevski

Kui väline ilu kaob, tuleb hoolega tähele panna, et see kaoks sissepoole.

Katharine Hepburn

Inimene on terve sedavõrd, kuivõrd tema põhimõtted on inimlikud

Aili Paju
„Merkuuri tütar”

Inimesele, kes armastab tõde, pole vajadust olla suur inimene või poeet. Ilma igasuguste ponnistusteta on ta nii suur inimene kui poeet.

Jules Renard

Harige oma aeda. Alles siis, kui õpite ennast valitsema, on maailm teie ees lahti.

professor Villem Altoa

Tõde on trapets, millel turnimine nõuab julgust ja algatusvõimet.

Inimese juurde viib palju teid, kuid ainult üks neist on õige. Hea, kui see on armastuse tee, ja hea, kui sellele teele astudes peab ületama iseenda.

Artur Alliksaar
„Nimetu saar”

... ja palun teid kokku lüüa ilu, tõe ja heade inimsüdamete terviseks. Ühest pitsist jätkub kõigi kolme jaoks, sest ilu, tõde ja headus on üks ja seesama.

James Krüss
“Minu vaarisa ja mina”

... alake iseendast, mõjutage ja veenge teisi oma isikliku eeskujuga. Siis on teil käes suur trump, ja teile ei öelda: “Arst, aita iseennast!” või “Enne kui tuled õpetama teisi, vaata iseennast!”. Isiklik eeskuju on parim vahend autoriteedi saavutamiseks.

Konstantin Stanislavski
“Eetika”

... on olemas ainult üks reegel, mida ma teile soovitada võin: pagan võtaks, olge inimeste vastu kenad!

Kurt Vonnegut
“Tapamaja, korpus viis ehk Laste risticõda”

Head sõnad peletavad vaenu, nagu karmid sõnad sünnitavad vaenu isegi lahkes hinges ...

Ma ei maksa kunagi kellelegi kätte, kui mind ei sunni selleks tõotus või enesekaitse vajadus. Usun, et kurjus iseenesest on juba suur karistus.

Robert Graves
“Mina Claudius”

Iga teo väärtuse määrab selle teo sooritaja kõlbeline pale. Olen kindel, et ühiskond on alati andnud tegevusvälja nii kobrale, raisakullile kui ka värvukesele, ja oleneb vaid igäihe kõlbelistest kalduvustest, millise tee neist kolmest ta valib.

Tšabua Amiredžibi
“Datha Thuthašhia”

Sõdur nimega Nobushiga tuli Hakuini juurde ja küsis: "Kas taevas ja põrgu on tõepoolest olemas?" "Kes sa oled?" uuris Hakuin. "Olen sõdur, " vastas Nobushiga. "Või sina oled sõdur!" imestas Hakuin. "Missugune valitseja tahaks sind oma ihukaitsjaks? Sinu nägu sarnaneb kerjuse omaga. Nobushiga vihastas ja haaras

mõõga järgi. "Praegu avanevad põrguvärvad," mainis Hakuin. Sõdur pani mõõga tuppe ja kummardus õpetaja ees, tajudes tema ohjeldavat mõju. "Nii avanevad taeva värvad," ütles Hakuin.

Nyogen Zenzaki „Mõtluse liha ja kondid”

Uurijale: Rahulikkus kõigepealt – see on esiteks! Süütuse presumptsiooni ei tule õpikust pähe tuupida, vaid seda tuleb kogu südamega mõista – see on teiseks! Inimest ülekuulates pea alati meeles, et sina teed endale tavapärasest ja hästi tuttavat toimingut, temale võib see ülekuulamine aga eluks ajaks meelde jääda – see on kolmandaks!

Tea, et esimene versioon pole just alati see kõige õigem – see on neljandaks!

Kuid kõige tähtsam: kuulates üle vargaid ja mõrtsukaid, vägistajaid ja kelme, ära unusta kunagi, et nemadki sündisid siia ilma sama paljastena nagu meie sinuga, ja võivad veel saada meist mitte halvemateks inimesteks ... Aga kui sul hakkab mingist hetkest igav meie mittekergetes töös või sa pettud inimestes – jookse minema, jookse, ära jää päevakski edasi uurijaks, anna sisse raport, et edaspidiseks uurijatööks oled sa kõlbmatu.

*Lev Šeinin
„Uurija märkmed”*

Seda tööd ei tee aga masinad, vaid inimesed. Ka neil on vahel tavalised inimlikud nõrkused – nad tunnevad sümpaatiat ja antipaatiat, nad kalduvad tegema ennatlikke üldistusi ja järeldusi, neil on palju muidki nõrkusi, mille vältimine on uurija tähtsaim ja paratamatu kohustus.

*Arkadi Vaksberg
“Kurjategija tabatakse”*